

รายงานการวิจัยเรื่อง

กระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท:
กรณีศึกษาร้านต้นแก้ว หมู่ 4 ตำบลหนองควาย อำเภอหางดงจังหวัดเชียงใหม่

สมพงษ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์

คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ
ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
กุมภาพันธ์ 2542

บทคัดย่อ

รายงานการวิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท:กรณีศึกษาบ้านต้นแก้ว หมู่ 4 ตำบลหนองควาย อำเภอหางดงจังหวัดเชียงใหม่นี้มุ่งศึกษากระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนในการสร้างความมั่นคงของวิถีการดำเนินชีวิต กระบวนการสร้างสถาบันทางสังคมแบบใหม่ในการเผชิญปัญหาและความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมในปัจจุบันและศักยภาพของครอบครัวและชุมชนในการเผชิญหน้ากับปัญหาทางสังคมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบท โดยมองผ่านกระบวนการปรับเปลี่ยนชีวิตจากสังคมชนบทสู่สังคมกึ่งเมืองกึ่งชนบท การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ในครอบครัว ชุมชน และเครือข่าย และกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับทางเลือกในการดูแลสุขภาพและการบริโภค ผลการศึกษาวិจัยพบว่าชุมชนหมู่บ้านต้นแก้วได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เกิดมีผลกระทบเชิงลบและปัญหาทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมมากมาย การเปลี่ยนแปลงที่ก่อให้เกิดผลกระทบเหล่านี้ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของครอบครัวและชุมชน ในกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัว ชุมชนได้เรียนรู้และมีประสบการณ์จากการเผชิญหน้ากับเหตุการณ์ต่างๆ โดยตรง เป็นการเรียนรู้จากการสูญเสีย ความเจ็บปวด และความตายของสมาชิกของชุมชน จนเกิดกระบวนการปรับตัวด้วยการปรับเปลี่ยนความคิด แนวคิด วิถีชีวิต อาชีพ และการเปลี่ยนทางด้านวัฒนธรรมโดยรวม โดยมีการสร้างหรือปรับเปลี่ยนหน้าที่บทบาทของกลุ่ม องค์กรทางสังคมเพื่อเข้ามาช่วยเหลือครอบครัวและชุมชนทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ลักษณะของชุมชนที่มีลักษณะเป็นพลวัต มีความเชื่อถือผีและพุทธ และการรวมตัวกันอย่างมีจิตสำนึก ทำให้ชุมชนกลับมามีพลังทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอีกครั้ง และมีศักยภาพในการพัฒนาชุมชนต่อไปในอนาคตอีกด้วย.

คำนำ

การวิจัยครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนจากคณะกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ ที่มีอาจารย์ ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์ เป็นประธาน คณะกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือชุดนี้มีความประสงค์จะให้มีการศึกษาลักษณะของชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทในเขตภาคเหนือจากตัวอย่างกรณีศึกษา 3 พื้นที่ ได้แก่ พื้นที่จังหวัดเชียงราย พื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ และพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก เพื่อนำผลการศึกษามาเป็นแนวทางในเรียนรู้กระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทเพื่อเป็นแนวทางนำร่องในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาคضاياใหม่ต่อไป โดยมุ่งนำเอาบุคลากรในท้องถิ่นเข้ามาร่วมการวิจัย เก็บข้อมูล จัดเวทีสนทนา เข้าสังเกตการณ์ และมีส่วนร่วม

ผู้วิจัยขอขอบคุณอาจารย์แสวง มาละแซมแห่งโรงเรียนยุพราชวิทยาลัย อาจารย์สมพงษ์ วันดี อาจารย์ใหญ่แห่งโรงเรียนบ้านต้นแก้ว คุณอุทร ศิริวัฒน์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านต้นแก้ว (ตำแหน่งขณะนั้น) และคุณอัมพร เวชกิจ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขตำบลหนองควาย ที่ได้เข้ามาร่วมเป็นคณะผู้วิจัย ร่วมเก็บข้อมูลและให้ความรู้แก่ผู้วิจัยโดยตรง และคุณวิสุทธิ ทิมจ้อย นักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่ได้มาเป็นผู้ช่วยวิจัยเพื่อเก็บข้อมูลเพิ่มเติม ได้ช่วยเก็บข้อมูลและให้แง่คิดที่เป็นประโยชน์ และผู้วิจัยขอขอบคุณชาวบ้านทุกคนที่ได้สละเวลาอันมีค่ามาตอบข้อซักถาม เล่าเรื่องราวในประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ให้กับผู้วิจัยโดยตรง

ขอขอบคุณคณะกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อาจารย์ ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์ ประธานคณะกรรมการฯ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุพจน์ พุกขะวัน และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ยิงยง เทาประเสริฐ ที่ได้ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ยิ่งในการดำเนินการวิจัย และแนวทางในการวิเคราะห์ สังเคราะห์งานวิจัยชิ้นนี้

ขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติที่ได้สนับสนุนการวิจัยที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน และสามารถนำมาเป็นบทเรียนและแนวทางเพื่อการเรียนรู้และการพัฒนาชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทที่กำลังได้รับผลกระทบโดยตรงอย่างรุนแรงจากการขยายตัวของเมืองและระบบเศรษฐกิจแบบใหม่

ผลงานวิจัยชิ้นนี้เป็นผลของการเรียบเรียงผ่านกรอบคิด แนววิเคราะห์ของผู้วิจัยเท่านั้น ไม่ใช้ความคิดและทัศนะของคณะผู้วิจัยตั้งรายนามข้างต้น หากมีความผิดพลาดประการใดเกิดขึ้น ผู้วิจัยขอน้อมรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว.

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	
คำนำ	
1. บทนำ	1
2. บ้านต้นแก้วในปัจจุบัน	5
3. บ้านต้นแก้วในความทรงจำ	10
4. บ้านต้นแก้วท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง	19
4.1 การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง	19
4.1 การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม	22
4.2 การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม	32
5. การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนบ้านต้นแก้ว	36
5.1 การเรียนรู้และการปรับตัวทางการเมือง	38
5.2 การเรียนรู้และการปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคม	41
5.3 การเรียนรู้และการปรับตัวทางวัฒนธรรม	46
5.4 ศักยภาพของชุมชน	48
6. สรุป	50
หนังสืออ้างอิง	52

บทนำ

1. ความสำคัญและที่มาของประเด็นการวิจัย

ประชากรของโลกในปัจจุบันเพิ่มขึ้นกว่าห้าพันล้านคน แม้แต่ในประเทศไทยก็มีประชากรเพิ่มขึ้นเป็นสามเท่าในรอบสามทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้โลกต้องประสบกับปัญหายุ่งยากในการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นธรรมและการดูแลรักษาความสมดุลของสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม เกิดความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ เกิดสภาพการเอาเปรียบกันระหว่างภูมิภาคต่อภูมิภาค ประเทศต่อประเทศ ชุมชนต่อชุมชน การบุกรุกและครอบครองทางดินแดนในสมัยล่าอาณานิคมได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นการบุกรุกและครอบงำทางวัฒนธรรมเพื่อผูกขาดอำนาจการใช้และการบริโภคทรัพยากร ทำให้ผู้ที่สามารถเกาะกุมเศรษฐกิจ การตลาด เทคโนโลยีการผลิตและเทคโนโลยีการสื่อสารกลายเป็นผู้ได้เปรียบและเป็นผู้ครอบครองอำนาจที่แท้จริง

ประเทศไทยซึ่งอยู่ในกระแสและวังวนเดียวกันกับสมาชิกทั่วโลก แม้จะประสบปัญหาความสำเร็จในการคุมกำเนิดประชากร แต่ก็หนีไม่พ้นปัญหาความขัดแย้งและสภาพการณ์ดังกล่าว อันเป็นผลเนื่องมาจากการมุ่งพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ขาดความสมดุลในการพัฒนาอย่างรอบด้าน ประกอบกับกระแสการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่นำไปสู่วัตถุนิยมและบริโภคนิยม ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ส่งเสริมการบริโภคทรัพยากรแบบสูญสิ้นหรือแบบไม่ยั่งยืน มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่และวัฒนธรรมจากต่างถิ่นเพื่อให้เข้ามาทดแทนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น ดังที่เรียกขานกันว่า “กระบวนการพัฒนา” ซึ่งดูเหมือนว่ายิ่งพัฒนายิ่งมีแนวโน้มที่จะลดความสามารถในการพึ่งตนเองของคนท้องถิ่นลงเรื่อย ๆ

สภาพการณ์เช่นนี้จึงกลายเป็นการยากยิ่งที่ล้าพังภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่นจะสามารถยืนหยัด ต้านทานและดำรงบทบาทอย่างชาญฉลาดดังที่เคยมีมาในอดีต ทำให้เกิดวิกฤตการณ์ในหลาย ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นวิกฤตการณ์ทางสังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม หรือแม้แต่วิกฤตการณ์ในปัญหาโสเภณีและปัญหาโรคเอดส์ อันเป็นผลเชื่อมโยงโดยตรงกับความเสื่อมโทรมทางสังคม ศีลธรรม และการล่มสลายของระบบครอบครัวแบบดั้งเดิม ตลอดจนวิกฤตการณ์

ด้านอื่น ๆ ดังนั้นความสามารถในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของแต่ละชุมชนท้องถิ่นให้สอดคล้องกับภาวะการณ์ที่ไร้พรมแดนดังกล่าว จึงเป็นหนทางอยู่รอดของชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ

คณะอนุกรรมการวิจัยภาคเหนือได้ตระหนักและเล็งเห็นความสำคัญของประเด็นปัญหาดังกล่าว จึงได้วางแผนศึกษาวิจัยอย่างเป็นขบวนการต่อเนื่องมาเป็นเวลาร่วม 8 ปี เริ่มตั้งแต่การศึกษาวิจัยภาวะวิกฤตในด้านต่าง ๆ การศึกษาวิจัยนโยมบัญญัติท้องถิ่น โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการดูแลสุขภาพสภาพของชาติพันธุ์ต่าง ๆ การศึกษาวิจัยด้านการปรับตัวของครอบครัวและชุมชนในสภาพแวดล้อมปัจจุบัน และการศึกษาวิจัยในด้านกระบวนการเรียนรู้ของท้องถิ่นต่อการเปลี่ยนแปลง

ดังนั้นการวิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทในที่นี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของแผนการศึกษาวิจัยที่เฝ้าติดตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นความจำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ความรู้ที่ลุ่มลึกต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทั้งหลายโดยเฉพาะในมิติทางสังคมและวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะองค์ความรู้ในมิติทางวัฒนธรรมจะช่วยให้เราเข้าใจสถานการณ์และองค์ประกอบของการเปลี่ยนแปลงได้อย่างรอบด้านและลึกซึ้งสามารถจะมองเห็นภาพสัมพันธ์ (รวมมิติของกาลเวลาหรือความเร็ว) อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาแบบยั่งยืนในการใช้ศักยภาพที่เป็นพลังแฝงของท้องถิ่นมาเป็นพลังขับเคลื่อนของการพัฒนาท้องถิ่น

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนในการสร้างความมั่นคงของวิถีการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะด้านการดูแลสุขภาพและการบริโภค
2. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างสถาบันทางสังคมแบบใหม่ในการเผชิญปัญหาและความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน
3. เพื่อศึกษาศักยภาพของครอบครัวและชุมชนในการเผชิญหน้ากับปัญหาทางสังคมแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบท

3. กรอบแนวคิด

1. ศึกษากระบวนการปรับเปลี่ยนชีวิตจากสังคมชนบทสู่สังคมกึ่งเมืองกึ่งชนบท
2. ศึกษาการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ในครอบครัว ชุมชน และเครือข่าย (อุปถัมภ์หรือเครือญาติ)

3. ศึกษากระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับทางเลือกในการดูแลสุขภาพและการบริโภค (เน้นการเผชิญหน้ากับปัญหาสุขภาพใหม่ ๆ เช่น เอดส์ อุบัติภัย สารเสพติด มลภาวะ และการคุ้มครองของผู้บริโภค)

4. ระเบียบวิธีวิจัย

1. เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้มิติทางวัฒนธรรม
2. เป็นการสำรวจสภาพชุมชนที่อยู่ระหว่างเมืองกับชนบท
3. เป็นการศึกษาแบบมีส่วนร่วมและสังเกตการณ์
4. จัดให้มีเวทีชาวบ้านในการศึกษาปัญหาชุมชน
5. ทำกรณีศึกษาครอบครัว (เช่น การเปลี่ยนอาชีพจากเกษตรกรรมมาเป็นแรงงานรับจ้างหรืออาชีพพิเศษ)
6. ทำกรณีศึกษาเฉพาะเรื่อง เช่น เอดส์ อุบัติภัย ยาเสพติด การเลือกตั้ง เป็นต้น

5. ขอบเขตของการศึกษา

ศึกษาเฉพาะพื้นที่ในเขตบ้านต้นแก้ว หมู่ 4 ตำบลหนองควาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

6. วิธีดำเนินการ

การวิจัยอยู่ภายใต้การดูแลของคณะกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ ซึ่งทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา โดยมีอนุกรรมการฯ ที่ได้รับมอบหมายเป็นผู้ประสานงาน ทำหน้าที่หัวหน้าคณะผู้วิจัย และมีรูปแบบการดำเนินงานดังนี้

1. ประชุมระดมความคิดจากคณะผู้วิจัยและที่ปรึกษา
2. กำหนดกรอบและโครงสร้างการวิจัยโดยละเอียด
3. สำรวจและเลือกพื้นที่วิจัย
4. สำรวจการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง
5. เก็บรวบรวมข้อมูลและศึกษาเจาะลึกในประเด็นตามหัวข้อวิจัย
6. ประชุมเพื่อการประมวลผล วิเคราะห์และสังเคราะห์ผลการวิจัย
7. เขียนรายงานวิจัยตามกรอบที่คณะกรรมการวิจัยฯ และคณะผู้วิจัยกำหนดร่วมกัน

7. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้องค์ความรู้ใหม่ในด้านกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนแบบกิ่งเมืองกิ่งชนบท
2. ได้แนวทางและศักยภาพในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของชุมชนในสภาพแวดล้อมใหม่ ซึ่งสามารถใช้เป็นแนวทางนำร่องการพัฒนาและการแก้ปัญหาของชุมชนแบบใหม่
3. ได้รูปแบบการศึกษาวิจัยในมิติทางวัฒนธรรมอีกรูปแบบหนึ่ง

บ้านต้นแก้วในปัจจุบัน

1. ที่ตั้งและขอบเขต

บ้านต้นแก้ว หมู่ 4 ตำบลหนองควาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ไปทางทิศใต้ประมาณ 12 กิโลเมตร ตั้งอยู่บนถนนสายหางดง-สะเมิง ห่างจากถนนเชียงใหม่-ฮอดประมาณ 2 กิโลเมตร อาณาเขตด้านทิศตะวันออกจดคลองชลประทานแม่แตง ทิศเหนือจดถนนหางดง-สะเมิง และบ้านป่าจี้ ทิศใต้เป็นที่นาจดบ้านกองชิง และทิศตะวันตกจดบ้านฟ่อน

ปัจจุบันทิศตะวันตกเนื้อที่ของหมู่บ้านส่วนหนึ่งถูกซื้อและกันรั้วเป็นกำแพงสูงของหมู่บ้านจัดสรรโครงการ “ครันที พาร์ค วิลล์” ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ และทางทิศใต้ที่เดิมเป็นที่นาของหมู่บ้านได้กลายเป็นหมู่บ้านจัดสรรโครงการ “ล้านนา ไพเนอริ โฮม”

นอกจากบ้านจัดสรรที่สร้างขึ้นในเนื้อที่บริเวณรอบนอกของหมู่บ้านแล้ว ในหมู่บ้านยังมีชาวเมืองประมาณ 3 รายที่มาซื้อที่ดินและสร้างบ้าน ในจำนวนนี้ยังมีชาวต่างประเทศที่แต่งงานกับหญิงไทยรวมอยู่ด้วย

รอบหมู่บ้านมีโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ตั้งอยู่ เช่น โรงงานทำเซรามิค โรงงานแกะสลักไม้ โรงงานผลไม้ดองหรือผลไม้กระป๋อง เป็นต้น โรงงานเหล่านี้เป็นแหล่งรายได้หรือที่ทำงานของชาวบ้านในบริเวณนี้

2. ประชากร

บ้านต้นแก้วประกอบด้วยบ้านเรือนจำนวน 164 หลังคาเรือน ประชากร 570 คน เป็นหญิง 272 คน และเป็นชาย 298 คน ตามสถิติประจำปี พ.ศ. 2538

ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างทั่วไป ทำงานเป็นลูกจ้างบริษัทเอกชน เป็นกรรมกรก่อสร้างมีราว 30 คน เป็นข้าราชการมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โรงพยาบาลสวนปรุง โรงพยาบาลประสาทเชียงใหม่ สวนสัตว์เชียงใหม่ และเป็นพนักงานของตำหนักภูพิงค์ มีจำนวนน้อยที่ทำการค้า

ชายในหมู่บ้านที่มีร้านขายของชำเพียง 1 ร้าน อีกจำนวนหนึ่งรับจ้างตัดไม้ทำแอนดิก ทาสีไม้ และเครื่องปั้นดินเผา อีกจำนวนหนึ่งรับจ้างเหมาดมดิน และรับเหมาร้างบ้าน

ชาวบ้านบ้านต้นแก้วเป็นเจ้าของรถจักรยานยนต์ 86 คัน รถยนต์ รถบรรทุกเล็ก 62 คัน ไม่มีเกวียนให้เห็นอีกต่อไป วัวควายมีน้อยมาก และเลี้ยงไว้สำหรับขาย ไม่ได้มีไว้เพื่อการทำนา

จำนวนประชากรแยกตามเพศและวัย

เพศ/อายุ	0-12	12-14	14-25	25-50	50-60	60+	รวม
ชาย	18	5	18	65	4	14	131
หญิง	17	3	12	62	3	17	116
รวม	34	8	30	127	7	31	237

ระดับการศึกษาของประชากร

	ต่ำกว่าป.4	ป. 4	ป.6	ม. 3	ม.6	อนุปริญญา	ปริญญาตรี
ชาย	31	49	13	24	17	1	3
หญิง	28	43	18	6	9	1	3
รวม	59	52	31	30	26	2	6

อาชีพของประชากร

	รับจ้างทั่วไป	รับราชการ	ทำนา	ค้าขาย	นักเรียน
ชาย	72	15	1	5	30
หญิง	71	8	0	12	25
รวม	143	23	1	17	55

3. วัดต้นแก้ว

วัดต้นแก้ว (วัดอินทราวาส) เป็นวัดประจำหมู่บ้าน ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน วัดนี้เป็นวัดที่มีสถาปัตยกรรมงดงามแบบล้านนา และมีศาลาจตุรมุขศิลปะล้านนาที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ สร้างขึ้นราวปี พ.ศ. 2401 ความงดงามของศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมของวิหารและมณฑปวัดต้นแก้วนี้เองต่อมาได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 100 ตอนที่ 36 วันที่ 15 มีนาคม พ.ศ. 2526 หน้า 867 ปัจจุบันมีเจ้าอาวาส พระและเณร ประมาณ 5 รูป ต่อมาเจ้าอาวาสรูปเดิมได้มรณภาพลงเมื่อราวเดือนเมษายน พ.ศ. 2539 หลังจากอาพาธเป็นอัมพาตมาเป็นเวลานาน ชาวบ้านได้พร้อมใจไปนิมนต์พระรูปใหม่มาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสในเดือนพฤษภาคม 2539

4. โรงเรียนบ้านต้นแก้ว

บ้านต้นแก้วมีโรงเรียนประจำหมู่บ้านชื่อ โรงเรียนบ้านต้นแก้ว ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2475 ปัจจุบันมีครู 9 คน มีนักเรียนตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 รวม 133 คน เป็นนักเรียนชาย 47 คน และนักเรียนหญิง 56 คน และมีชั้นเรียน 8 ชั้นเรียน

สถิตินักเรียนที่มีอายุอยู่ในเกณฑ์เรียนตาม พรบ.ประถมศึกษา

หมู่ 4 บ้านต้นแก้ว ต.หนองควาย อ.หางดง เชียงใหม่

ปีการศึกษา	จำนวนเด็กในหมู่บ้าน	เข้าโรงเรียนบ้านต้นแก้ว	ไปเรียนที่อื่น
2535	5	1	4
2536	8	4	4
2537	4	0	4
2538	12	1	11
2539	8	2	6

5. สถานีนอามัยตำบลหนองควาย

บ้านต้นแก้วมีสถานีนอามัยประจำตำบลหนองควายตั้งอยู่ สถานีนอามัยตั้งขึ้นเมื่อพ.ศ. 2501 เดิมสถานีนอามัยและบ้านพักเจ้าหน้าที่นอามัยตั้งอยู่บริเวณโรงเรียนบ้านต้นแก้ว ปัจจุบันได้ย้ายไปอยู่ที่สำนักงานที่สร้างขึ้นใหม่ซึ่งตั้งอยู่บริเวณริมถนนหางดง-สะเมิงเมื่อประมาณเดือนเมษายน พ.ศ. 2539 สถานีนอามัยแห่งนี้มีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำสถานีนอามัย 3 คน รับผิดชอบดูแลพื้นที่ 9 หมู่บ้านในเขตตำบลหนองควายทั้งหมด

นอกจากนี้ บ้านต้นแก้วยังได้รับอนุมัติงบประมาณจากกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข ในการก่อสร้างประปาหมู่บ้าน มีการเดินท่อไปตามครัวเรือนทุกบ้านครบ และสามารถใช้งานได้เมื่อประมาณเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 3539

วัด โรงเรียน สถานีอนามัย และประปาหมู่บ้านตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ใกล้กับ คลองชลประทาน

6. หมู่บ้านแผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง

บ้านต้นแก้วได้รับการแต่งตั้งให้เป็น หมู่บ้าน “แผ่นดินธรรม แผ่นดินทอง” บริเวณหมู่บ้าน ได้รับการดูแลอย่างดี ทุกบ้านมีรั้วอิฐหรือรั้วไม้ มีป้ายชื่อลูกบ้านติด บ้านเรือนส่วนใหญ่สร้างแบบ สมัยใหม่ เป็นบ้านอิฐชั้นเดียวหรือสองชั้น บ้านเรือนทรงล้านนามีเหลือเพียงไม่กี่หลัง

7. เส้นทางคมนาคม

ถนนทางดง-สะเมิงเป็นถนนสายหลักที่ตัดผ่านด้านเหนือของหมู่บ้าน มีรถบรรทุก รถยนต์ และรถจักรยานวิ่งผ่านเป็นจำนวนมากด้วยเหตุผลหลัก ๆ สองประการคือ ถนนสายนี้เป็นเส้นทางไปสู่สถานที่ท่องเที่ยวหลายแห่ง เช่น กุญชดาตอย อุทยานล้านนารีสอร์ท สวนบัววิสัย และ สถานที่ท่องเที่ยวธรรมชาติอื่น ๆ ที่คนนิยม และเป็นถนนสำหรับการบรรทุกดิน หิน กรวดและทราย สำหรับการถมที่เพื่อการก่อสร้างถนนและบ้านจัดสรร วันธรรมดาจะมีรถบรรทุกวิ่งผ่านเป็นจำนวนมาก ในขณะที่หากเป็นวันหยุดหรือวันสุดสัปดาห์จะมีรถยนต์และรถนักท่องเที่ยววิ่งผ่านเป็นจำนวนมาก

ด้านติดกับถนนทางดง-สะเมิง มีร้านอาหารสำหรับนักท่องเที่ยวหรือคนเดินทางผ่านไปมา และยังมีร้านค้าโอเคเปิดกลางคืน 2 ร้านสำหรับผู้มาท่องเที่ยวยามราตรีของคนในหมู่บ้านต้นแก้วและหมู่บ้านใกล้เคียง ด้านหน้าโรงเรียนติดใกล้กับสถานีอนามัยตำบลแห่งใหม่สร้างตึกแถวหลายคูหาสำหรับให้คนท้องถิ่นและคนต่างถิ่นมาเช่าเปิดร้านค้าขาย

8. บ้านต้นแก้ว สภามุขมนตรีเมืองกิ่งชนบท

เส้นทางคมนาคมที่สะดวกและการขยายตัวของเมืองทำให้บ้านต้นแก้วที่เคยตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองมีเพียงทางเกวียนและทางเดินเท้าในอดีต และการขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยวและธุรกิจบ้านพักตากอากาศ (รีสอร์ต) ทำให้บ้านต้นแก้วเหมือนถูกดึงจากสภาพที่เป็นหมู่บ้านและชุมชนชนบทให้เข้าไปใกล้ตัวเมืองอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน ชาวบ้านต้นแก้วเริ่มมีชีวิตและรับอิทธิพลวิถีชีวิต การคิด สังคมและวัฒนธรรมแบบชุมชนเมือง แต่ขณะเดียวกันอีกด้านหนึ่งก็ยังสามารถรักษาความเป็นชุมชนแบบชนบทไว้ได้

ชุมชนบ้านต้นแก้วต้องเผชิญกับวิกฤติการณ์ ปัญหาทางสังคม ปัญหาด้านสุขภาพ และปัญหาทางวัฒนธรรมเหมือนกับชาวเมืองกำลังประสบอยู่ แต่ก็มีปัญหาแบบคนชนบท รวมถึงวิถีชีวิตและการแก้ปัญหาแบบชุมชนชนบทอยู่ในเวลาเดียวกัน

สภาพที่มีลักษณะเช่นนี้เองที่อาจนิยามได้ว่า เป็นลักษณะของชุมชนแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบท อันเป็นทวีลักษณะของชุมชนที่น่าสนใจ และที่น่าสนใจยิ่งกว่านั้นคือ ในฐานะของสมาชิกชุมชนที่เป็นชาวชนบทที่ได้รับผลกระทบจากชุมชนเมืองในด้านต่าง ๆ โดยตรง พวกเขาเหล่านี้มีวิถีการดำเนินชีวิตเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร และเมื่อต้องเผชิญหน้ากับปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นปัญหาใหม่ ๆ เหล่านี้ ทำให้พวกเขาต้องปรับเปลี่ยนวิถีคิด วิถีชีวิต และได้สร้างองค์กรหรือสถาบันทางสังคมอะไรขึ้นมาบ้างเพื่อแก้ไข และจะมาดูกันว่าชุมชนแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบทยังมีศักยภาพในการพัฒนาสร้างเกราะป้องกันและเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนอย่างไร หรือว่าความเป็นชุมชนได้ล่มสลายไปแล้วดังที่เคยได้ยินได้ฟังกันมาค่อนข้างมากในยุคนี้

เพื่อให้มองเห็นภาพของการเปลี่ยนแปลง การปรับเปลี่ยนวิถีคิด วิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนบ้านต้นแก้วได้ชัดเจนขึ้น ภาพความทรงจำทางประวัติศาสตร์ของบ้านต้นแก้วที่ชาวบ้านยังคงจดจำได้ถือว่าเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับพื้นฐานความเข้าใจสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ในปัจจุบัน และกระบวนการการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนที่ผ่านมาจากจนถึงขณะนี้.

บ้านต้นแก้วในความทรงจำ

1. บ้านต้นแก้ว: บ้านทุ่งบ้านนาในอดีต

บ้านต้นแก้วได้ผ่านพัฒนาทางการทางประวัติศาสตร์ด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมมายาวนานหลายร้อยปี มีตำนานเล่าสืบสานสืบต่อผ่านชั่วลูกชั่วหลานแจกเช่นหมู่บ้าน ล้านนาทั่วไป จากสภาพที่เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางคือเมืองเชียงใหม่ ที่การคมนาคมเป็นเพียงการเดินเท้าและการใช้ล้อ(เกวียน)ที่ลากด้วยวัวหรือควายเท่านั้น ที่ต้องใช้เวลาหลายชั่วโมงกว่าจะเดินทางถึงเวียงเชียงใหม่ มาเป็นสภาพของหมู่บ้านที่การคมนาคมสะดวก ใช้เวลาเพียงไม่ถึง 10 นาทีโดยรถยนต์ หรือรถจักรยานยนต์

ผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านเล่าว่า แต่เดิมบ้านต้นแก้วมีบ้านเรือนเพียงไม่กี่หลังคาเรือน ชาวบ้านมีอาชีพทำนา ทั้งนาเช้าและนาสวนตัว และทำสวน มีต้นมะเกว่นขึ้นอยู่ทั่วไป จึงได้ชื่อว่าบ้านต้นแก้ว

สมัยก่อนยังไม่มียถนนหนทางเช่นปัจจุบัน ชาวบ้านจะเดินตามคันทนาไปที่ตลาดสันป่าสักซึ่งมีระยะทางห่างจากหมู่บ้านประมาณ 2 กิโลเมตร และเดินทางต่อไปตามเส้นทางเชียงใหม่-ฮอด เพื่อเข้าไปยังตัวเมืองเชียงใหม่ ระยะทางประมาณ 12 กิโลเมตร เพื่อไปค้าขาย โดยหาบหมาก พลูชี้ผึ้ง ของป่า ใบตอง และกล้วย เป็นต้น ไปขายที่ตลาดประตูเชียงใหม่ บางคนเอาไปขายที่ตลาดอำเภอหางดง ชาวบ้านที่มีฐานะใช้เกวียนที่ทางเหนือเรียกว่า ล้อ บรรทุกผลผลิต เช่น ข้าวเปลือกไปขายหรือไปส่งข้าวเปลือกให้เจ้าของนาในเมือง ในสมัยก่อนที่บ้านต้นแก้วมีเกวียนเพียง 4-5 เล่มเท่านั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่เดินเท้า ต่อมาจักรยานใช้แต่ก็ไม่มากนัก และประมาณปี พ.ศ. 2510 เพิ่งเริ่มมีการตัดถนนเร่งรัดพัฒนาชนบท(รพช.) จากสันป่าสักเข้ามายังหมู่บ้าน

ความทรงจำของชาวบ้านต้นแก้วข้างต้นนี้ได้สะท้อนถึงพัฒนาการทางสังคมของหมู่บ้านที่มีสภาพเศรษฐกิจแบบยังชีพด้วยการทำนาทำไร่ และในสมัยก่อนบริเวณนี้เป็นที่นาของเจ้าหลวงและราชวงศ์แห่งเมืองเชียงใหม่ ต่อมาได้กลายเป็นนาของคนมีเงินซึ่งให้ชาวนาท้องถิ่นเช่าทำและส่งผลผลิตกลับไปให้เมื่อสิ้นฤดูกาลเก็บเกี่ยว สำหรับชาวบ้านต้นแก้วแล้ว การมีข้าวเต็มหลองข้าวหรือยุ้งฉางได้ก็นับว่าเป็นสภาพที่อุดมสมบูรณ์ของหมู่บ้านแล้ว เนื่องจากการทำนาในบริเวณที่มีที่

นาลุ่มไม่มากนัก ทำให้มีความจำเป็นต้องทำนาที่ดอนประกอบด้วย ผลผลิตข้าวที่ได้แต่ละปีขึ้นอยู่กับน้ำที่ต้องอาศัยลำเหมืองสองเส้นคือ น้ำเหมืองเปา และน้ำเหมืองแม่ตาข้าง

คนเฒ่าได้เล่าว่า สมัยก่อนจนถึงปัจจุบันชาวบ้านที่ทำการเกษตรใช้น้ำจากน้ำเหมืองเปา ซึ่งแยกมาจากน้ำแม่ตาข้างสำหรับการทำนาปลูกข้าว ถั่วเหลือง และยาสูบ คลองชลประทานแม่แดงเพิ่งสร้างเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2512 แต่เนื่องจากหมู่บ้านอยู่เหนือคลอง จึงไม่มีโอกาสใช้น้ำจากคลองชลประทานนัก ยังคงใช้น้ำจากเหมืองเปาดังเดิม

2. สภาพบ้านเรือนบ้านต้นแก้ว

สภาพบ้านเรือนเป็นรูปแบบที่อยู่อาศัยที่สะท้อนสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านได้อย่างดี บ้านต้นแก้วในอดีตยังเป็นความทรงจำที่อยู่กับคนจำนวนน้อยคิดของหมู่บ้าน บ้านแต่ละหลังในหมู่บ้านเกิดขึ้นจากน้ำพักน้ำแรงของบรรดาญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน ทุกคนต่างมีส่วนร่วมตั้งแต่การตัดไม้ ไม้ไผ่ ตัดหญ้าคา สานใบตองตึง ทำตอก ตีฟาก ทำพื้น และการทำอาหารเลี้ยงตั้งแต่เข้าจาดเย็นจน จากจุดเริ่มต้นจนถึงบ้านที่เรียกว่า เเฮือน มีสภาพเสร็จพร้อมอยู่ และการเข้าร่วมประกอบพิธีกรรมความเชื่อเรื่องผี ไสยศาสตร์ และพิธีทางพุทธศาสนา ก่อนที่เจ้าบ้านจะย้ายเข้าไปอยู่ “เฮือนใหม่”

คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านปัจจุบันยังมีอยู่จำนวนน้อยมาก ทุกคนยังจำได้ว่าเมื่อประมาณ 80 ปีก่อน บ้านเรือนมีไม่มากนัก แต่ละหลังสร้างด้วยไม้ไผ่ มุงด้วยใบตองตึง หากเป็นคนมีฐานะก็สร้างบ้านด้วยไม้สัก มุงด้วยกระเบื้องดินเผา ในการสร้างจะมีหัวหน้าช่างเรียกว่า สล่าแก้ว(เค้า) 1 คนเป็นผู้ออกแบบวางผัง นอกนั้นเป็นชาวบ้านมาช่วยกัน ไม่มีการว่าจ้างแรงงาน เพียงแต่เลี้ยงอาหารกลางวัน ไม่มีสุรாயาเมา มีแต่เมี่ยง บุหรี่ หมากพลู ส่งขึ้นไปให้ช่างสร้างบ้าน(สล่า) ที่อยู่ข้างบน เรือนในสมัยนั้นเป็นเรือนชั้นเดียว ได้ถุนสูง ได้ถุนบ้านมีไว้สำหรับพักผ่อน เลี้ยงหมู ไก่ วัวควาย และใช้เป็นที่เก็บอุปกรณ์การทำนา เช่น ไถ แยก กระบุง ตะกร้า ฯลฯ พื้นบ้านมักปูด้วยฟากที่ทำจากไม้ไผ่สับเพื่อให้แบบเป็นผืน ส่วนฝาบ้านสานด้วยไม้ไผ่ มีชานด้านหน้าและด้านหลัง รอบ ๆ บ้านจะสร้างรั้วไม้ไผ่แบบโปร่งเพื่อกำหนดเป็นบริเวณบ้านเพื่อป้องกันสัตว์เลื้อยคลานเข้ามาในเขตบ้าน หรือเป็นการป้องกันสัตว์เลื้อยของเจ้าของบ้านไม่ให้เดินหนีไปรบกวนเพื่อนบ้าน แต่สำหรับคนในหมู่บ้านด้วยกันแล้ว สามารถเดินผ่านเข้าออกได้เหมือนเป็นส่วนหนึ่งบ้านของเขาเอง

เมื่อได้มีชุมชนชาวบ้านที่ได้มาอาศัยอยู่ร่วมกัน สิ่งก่อสร้างที่สำคัญ นอกเหนือจากศาลา หอผีบ้านที่ทุกคนเคารพเช่นไหว้ในแต่ละปีแล้ว ก็คือ วัด ชาวบ้านได้ร่วมมือร่วมใจกันสร้างวัดขึ้นทางทิศตะวันออกของตัวหมู่บ้าน และให้ชื่อตามชื่อบ้านว่า วัดต้นแก้ว ที่มีชื่อเรียกเป็นทางการว่า วัดอินทราวาส เนื่องจากว่าบ้านต้นแก้วแต่โบราณเป็นชุมชนขนาดเล็ก มีสมาชิกในหมู่บ้านไม่มากนัก เนื้อที่ของวัดไม่กว้างขวาง และตัวโบสถ์วิหารก็มีสัดส่วนพอเหมาะกับจำนวนประชากรของหมู่บ้าน

มากกว่า แต่ต้องเดินทางไกลกว่าด้วย สภาพที่เป็นหมู่บ้านเล็กทำให้ต้องพึ่งพาสิ่งของจากตลาดภายนอก เช่น พวกเครื่องเหล็ก ไม้ มีด จอบ และเครื่องมืออื่น ๆ ที่จำเป็น เป็นต้น

สมัยก่อนทุกครัวเรือนจะมีไร่ฝ้ายเพื่อนำเอาฝ้ายมาปั่นและทอเป็นเสื้อผ้า เครื่องทอผ้าแบบกึ่งระตูกจึงเป็นสิ่งจำเป็นและมีอยู่ประจำทุกครัวเรือน ภายหลังมีผ้าทอจากโรงงานเข้ามาขายมากขึ้นทำให้การปลูกฝ้ายและทอผ้าในหมู่บ้านหายไป

ตามปกติชาวบ้านใช้ "ตามขี้ยา" และใช้ไขว้ใส่ภาชนะแล้วผืนด้ายตีงากาทำเป็นไส้จุดแทนตะเกียง ต่อมาเริ่มใช้ "โคมน้ำมันก๊าด" เพื่อให้แสงสว่างยามค่ำคืน ยกเว้นช่วงสงครามญี่ปุ่นหรือสงครามโลกครั้งที่สอง เกิดขาดแคลนน้ำมัน ชาวบ้านต้องใช้น้ำมันมะพร้าวแทน ต่อมาใช้ตะเกียงเจ้าพายุ ไฟฟ้าเพิ่งเข้ามาในหมู่บ้านเพียงยี่สิบกว่าปีที่ผ่านมานี้เอง

ด้านอาหารการกินนั้น สภาพที่เป็นบ้านทุ่งปลายดอยเช่นบ้านต้นแก้ว อาหารส่วนใหญ่จึงเป็นอาหารพื้นบ้าน ชาวบ้านกล่าวว่า แต่ก่อนอาหารเป็นกบ ปลา หอย หาดตามทุ่งนา และเห็ดจากเปลือกถั่วเหลือง อาหารประเภทผัดใช้น้ำเฉย ๆ ไม่ใช้น้ำมัน ที่ทางเหนือเรียกว่าแกงคั่ว ต่อมาใช้น้ำมันหมู และเลิกไป ปัจจุบันทุกอย่างต้องซื้อหมด หากได้เพียงผักที่ปลูกไว้ ใช้น้ำมันทุกครั้งโดยเฉพาะน้ำมันพืชเพราะเชื่อว่าไม่ทำให้อ้วน

อาหารคาร์ไม่ใช้น้ำปลา แต่ใช้เกลือปรุง หากต้องการเค็มก็ขอเกลือเม็ดมาเติมเอง แกงเหล่านี้ช่วยกันทำและกินด้วยกัน

ปัจจุบันชนิดของอาหารและน้ำเปลี่ยนไป แต่ยังถือความเชื่อแบบเดิม เช่น แต่งงานต้องแกงวุ้นเส้น ใส่ปลาแห้ง หรือตัดแปลงเป็นยำวุ้นเส้น เพราะมีรสเค็มเปรี้ยวหวาน และนิยมใช้เป็นกับแกล้ม เพราะทุกงานจะมีเหล่าเสมอ กลุ่มแม่บ้านจะช่วยกันทำอาหาร เจ้าภาพเป็นผู้เลือกชนิดของกับข้าวอาหาร หากอร่อยก็จะชมว่าแม่บ้านทำอาหารเก่ง หากไม่อร่อยไม่นิยมกันก็จะว่าเจ้าภาพขี้เหนียว ทำให้เกิดค่านิยมเกี่ยวกับการเลี้ยงอาหารด้วยการสังจากที่อื่นมา เช่น ไก่ย่างจากในอำเภอเมือง เป็นต้น น้ำดื่มก็จะเป็นน้ำอัดลมเกือบทุกงาน และใช้แก้วน้ำแบบใช้แล้วทิ้งทั้งหมด อาหารในงานปอยสมัยก่อน มักเป็นของหาง่ายและกินกันประจำ อาจใส่เนื้อมากเล็กน้อยกว่าที่กินที่บ้าน มีแกงต่าง ๆ เช่น แกงหยวกกล้วย แกงจืดผักกาด ขึ้นฉะ (ฉะเนื้อ) แกงอ่อม แกงตูนใส่ปลา แกงผักชะอมใส่ข่า สำหรับน้ำดื่มก็ใช้น้ำตาล แล้วทำน้ำมะขาม น้ำมะตูม น้ำผักหนอก (ใบบัวบก) หากจะให้ทันสมัยก็ทำน้ำชา

4. ขนบธรรมเนียมประเพณี

การมีวิถีชีวิตแบบชาวนาและมีเศรษฐกิจแบบยังชีพนี้มีส่วนสัมพันธ์กับความคิดความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีของหมู่บ้านโดยตรง ที่สะท้อนออกมาเป็นพิธีกรรมความเชื่อเรื่องผีและพิธีกรรมทางพุทธศาสนา

ทางด้านพิธีกรรมความเชื่อเรื่องผีนั้น เช่นเดียวกับชาวล้านนาทั่วไป แต่ละครัวเรือนของบ้านต้นแก้วจะมีผีประจำตระกูลที่เรียกว่า ผีปู่ย่า ปกติแล้วเป็นการนับถือผีฝ่ายหญิง คนในครอบครัวเดียวกันจะนับถือผีเดียวกัน คนที่ต่างครอบครัวออกไปที่ไม่เป็นญาติพี่น้องกันก็จะนับถือผีที่แตกต่างกันไป หากจะมีการดองกันโดยการแต่งงาน พิธีที่สำคัญและจำเป็นที่สุดคือ การไหว้ผี นั่นคือการใส่ผี หรือการเซ่นไหว้ผีต่างตระกูล เพื่อเป็นการแจ้งให้รู้และทำความเคารพผีประจำตระกูลของฝ่ายเจ้าบ่าวและเจ้าสาว ผ่านพิธีกรรมเช่นนี้แล้ว คู่บ่าวสาวจึงจะถือได้ว่าได้แต่งงานกันแล้ว และใช้ชีวิตร่วมกันได้ หากละเมิดจะถือว่าเป็นการผิดผี ที่ต้องมีพิธีขอมาด้วยการเซ่นไหว้ผีของฝ่ายหญิง ประเพณีเช่นนี้สำหรับชาวบ้านต้นแก้วแล้วเป็นประเพณีทางสังคมที่ถือกันอย่างเคร่งครัดที่สมาชิกของสังคมต้องปฏิบัติตาม การละเมิดไม่เพียงแต่จะก่อให้เกิดการเจ็บป่วย เคราะห์หรือภัยแก่ผู้ละเมิดเท่านั้น หากอาจนำความชั่วร้ายมาสู่วงศ์ตระกูลและภัยพิบัติมาสู่หมู่บ้านได้

ในบ้านเรือนของชาวบ้านต้นแก้วจะมีห้องผีปู่ย่าในบ้านเพื่อให้สมาชิกกราบไหว้ และจะมีพิธีใหญ่สำหรับมวลสมาชิกเครือญาติให้ทุกคนมาไหว้ “เก้า(เก้า)ผี” ที่ถือเป็นบรรพบุรุษต้นตระกูลเพื่อความเป็นสิริมงคล

การไหว้ผี ผีบรรพบุรุษจึงเป็นกิจกรรมเพื่อกระชับความสัมพันธ์กันของคนในเครือญาติ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนในหมู่บ้านเดียวกัน เท่ากับเป็นสร้างความใกล้ชิดสนิทสนมกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน แสดงความเป็นพรรคพวก หรือกลุ่มเดียวกัน ที่มีความเชื่ออย่างเดียวกันและมีสายสัมพันธ์ร่วมกันมายาวนาน และได้ขยายวงออกไปด้วยการดองกันด้านการแต่งงานหรือมีความสัมพันธ์ด้านอื่น ๆ ความเชื่อเรื่องผี และพิธีกรรมไหว้ผีบรรพบุรุษจึงมีบทบาทและหน้าที่อย่างสูงและมีหลายผลกระทบหลายประการต่อคนในชุมชนเดียวกัน

นอกจากไหว้ผีปู่ย่า ผีบรรพบุรุษ ผีเรือนแล้ว ยังมีผีบ้าน หรือผีประจำหมู่บ้านที่สมาชิกของชุมชนหมู่บ้านต้นแก้วเช่นไหว้ร่วมกันประจำปี มีการปิดหมู่บ้าน ปักตาแหลวเพื่อบอกอาณาเขตของชุมชน แสดงถึงความเป็นชุมชนเดียวกันของหมู่บ้าน

วิถีชีวิตการทำนาเป็นหลักมีพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอีกมากมาย ตั้งแต่การปั้นฝาย ติฝายที่ชาวบ้านร่วมกันทำเพื่อกักน้ำเข้านา เพื่อให้พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ มีผลผลิตดี น้ำพอเพียงและวัวควายไรรุ่น ผู้คนอยู่เย็นเป็นสุข ชาวบ้านจะมีพิธีไหว้ผีฝาย ที่มีแก่ฝายหรือหัวหน้าเหมืองฝายเป็นผู้ประกอบพิธี โดยมีชาวบ้านทั้งหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมพิธีด้วย

ก่อนการตกกล้า ถอนกล้า ดำนา ก็มีพิธีไหว้ผี พิธีแฮกนา และเมื่อเก็บเกี่ยวแล้วยังมีพิธีเรียกขวัญข้าว การทานข้าวใหม่เพื่อเซ่นบูชาให้กับผีปู่ย่า ผีบรรพบุรุษ เป็นต้น

ประเพณีที่เกี่ยวกับวงจรชีวิตตั้งแต่แรกเกิด เติบโต แต่งงาน เจ็บป่วย ไปจนถึงตาย ล้วนมีพิธีกรรมเกี่ยวกับการไหว้ผีอยู่เป็นส่วนใหญ่และขาดไม่ได้ ความเชื่อเรื่องผีจึงเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตชาวชนบทเช่นชาวบ้านต้นแก้วมาแต่โบราณ

แม้แต่คนรุ่นใหม่ก็ได้ยินได้ฟังเรื่องเหล่านี้และจำได้ว่า เมื่อก่อนไม่มีงานแต่งงานเหมือนปัจจุบัน มีแต่การใส่ผี หากใส่ผีไขว้ผีกันแล้วก็จะอยู่บ้านเดียวกันได้เลย ผู้ชายจะใส่ผีบ้านผู้หญิงประมาณ 6-7 วัน โดยมีหมาก พลุ เทียน พร้อมกับเงิน 30-50 บาท ฝ่ายหญิงก็จะนำเงินนั้นไปซื้อหมู ไก่ อย่างละคู่ แล้วแบ่งไปไขว้ผีโดยมีวุ้นเส้น ปลาแห้ง เพิ่มมาอีก เพราะถือว่าจะได้อยู่กันเป็นเส้นเป็นสายเหมือนกับวุ้นเส้นและมีคู่อยู่ด้วยกันให้เหมาะสมกันเหมือนแกงวุ้นเส้นต้องใส่ปลาแห้ง แต่ต่างงานศพจะไม่นิยมวุ้นเส้นเพราะถือว่าจะตายตามกันเป็นเส้นสายเหมือนวุ้นเส้น

ปัจจุบันยังมีการไขว้ผีกันอยู่ แต่จะทำก่อนแล้วจัดงานแต่งงานอีกครั้งหนึ่งในวันเดียวกัน แต่หากใครยากจนจริง ๆ ก็จะไม่ใส่ผีอย่างเดียว และซื้อทองให้ฝ่ายหญิงใส่ติดตัวก็พอ

ประเพณีการถือผีมีปรากฏอยู่ในกิจกรรมต่าง ๆ นอกจากงานแต่งงานแล้ว มีงานขึ้นบ้านใหม่ และเทศกาลสำคัญ เช่น วันเพ็ญ 15 ค่ำที่สำคัญ ก็จะใส่ผีด้วย โดยมีคำกล่าวใส่ผีคือ “เอามาแจกฮื้อลูกแบ่ง ลูกเหล้ากิน ฮื้อไขว้กันเน้อ” เหตุผลที่เรียกว่า “ลูกแบ่งลูกเหล้า” เพราะไม่ให้เป็นพวกเดียวกันกับคน หากทักชื่อคนแล้วจะถือว่าเป็นพวกเดียวกันกับผีทำให้อายุไม่ยืน

ความเชื่อเรื่องผีไม่ได้มีเพียงหน้าที่และบทบาทในการประกอบพิธีกรรมเพื่อความป็นสิริมงคลต่อชีวิต ความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร ความอยู่ดีกินดีของผู้คนและสัตว์เลี้ยง ความเจริญยั่งยืนของหมู่บ้านเท่านั้น หากความเชื่อเรื่องผียังเป็นระเบียบกฎเกณฑ์ทางสังคมที่สมาชิกในสังคมถือเป็นหลัก เป็นปทัศฐานในการปฏิบัติตน ประพฤติตนให้เป็นไปตามความเชื่อนี้เพื่อความป็นระเบียบของสังคม ความเชื่อเรื่องผีอีกนัยหนึ่งก็คือกฎหมายของสังคมที่ตราจากความเชื่อ มีกฎระเบียบให้ดำเนินตาม และมีบทบัญญัติในการลงโทษแน่นอนที่สมาชิกต้องทำตาม หากมีการผิดผีหรือละเมิดผีเกิดขึ้น ผู้ที่ฝ่าฝืนและไม่ยอมรับโทษที่บัญญัติไว้ก็อาจกลายเป็นคนนอกสังคมนี้ไปได้

ความเชื่อเรื่องผียังมีบทบาทและหน้าที่ในการรักษาพยาบาลผู้เจ็บป่วยภายในหมู่บ้านด้วย นอกเหนือจากการใช้ยาสมุนไพรพื้นบ้านแล้ว การรักษาไข้เจ็บมักอิงอยู่กับความเชื่อเรื่องผีและไสยศาสตร์ โดยมีหมอเมืองเป็นผู้ต้มยา เป่าข่มอม บิบนวด และมีม้าขี่หรือคนทรงที่มีหน้าที่ติดต่อกับเจ้าหรือผีเจ้าบ้านที่ปกปักรักษาหมู่บ้านให้มาช่วยรักษา หากยังไม่หายขาด ม้าขี่ยังอาจติดต่อเจ้าองค์อื่นที่มีอิทธิพลหรืออำนาจให้มาช่วยเหลือได้อีก

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าชีวิตของชาวล้านนา หรือในที่นี้ ชีวิตของชาวบ้านต้นแก้วผูกพันอยู่กับความคิดความเชื่อเรื่องผีมาโดยตลอด ความเชื่อเรื่องผีเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่อยู่คู่กับคนล้านนามานาน ช่วงชีวิตหนึ่งของคนล้านนาจะมีความคิดความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีเข้ามาเกี่ยวข้องตั้งแต่เกิดจนถึงตาย และความเชื่อเรื่องผีที่แสดงออกมาเป็นพฤติกรรม กฎเกณฑ์ข้อห้ามทางสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณีและเทศกาลต่าง ๆ ตลอดปี

ความเชื่อทางพุทธศาสนาเผยแพร่เข้ามาหลายหลัง และยังคงได้รับการปกป้องคุ้มครองจากผีอันเป็นความเชื่อดั้งเดิมด้วยดังเห็นได้จากการมีหอเสื้อวัด เพื่อผีหรือเสื้อทำหน้าที่ดูแลให้ความปลอดภัยแก่วัดทั้งหมด แม้ว่าความเชื่อทางพุทธศาสนาจะเผยแพร่เข้ามาภายหลัง แต่ก็มีอิทธิพลต่อความเชื่อความคิดของชาวล้านนาอย่างฝังแน่นเป็นชีวิตจิตใจไม่น้อยไปกว่าความเชื่อเรื่องผี และความเชื่อทั้งสองแบบมักจะปรากฏให้เห็นควบคู่กันไปด้วยเสมอ

ความเชื่อทางพุทธศาสนามุ่งเน้นการทำคุณงามความดีเพื่ออนาคตในชาติหน้าตามทัศนะทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว การทำบุญเพื่อใจผ่องแผ้วและความเป็นสิริมงคล ความเชื่อทางพุทธศาสนาจึงเน้นการให้ทานแก่พระและเน้นนอญ่อมให้ทานแก่ผีต่าง ๆ ด้วยไม่ว่าจะเป็นผีบรรพบุรุษ ผีน้ำ ผีดิน และบรรดาผีดีผีร้ายทั้งหลาย

มีประเพณีพิธีกรรมทางพุทธศาสนาที่รู้จักกันดีในหมู่พุทธศาสนิกชนเช่น การทำบุญทุกวันพระ การฟังเทศน์ฟังธรรม การทำบุญเข้าพรรษา ออกพรรษา ฯลฯ และพระเข้ามามีบทบาทในพิธีกรรมความเชื่อทางด้านผีด้วยเช่นเดียวกัน

สมัยก่อนไม่มีโรงเรียนทางการ การศึกษาอักษรธรรมหรืออักษรล้านนาทำได้โดยผ่านกระบวนการการศึกษาของวัด ลูกหลานที่เป็นเด็กเลี้ยงควายตามท้องทุ่งถูกส่งเข้าไปเป็นชะยมวัด เป็นลูกแก้ว พระหน้อย และบวชเป็นตุ้หรือเป็นพระในเวลาต่อมา ด้วยความความเชื่อและประเพณีเช่นนี้ทำให้วัดมีพระที่เป็นคนท้องถิ่นในหมู่บ้าน ผู้ที่บวชเรียนมาแต่เด็กและได้เรียนทางศาสนาจนเป็นเจ้าของวัดได้นั้นจะได้รับการนับถืออย่างสูงจากชาวบ้านเพราะถือว่าเป็นวิสุทธ์ผุดผ่องมาแต่เด็ก

วัดมีบริเวณกว้างขวาง พระเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และมักมีบทบาทเป็นผู้นำชุมชนด้วยชาวบ้านยอมรับนับถือ เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยศีลและธรรมที่สมาชิกของชุมชนกราบไหว้ เป็นผู้รู้หนังสือ ถือว่ามีหูตากว้างไกลและมีคุณธรรมสูง เหตุนี้การประชุมของหมู่บ้านและการจัดกิจกรรมทางศาสนาและทางโลกต่าง ๆ มักเกิดขึ้นในบริเวณลานวัดนี้เอง วัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชน พระกลายเป็นศูนย์รวมด้านจิตใจของชาวบ้าน หลังการเก็บเกี่ยว การประกอบพิธีมงคลหรือพิธีต่าง ๆ ในหมู่บ้าน พระจึงมีบทบาทและมีหน้าที่สำคัญ และมองเห็นเป็นตัวเป็นตน ในขณะที่เดียวกันก็ยังมีเชื่อเรื่องผีประกอบด้วย

ชาวบ้านเล่าถึงวัดต้นแก้วในสมัยก่อนว่า เมื่อก่อนศรัทธามาส่งข้าวให้วัด จะใช้ดี "กะหลก" และแบ่งหมู่บ้านเป็นสองสายสลับกันไป ผลัดเวรบ้านกันทำอาหารส่งให้พระ เรือนหลังไหนเข้าเวรหลังนั้นก็ตีกะหลก ศรัทธากลุ่มหรือสายนั้นก็เอาข้าวมารวมกันที่บ้านนั้นและบ้านนั้นก็รวบรวมไปถวายวัดต่อไป สมัยก่อนหากพระจะบิณฑบาต ก่อนไปมีลูกศิษย์ตีกะหลกให้ชาวบ้านที่แบ่งเป็นสายเหนือ สายใต้ และบ้านสันทรายที่อยู่ติดกัน แต่ละบ้านก็จะเตรียมอาหารไว้และพระไปบิณฑบาต เป็นต้น

ด้วยความเชื่อและความศรัทธาต่อพุทธศาสนา ชาวบ้านจึงทำบุญกันมากทั้งเป็นเงิน แรงงาน ข้าวปลาอาหารเพื่อหวังการตอบแทนจากผลบุญผลทานครั้งนี้ในชาติหน้า วัดต้นแก้วจึงเป็นวัดของชาวบ้าน เป็นวัดของชุมชนที่ทุกคนร่วมมือร่วมใจกันสร้างขึ้นเพื่อจะได้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาร่วมกัน และเป็นแหล่งรวมกิจกรรมและการประชุมของชุมชนตลอดมา

5. องค์กรทางสังคม

บ้านต้นแก้วแต่โบราณมีแก่บ้านหรือพ่อหลวงอันหมายถึงผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าหมู่บ้านที่คอยสอดส่องดูแลความเป็นอยู่และปกครองหมู่บ้านให้ร่มเย็นเป็นสุข ชาวบ้านจะเลือกแก่บ้านที่ดีขึ้นเป็นผู้นำของตน แก่บ้านและพ่อหลวงจะเป็นตัวแทนชาวบ้านในการติดต่องานราชการกับอำเภอหรือเมืองเชียงใหม่

นอกเหนือจากพระเจ้าอาวาสวัดต้นแก้วที่แก่บ้านหรือพ่อหลวงต้องไปปรึกษาหารือในการดำเนินการปกครอง การตัดสินคดีความ กิจกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้านแล้ว ยังมีกลุ่มผู้อาวุโสที่เคยเป็นแก่บ้านหรือพ่อหลวงเก่า หรือผู้อาวุโสที่ชาวบ้านนับถือ กลุ่มนี้อาจทำหน้าที่เป็นกรรมการวัด ดูแลกิจการและกิจกรรมของหมู่บ้านและของวัดไปในเวลาเดียวกัน และถือเป็นผู้ถ่ายทอดแบบอย่างขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามและค่านิยมต่าง ๆ ของหมู่บ้านผ่านผู้ใหญ่บ้านและสมาชิกของสังคม

นอกจากนี้แล้ว ในหมู่บ้านจะมีแก่ฝ่ายหรือหัวหน้าเหมืองฝ่ายสำหรับการควบคุมดูแลจัดสรรน้ำเข้าที่นาของลูกบ้านอย่างเป็นธรรมและทั่วถึง และเป็นหัวหน้าในการประกอบพิธีกรรมไหว้ผีเหมืองฝ่ายด้วย

การอยู่แบบชุมชนชนบทที่เป็นปึกแผ่นอันเป็นสายเครือญาติเดียวกัน นับถือผีเดียวกัน มีศูนย์กลางวัดแห่งเดียวกัน ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดี เป็นปึกแผ่น มีการร่วมแรงร่วมใจกัน มีการเอามื้อเอารวันเพื่อทำงานลงแขกดำนา เกี่ยวข้าว ตีข้าว และขนข้าวขึ้นยุ้งฉางร่วมกัน หรือแม้แต่การสร้างบ้าน การสร้างถนน สร้างวัดหรือศาลาต่าง ๆ ล้วนเกิดจากความร่วมมือร่วมใจกัน โดยผ่านการบอกเล่า เรียกร้องและกำหนดมาจากกลุ่มองค์กรของหมู่บ้านเหล่านี้ ซึ่งไม่เพียงแต่มีบทบาทในการชี้นำเท่านั้น หากยังมีอำนาจในการกำหนดมาตรการการลงโทษสมาชิกที่ละเมิดกฎเกณฑ์ประเพณีของหมู่บ้านด้วย

ด้วยลักษณะของหมู่บ้านแบบล้านนาในชนบทที่มีความเชื่อทางด้านผีและด้านพุทธศาสนาผสมผสานกันอย่างแน่นแฟ้นได้หล่อหลอมกลายเป็นอุดมการณ์ ความคิด วิถีชีวิต และพฤติกรรมทางสังคม ที่ได้แสดงออกเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรมและเทศกาลงานปอยงานรื่นเริงต่าง ๆ ตลอดปีและตลอดดวงจรชีวิตของชาวบ้านต้นแก้ว ได้มีการสืบทอดต่อกันมาเป็นเวลาหลายร้อยปี

อย่างไรก็ตามลักษณะอุดมการณ์ ความคิด ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ถูกทำลายด้วยแนวคิดและเทคโนโลยีสมัยใหม่ผ่านกระบวนการการขยายเมืองอันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมจากศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองที่อยู่ไกลโพ้นเกินจินตนาการของชาวบ้าน ผลกระทบอันเหล่านี้ได้กระทบความคิด ความเชื่อของชาวบ้าน ยังผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนความคิด วิถีชีวิต สังคม และวัฒนธรรมเกือบทุกด้านดังจะได้อธิบายถึงในบทต่อไป

6. บ้านต้นแก้วในประวัติศาสตร์ล้านนา

แม้ว่าการบอกเล่าความทรงจำถึงประวัติหมู่บ้านของชาวบ้านต้นแก้วจะสืบสาวไปได้ไกลเพียงประมาณ 100 ปี แต่จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ล้านนาได้มีบันทึกไว้ว่า บ้านต้นแก้วตั้งอยู่บนเส้นทางเดินโบราณของเจ้าเมืองเชียงใหม่และพลกนิกรชาวเวียงเชียงใหม่ที่ใช้เป็นเส้นทางเดินเพื่อนำขบวนแห่อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุจากวัดพระธาตุศรีจอมทอง ซึ่งอยู่ในอำเภอจอมทองปัจจุบัน เพื่อนำมายังเวียงเชียงใหม่เพื่อให้ชาวเมืองได้กราบไหว้สักการบูชา

ขบวนแห่ดังกล่าวนี้จะหยุดแวะพักจุดหนึ่งระหว่างทางก่อนที่จะนำเข้าสู่เวียงเชียงใหม่ และจุดนั้นก็คือ วัดต้นแก้ว เพื่อให้ชาวบ้านในบริเวณใกล้เคียงได้มีโอกาสได้เข้ามากราบไหว้สักการะด้วย และที่จุดนี้เองได้มีการก่อสร้างศาลาจตุรมุขที่มีลักษณะงดงามและเป็นแห่งเดียวในล้านนามิมีมณฑปเครื่องไม้และรากรินสำหรับสงฆ์พระบรมธาตุนี้ที่วัดแห่งนี้ และสิ่งนี้ได้นำไปสู่ข้อสันนิษฐานต่อไปถึงความมั่งคั่งของสถาปัตยกรรมในวัดต้นแก้ว ที่งดงามจนได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของกรมศิลปากรในปีพ.ศ. 2526 อันนำไปสู่ผลกระทบเชิงลบและความขัดแย้งต่างๆ ในเวลาต่อมา

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ชี้ว่า วัดต้นแก้วที่มีวิหารและศาลาจตุรมุขอันงดงามนี้สร้างเมื่อพ.ศ. 2401 ซึ่งจัดว่ามีอายุเกือบ 150 ปีมาแล้ว หากเป็นเช่นนี้ อายุของบ้านต้นแก้วย่อมมีมาก่อนหน้าอย่างแน่นอน

ไม่ว่าบ้านต้นแก้วจะมีอายุเริ่มต้นหรือยืนยาวมาในประวัติศาสตร์นานเท่าใดก็ตาม สิ่งที่บ้านต้นแก้วต้องเผชิญก็คือการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ที่เกิดขึ้นเป็นระลอก ระลอกแล้วระลอกเล่า แต่ทุกครั้งที่เกิดการเปลี่ยนแปลง ชาวบ้านต้องปรับความคิด ปรับตน และวิถีชีวิตเพื่อดำรงตนให้อยู่รอดและดำรงอยู่ในสภาพของสังคมใหม่ให้ได้ การเปลี่ยนแปลงแต่ละครั้งทำให้บ้านต้นแก้วถูกดึงเข้าสู่ศูนย์กลางท้องถิ่น ถูกดึงเข้าสู่เขตแดนของเมืองทีละน้อย จากเดิมที่เป็นท้องถื่นห่างไกลจากเดิมที่เป็นหมู่บ้านชนบท ให้กลายมาเป็นชุมชนแบบใหม่ที่เรียกว่า ชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท และอุดมการณ์ความคิด วิถีชีวิต ฯลฯ ก็ถูกปรับเปลี่ยนตามไปด้วย บทต่อไปจะมาดูกันว่า มีการเปลี่ยนแปลงอะไรเกิดขึ้น และชาวบ้านได้ปรับเปลี่ยนความคิดและวิถีชีวิตของเขาอย่างไร

บ้านต้นแก้วนทามกลางการเปลี่ยนแปลง

กระแสลมแห่งการเปลี่ยนแปลงกำลังเกิดขึ้น จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากภายนอกที่เริ่มต้นส่งผลกระทบต่อบ้านต้นแก้วนเพียงเล็กน้อย มาจนถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใกล้ตัวและมีผลกระทบต่อผลกระทบที่เื้อนทั้งในระดับลึกที่เป็นความคิดจิตใจความเชื่อ และระดับตื้นที่เป็นรูปธรรมมองเห็นได้ชัดเจนอันเป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ สภาพบ้านเรือน การสร้างบ้านแบบสมัยใหม่ การสร้างคลองชลประทาน การตัดถนนหลวงพาดผ่าน การเดินไฟฟ้าเข้าหมู่บ้าน การเติบโตและขยายตัวของเศรษฐกิจหลากหลายรูปแบบ การเมืองการปกครอง สังคมและวัฒนธรรมภายนอกที่เริ่มแพร่เข้าไปแทนที่วิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมของหมู่บ้าน

การเปลี่ยนแปลงทั้งหลายที่เอื้อถึงข้างต้นนี้ สามารถจัดกลุ่มแบ่งประเภทของการเปลี่ยนแปลงได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ ได้ดังนี้คือ การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

1. การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

ล้านนาในอดีตเป็นอาณาจักรของชาวไทยที่ยิ่งใหญ่ที่มีอาณาเขตปกครองในเขตภาคเหนือที่เรียกว่าล้านนา รุ่งเรืองทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมมาเป็นเวลาหลายร้อยปี ช่วงแห่งอาณาจักรล้านนารุ่งเรือง ภาษาและวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ ของล้านนาล้วนเข้มแข็งและแพร่หลายยอมรับนับถือและปฏิบัติตามกันในกลุ่มชนกลุ่มน้อยในบริเวณเดียวกันนี้และอาณาเขตใกล้เคียง อักษรล้านนาหรือที่เรียกว่า อักษรเมือง เป็นอักษรที่ใช้กันแพร่หลาย มีศาสนานิกายวนอันเป็นศาสนาพุทธนิกายที่แตกต่างไปจากพุทธศาสนาของกรุงเทพฯในยุคเดียวกัน

หลังจากที่กอบกู้เอกราชหลุดพ้นจากการปกครองของพม่าได้ อาณาจักรล้านนาได้กลายเป็นเมืองประเทศราชของไทย และต่อมาได้กลายเป็นเพียงมณฑลหนึ่งที่เรียกว่า มณฑลพายัพ ภายหลังได้ถูกลดฐานะเป็นเพียงจังหวัดที่แยกออกเป็น 8 จังหวัดภาคเหนือที่เดิมเคยเป็นอาณาจักรล้านนาเดิม

การเปลี่ยนแปลงฐานะทางการเมืองของล้านนาหมายถึงการถูกดึงให้เข้าไปใกล้ศูนย์กลางคือกรุงเทพฯอันเป็นเมืองหลวงของรัฐไทยโดยทางการเมืองการปกครอง กล่าวคือ จากเดิมที่เคยเป็นอาณาจักรประเทศราชมีเจ้าเมืองสืบราชวงศ์ปกครองกันเองสืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน ได้กลายเป็นยกเล็กเจ้าเมืองและแต่งตั้งขุนนางจากส่วนกลางขึ้นมาใช้อำนาจในการเมืองการปกครองแทน ยกเลิกระบบการเมืองการปกครองแบบเก่า และนำระบบการปกครองท้องถิ่นของรัฐไทยเข้ามาบังคับใช้

เมืองเชียงใหม่ที่เคยเป็นศูนย์กลางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมล้านนาแต่เดิม บัดนี้เป็นเพียงศูนย์กลางท้องถิ่นของอำนาจรัฐไทยที่ใช้เป็นศูนย์การเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมแบบไทยที่รับนโยบายโดยตรงมาจากส่วนกลาง ระบบเดิมของล้านนาสูญสลายไป แม้แต่ภาษาและวัฒนธรรมที่มองเห็นได้ชัดเจนก็ถูกแทนที่ด้วยภาษาไทยกลางและวัฒนธรรมของคนกรุงเทพฯ ภาษาล้านนาที่เคยเป็นภาษาราชการก็หายไป มีภาษาไทยเข้ามาทำหน้าที่แทน ภาษาล้านนาที่เคยเป็นภาษากลางใช้กันในภูมิภาคนี้ ได้กลายมาเป็นเพียงภาษาท้องถิ่น ที่มีระดับต่ำกว่าภาษาไทยที่ถูกยกขึ้นเป็นภาษากลาง

การเมืองได้รับการสนับสนุนจากระบบการศึกษาไทยจากส่วนกลาง โรงเรียนถูกตั้งขึ้นเป็นภาคบังคับ เด็ก ๆ ที่อยู่ตามท้องทุ่งท้องนา เลี้ยงวัวควาย ไปเล่นตามหนองคลองบึง และถูกจับบวชตามประเพณีแบบเดิม ถูกบังคับให้เข้าโรงเรียนตามเกณฑ์อายุ ถูกบังคับให้พูดภาษาไทย และเรียนอักษรไทย ด้วยตำราเรียนภาษาไทยจากส่วนกลาง

ผู้ใหญ่บ้านที่เคยปกครองดูแลหมู่บ้านค่อนข้างเป็นอิสระ บัดนี้ต้องเข้าร่วมประชุมรับนโยบายจากหัวหน้าส่วนการปกครองท้องถิ่นระดับล่างอันได้แก่นายอำเภอ ปลัดอำเภอ และข้าราชการส่วนอื่น ๆ หมู่บ้านที่เคยอิสระเริ่มมีต้องปรับตัวไปขึ้นต่ออำเภอมากขึ้นเรื่อย ๆ

ตัวอย่างที่ชาวบ้านเล่าขานกันมาก คือ การจัดตั้งหมู่บ้านแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองขึ้นที่บ้านต้นเกว่น ที่นายอำเภอเข้ามาตรวจตรา ควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิดอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน โดยกำหนดให้บ้านต้นเกว่นเป็นหมู่บ้านตัวอย่าง ห้ามการเล่นพนันทุกอย่าง ให้สร้างรั้วบ้านเรือนใหม่แทนที่จะเป็นไม้ไผ่กันไว้แต่เดิม ก็ให้ปลูกพืชผักกินได้ เช่น ตำลึง เป็นต้น หรืออาจปลูกพืชประดับสวยงาม เช่น ชา ชะบา หรือไม้ดอกอื่น ๆ และกำหนดให้บ้านเรือนแต่ละหลังต้องติดป้ายชื่อ นามสกุลและเลขที่บ้าน การปิดกวาดดูแลหมู่บ้านและบ้านเรือนให้สะอาดอยู่เสมอ และให้ชาวบ้านทำสวนครัวทุกครัวเรือนอีกด้วย

รัฐบาลไทยได้ประกาศแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ตั้งแต่พ.ศ. 2500 เป็นต้นมาเพื่อที่จะพัฒนาประเทศ โดยเน้นการสร้างเครือข่ายสาธารณูปโภค เช่น การตัดถนน การนำไฟฟ้าเข้าหมู่บ้าน และการสร้างคลองชลประทาน เป็นต้น ผลของการพัฒนาเช่นนี้ทำให้บ้านต้น

เกว่นที่เคยอยู่ห่างไกล มีแต่ทางเกวียนและทางเดินทางเท้า ได้มีถนนหลวงตัดผ่าน มีไฟฟ้าใช้ และมีคลองชลประทานผ่านด้านทิศตะวันออก

การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นนั้นยังคงอยู่ในความทรงจำของชาวบ้าน คนเฒ่าแห่งบ้านต้นเกว่นยังจำได้ดีว่า หลังจากได้มีการเร่งรัดพัฒนาชนบทด้วยการสร้างถนนตัดผ่านหมู่บ้านไปยังอำเภอสะเมิงในราวปีพ.ศ. 2505-6 ทำให้ถนนสายนี้เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งที่สะดวกขึ้น

และยังจำได้ถึงเหตุการณ์เมื่อการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคมีโครงการไฟฟ้าชนบทเข้าสู่หมู่บ้าน ประมาณ ปีพ.ศ. 2518 ครั้งนั้นชาวบ้านมีความลำบากใจหลายประการขณะนั้นเนื่องจากสิ่งสำคัญที่สุดคือไม่มีเงินจ่ายค่าไฟฟ้า และหลายคนไม่เข้าใจ กลัวว่าอาจทำให้เกิดฟ้าผ่าได้ กลัวยุ่งจะมีมาก เพราะเข้าใจว่ายุงมาตามสายไฟฟ้า กลัวไฟฟ้าดูด กลัวไปทุกอย่างเกี่ยวกับไฟฟ้า จนมีการประท้วงไม่ยอมใช้ไฟฟ้า อย่างไรก็ตามในที่สุดหมู่บ้านก็มีไฟฟ้าใช้

ต่อมาอีกไม่นานนัก หลังจากมีไฟฟ้าเพียงไม่กี่ปี คือ ประมาณ ปีพ.ศ. 2522-2524 ก็ได้มีการขยายและปรับปรุงถนนสายทางดง-สะเมิงและทำเป็นถนนลาดยาง ทำให้การคมนาคมสะดวกมากขึ้น มีรถยนต์และรถบรรทุกผ่านถนนเส้นนี้เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ เป็นโอกาสที่หมู่บ้านได้ติดต่อกับโลกภายนอกและได้รับอิทธิพลจากโลกภายนอกได้ง่ายขึ้นด้วยเช่นเดียวกัน ชาวบ้านได้เรียนรู้และรับความเจริญทางวัตถุมากขึ้น

ความสะดวกด้านการคมนาคมที่เกิดขึ้นในสายตาของชาวบ้าน หากมองในแง่ของการเมืองการปกครองย่อมหมายถึงความง่ายและสะดวกในการเข้าไปปกครองควบคุมดูแลได้อย่างใกล้ชิดจากหน่วยการปกครองท้องถิ่นนั่นเอง รัฐได้เข้าไปมีบทบาทต่อหมู่บ้านได้โดยตรงอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน และมาในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น การพัฒนา การส่งเสริมอาชีพ การจัดตั้งกลุ่ม การตั้งองค์กร ฯลฯ เช่น กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารข้าว กลุ่มอาสาสมัครต่าง ๆ รวมไปถึงกลุ่มลูกเสือชาวบ้าน ฯลฯ ทุกหน่วยอยู่ภายใต้การสอดส่องดูจากรัฐโดยใกล้ชิด โดยผ่านผู้ใหญ่บ้านที่เดิมเคยเป็นตัวแทนชาวบ้าน มาบัดนี้ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นกลไกส่วนหนึ่งการปกครองท้องถิ่นของระบบราชการของไทย

อาจกล่าวได้ว่า ต้นตอของการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมล้านนาที่ถูกทำให้กลายเป็นไทยมากขึ้นอย่างเห็นอยู่ทุกวันนี้สาเหตุหลักเป็นผลสืบเนื่องโดยตรงมาจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองนี้เอง และมีปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นตัวหนุนและตัวเร่งทำให้การเปลี่ยนแปลงเกิดได้อย่างรวดเร็วมากขึ้น เพราะในขณะที่สถานการณ์ทางการเมืองมันคง มีสาธารณูปโภคพื้นฐานรองรับ การคมนาคมสะดวกขึ้น พ่อค้าวานิชต่าง ๆ ก็เริ่มออกมาค้าขายขยายตลาด ตั้งโรงสี ตั้งโรงงานอุตสาหกรรม และการขยายตัวของกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอื่น ๆ ดังจะได้กล่าวถึงในตอนต่อไป แต่ทั้งหมดนี้ย่อมเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองดังกล่าวถึงขั้นนี้

2. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

การสร้างทางรถไฟมาถึงเมืองเชียงใหม่เป็นการเปิดและขยายตลาดการค้าข้าวและสินค้าประเภทต่าง ๆ ของเชียงใหม่ ซึ่งแต่เดิมเป็นการค้าระดับท้องถิ่นไม่ห่างไกลนักให้กลายเป็นการส่งสินค้าผลิตผลจากป่าและผลิตผลการเกษตรไปยังตลาดกรุงเทพ ทำให้เศรษฐกิจของเชียงใหม่ที่เคยเป็นศูนย์กลางแห่งภูมิภาคต้องกลายเป็นส่วนหนึ่งที่ขึ้นต่อตลาดศูนย์การค้าที่มีกรุงเทพเป็นศูนย์กลาง การแลกเปลี่ยนสิ่งของมาบัดนี้ได้กลายเป็นการซื้อขายสินค้า เงินตราเริ่มเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันมากขึ้น เศรษฐกิจแบบยังชีพดั้งเดิมของสังคมล้านนาเริ่มหายไป และกลายเป็นเศรษฐกิจแบบค้าขายเพื่อเงินตรามากขึ้นเรื่อย ๆ

บ้านต้นแก้วซึ่งอยู่ไม่ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่มากนักได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้โดยตรง เมื่อมีสินค้าสมัยใหม่ เช่น ด้ายสำเร็จรูป ผ้าทอจากโรงงาน และสินค้าอุปโภคบริโภคอื่น ๆ เช่น น้ำมันก๊าด ตะเกียงสมัยใหม่ ฯลฯ สินค้าท้องถิ่น และการทอผ้าระดับครัวเรือนก็เริ่มหายไป ชาวบ้านหันมารับบริโภคสิ่งของและสินค้าสมัยใหม่ที่ต้องการซื้อมาด้วยการแลกเปลี่ยนกับเงินตรา คำขวัญแห่งยุคขณะนั้นคือ “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” ได้เปลี่ยนความคิดดั้งเดิมที่ไม่ได้มุ่งสะสมเงินทองเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน มาเป็นการทำทุกอย่างเพื่อเงิน แรงงานที่แต่เดิมคิดเป็นจำนวนชั่วโมง 1 ถึงต่อการทำงาน 1 วัน ได้เปลี่ยนไปเป็นรูปของตัวเงินตราแทน และเริ่มมีการรับจ้างขายแรงงานเกิดขึ้นโดยทั่วไปอันเนื่องมาจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจ

โรงงานอุตสาหกรรมเริ่มจากโรงงานเซรามิคได้มาตั้งในสถานที่ที่ห่างจากบ้านต้นแก้วเพียงไม่กี่กิโลเมตร ชาวบ้านส่วนหนึ่งได้หันเหจากชีวิตชาวนามาเป็นกรรมกรรับจ้างขายแรงงานรายวันและรายเดือน ทำงานในโรงงานเซรามิคแห่งนี้ บางส่วนได้เดินทางเข้าสู่ในเมืองเชียงใหม่บนเส้นทางที่สะดวกขึ้นเพื่อรับจ้างขายแรงงานในเมือง

ชาวบ้านเล่าตรงกันถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตไม่นานนักว่า พอมีถนนไปมาสะดวก ชาวบ้านได้ใช้เส้นทางสายหางดง-สะเมิง และถนนสายคันคลองชลประทานเดินทางไปยังตลาดต้นพยอม และตลาดต่าง ๆ ในตัวเมืองเชียงใหม่ ชาวบ้านส่วนใหญ่บอกว่า การไปทำงานนอกบ้านโดยเป็นแรงงานรับจ้างทั่วไปทำให้มีรายได้เป็นรายวันหรือรายเดือน ทำให้มีรายได้ค่อนข้างแน่นอน ไม่ต้องเสี่ยงกับการขาดทุน และยังมีโอกาสได้พบปะกับคนภายนอกด้วย ส่วนที่ชาวบ้านที่ทำงานเป็นลูกจ้างส่วนราชการบอกว่าทำงานราชการมันคงกว่า และมีสิทธิประโยชน์ดีกว่า การทำนานั้นเป็นการลงทุนที่ไม่คุ้มทุนและมีความเสี่ยงต่อการขาดทุนสูงเนื่องจากต้องใช้ปุ๋ยสารเคมีเข้าช่วย และแรงงานราคาแพง หายาก และหากต้องเสียค่าใช้จ่ายดังกล่าวนี้อไปแล้ว ได้ผลไม่คุ้มค่ากับความเหนื่อยยากตรากตรำ งานหนัก และต้องตากแดดตากฝนทั้งวันตลอดปี ต่างจากการเป็นลูกจ้าง

เมื่อชาวบ้านได้รับรู้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมโดยตรง ได้มีการพูดต่อ ๆ กันไปในหมู่บ้าน ผลก็คือชาวบ้านเริ่มออกนอกหมู่บ้าน

บ้านเพื่อหางานทำในเมืองมากขึ้น เริ่มรับรู้ความสำคัญของการศึกษากับการสมัครเข้าทำงานและผลต่อตำแหน่งเงินเดือน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการทำงานด้านเกษตรกรรมเริ่มประสบปัญหาด้านการขาย แรงงาน และการลงทุน ที่ต้องเสี่ยงต่อการขาดทุน และสูญเสียแรงงานเปล่าหรือได้รับผลตอบแทนไม่คุ้มค่า ทำให้ชาวบ้านหันไปหาทางออกด้วยการไปทำงานอื่นแทน

ช่วงที่เศรษฐกิจของประเทศกำลังเฟื่องฟู การท่องเที่ยวทำรายได้มาก ราคาที่ดินเริ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ โครงการบ้านจัดสรรเริ่มผุดขึ้นมากมายในเขตชานเมืองและเขตกึ่งเมืองกึ่งชนบท เริ่มมีนายหน้าเข้ามายังหมู่บ้าน โดยติดต่อกับผู้ใหญ่บ้านหรือคนที่เป็นที่รู้จักดีในหมู่บ้านเพื่อขอซื้อที่ดินเพื่อทำโครงการบ้านจัดสรร ที่นาบริเวณรอบหมู่บ้านและที่ดินภายในหมู่บ้านถูกขายไป บ้านจัดสรรโครงการแรกเกิดขึ้นราวปี พ.ศ. 2531 เป็นต้นมา ที่นาถูกทยอยขายไปเรื่อย ๆ โดยนายหน้าหรือผู้ซื้อจะมาติดต่อกับชาวบ้านที่มีที่ดินหรือที่นาติดกันเพื่อให้ขายไปพร้อม ๆ กันทั้งนี้ก็เพื่อจะให้เป็นเขตที่ดินแปลงใหญ่พอจะทำเป็นโครงการบ้านจัดสรรได้ เนื่องจากปกติชาวบ้านถือกรรมสิทธิ์ครอบครองที่ดินบริเวณหมู่บ้านเพียงครอบครัวละไม่กี่งานหรือไม่กี่ไร่เท่านั้น

ชาวบ้านได้เปลี่ยนอาชีพจากชาวนามาเป็นคนรับจ้างทำสวน ดูแลความสะอาดความเรียบร้อยและความปลอดภัยของหมู่บ้านจัดสรร รับจ้างทำความสะอาดบ้าน ซักผ้า ทำงานบ้าน ฯลฯ ปัจจุบันมีชาวบ้านเพียง 4 ครอบครัวเท่านั้นที่ยังคงทำนาในที่ดินของตนเอง

ขณะเดียวกัน ก็มีโรงงานอุตสาหกรรมหลายแห่งเข้ามาตั้งในบริเวณไม่ห่างไกลจากหมู่บ้านนัก และมีการก่อสร้างสถานที่พักผ่อนที่เรียกว่า บ้านพักตากอากาศหรือรีสอร์ท ขึ้นในเวลาใกล้เคียงกันหลายแห่ง เช่น กฤษดาตอยรีสอร์ท อุทยานล้านนารีสอร์ท สวนบัวรีสอร์ท และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจอื่น ๆ ยังผลให้ถนนสายทางดง-สะเมิงกลายเป็นถนนท่องเที่ยวที่มีรถยนต์ผ่านเป็นจำนวนมาก ที่ดินในเขตหมู่บ้านรอบนอกด้านถนนสายเชียงใหม่-ฮอดก็ถูกกว้านซื้อไปทำโครงการบ้านจัดสรร สนามกอล์ฟ และอื่นๆ เกิดการจ้างงานขึ้นมาก ทำให้แรงงานเริ่มขาดแคลนมากขึ้นไปอีก

สภาพเศรษฐกิจแบบใหม่ที่มีเงินตราเป็นหัวใจของการซื้อขาย ทุนคือที่มาของความสะดวกรวดเร็วและวัตถุต่าง ๆ ดังที่คนในเมืองซื้อหาเพื่ออำนวยความสะดวกและให้ความสุขกับชีวิตแบบวัตถุนิยมเป็นแรงผลักดันให้ชาวบ้านในเขตกึ่งเมืองกึ่งชนบทต้องดิ้นรนเพื่อให้ได้สิ่งเหล่านี้มาครอบครอง ตั้งแต่โทรทัศน์ วิทยุเครื่องเสียงสเตอริโอ รถจักรยานยนต์ รถบรรทุกเล็ก(ปิคอัพ) และรถเก๋ง บ้านเรือนที่สร้างจากไม้ไผ่และใบตองตึง หรือเรือนไม้สัก ไม้จริงที่เคยอยู่กันมานานถูกรื้อทิ้งและสร้างด้วยอิฐตามแบบบ้านสมัยนิยม วัตถุเหล่านี้ครอบครองได้ด้วยเงินจำนวนไม่น้อย การขายแรงงานและขายผลผลิตเล็กเท่านั้นไม่เพียงพอ จึงเกิดการกู้ยืม การตั้งกลุ่มแชร์ และมีพ่อค้าเงินกู้ปล่อยเงินกู้เกิดขึ้นทั่วไป หนี้สินได้กลายเป็นเรื่องธรรมดาและกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตชาวบ้านทั่วไป ชาวบ้านต้นแก้วที่เคยเป็นชาวนาทิ้งหมู่บ้าน บัดนี้การณ์กลับเป็นว่า คนส่วนใหญ่ได้เปลี่ยนวิถีชีวิตกลายเป็นแรงงานรับจ้าง ชีวิตที่เคยอยู่ในหมู่บ้าน บัดนี้กลับเป็นชีวิตการทำงานนอกหมู่บ้านไป

ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทำให้หมู่บ้านกลายเป็นเพียงแหล่งหลับนอน ยามค่ำคืน หนุ่มสาวและชาวบ้านวัยกลางคนต้องตื่นนอนออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน การติดต่อระหว่างหมู่บ้านกับเมืองเป็นเรื่องรายวันที่เป็นปกติ มีคนส่วนน้อยที่สร้างงานในหมู่บ้านหรือทำงานในเขตใกล้เคียง นาได้กลายเป็นอดีตสำหรับคนส่วนใหญ่

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างไม่เคยเป็นมาก่อนเช่นกัน ผลทางสังคมประการแรก คือ ความสัมพันธ์ของสมาชิกของชุมชน แต่เดิมที่เคยมีความแน่นแฟ้น เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมีกิจกรรมร่วมกัน การเปลี่ยนจากวิถีชีวิตทางการเกษตรไปเป็นวิถีชีวิตแบบรับจ้างทำให้ความสัมพันธ์ การพบปะทำกิจกรรมในหมู่บ้านเป็นไปได้น้อยลง เพราะส่วนใหญ่ต้องออกไปทำงานนอกหมู่บ้านอย่างน้อย 5 วันต่อสัปดาห์ ตั้งแต่เช้าเจ็ดโมง เป็นต้น กิจกรรมที่เคยเกิดขึ้นในช่วงวันทำงานจึงแทบจะเป็นไปไม่ได้อีกต่อไป เพราะจะขาดกำลังสำคัญเข้าร่วมงาน จะมีเพียงคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านเท่านั้นที่สามารถเข้าร่วมงานได้ กิจกรรม พิธีกรรม งานประเพณีหรือเทศกาลต่าง ๆ แม้แต่งงานศพ งานแต่งงาน ฯลฯ จำต้องเลื่อนไปจัดในวันหยุดสุดสัปดาห์เพื่อเปิดโอกาสให้คนในหมู่บ้านได้มีโอกาสเข้าร่วมงานพบปะสังสรรค์กันได้มากขึ้น

ชาวบ้านบางคนได้ตั้งข้อสังเกตว่า การเปิดหมู่บ้านสู่โลกภายนอก ทำให้ชาวบ้านรับรู้และเกิดการปรับตัวเพื่อรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น สิ่งแรกที่ยกมาคือวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป หมู่บ้านที่เคยช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกัน ได้กลายมาเป็นการอยู่แบบตัวใครตัวมันมากขึ้น การติดต่อกันยามเย็นมีน้อย เนื่องจากแต่ละบ้านจะดูโทรทัศน์ ไม่ออกไปพบปะสังสรรค์กับเพื่อนบ้านเหมือนแต่ก่อน การเอามื้อเอารวันหรือเอารแรงลงแขกกันเริ่มหายไป เนื่องจากส่วนใหญ่ต้องออกไปทำงานนอกบ้านเป็นลูกจ้างบริษัท การทำบุญ งานวัด งานศพที่เคยคึกคัก ปัจจุบันเริ่มเงียบหงอย หากต้องการให้มีคนมาก จะต้องรอตัดงานให้ตรงกับวันนักขัตฤกษ์หรือวันหยุดเพื่อให้คนที่ทำงานนอกบ้านมีโอกาสเข้าร่วมได้ แม้แต่วันหยุดหลายคนยังต้องทำงาน หากมีการทำงานสาธารณะเช่น ทำความสะอาดหมู่บ้าน วัด ล้างเหมือง ก็ต้องขอแรง หลายคนที่มาทำงานไม่ได้จะใช้วิธีการให้เงินไว้เป็นค่าแรง หรือซื้อของกินสำหรับคนที่มาทำงานในวันนั้นแทน สภาพที่มาทำงานร่วมมืออย่างพร้อมเพียงจึงไม่มีดังเช่นแต่ก่อน

ชาวบ้านยังได้เล่าถึงกิจกรรมสมัยก่อนในตอนเย็นไว้อย่างน่าสนใจและสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจนว่า สมัยก่อนมีโทรทัศน์ที่บ้านลุงอินแก้ว สายวงศินทร์เท่านั้น หลังอาหารเย็นชาวบ้านก็จะพากันมาดู จับกลุ่มคุยกัน หากมีหนังกลางแปลงก็จะเอาเสื่อมาปู บ่าวจะไปส่งสาวกลับบ้านกันเป็นกลุ่ม ๆ มีการแย่งสาวกันบ้าง ด้วยการชกต่อยแต่ไม่มีการใช้อาวุธเหมือนสมัยนี้

ต่อมาเมื่อ 20 กว่าปีก่อนมีโทรทัศน์ขาวดำกันหลายบ้านแล้ว บางบ้านติดละครจนไม่ได้ทำอาหารและทะเลาะกันก็มี จนเล่าขานมาถึงปัจจุบัน แต่ก่อนหากมีการประชุมกัน ทุกคนจะกินข้าว

เย็นเสร็จแล้วทยอยมาประชุมกันแต่หัวค่ำ ส่วนใหญ่เป็นผู้นำครอบครัว ผู้หญิงจะอยู่เฝ้าบ้าน แต่ปัจจุบัน เวลาที่จะนัดประชุมกันต้องเลื่อนเป็น 2 ทุ่ม พอประชุมเสร็จต่างคนก็ต่างรีบกลับบ้าน เพราะเปลี่ยจากการทำงาน บ้างก็ติดงาน จนต้องมีเงื่อนไขจากที่ประชุมว่า ต้องมาหลังคาเรือนละหนึ่งคน หากใครไม่มาห้ามโวยวายและพูดแสดงความคิดเห็นนอกที่ประชุม หากใครทำถือไม่น่าคบ

การที่ชุมชนบ้านต้นเกว้นถูกดึงให้กลายเป็นชุมชนใกล้เคียงมากขึ้น ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านส่วนหนึ่งคล้ายกับชาวเมือง การต้องทำงานจากเช้าจดเย็นทำให้ขาดเวลาไปอบรมดูแลลูกหลานที่ถูกส่งไปโรงเรียนระดับอนุบาลหรือระดับสูงขึ้นไป ก่อให้เกิดปัญหาเยาวชนที่ขาดความอบอุ่นตามมา เริ่มมีเยาวชนส่วนหนึ่งหันไปดมกาว เสพยาเสพติด ยาบ้า กัญชา ฯลฯ และเริ่มมีพฤติกรรมสำส่อนทางเพศ เน้นนอนว่าปัญหาที่เกิดขึ้นมีปัจจัยหลายประการ เพราะการมีร้านค้าคาราโอเกะในหมู่บ้าน อิทธิพลจากสื่อสารมวลชนสมัยใหม่เช่นวิทยุและโทรทัศน์ และแบบอย่างทางสังคมที่เด็ก ๆ เหล่านี้ได้พบเห็นในเมือง ล้วนอาจเป็นเหตุปัจจัยต่อพฤติกรรมดังกล่าวนี้ได้ทั้งสิ้น

เมื่อมีการก่อตั้งโรงเรียนประถมศึกษา เด็ก ๆ ถูกดึงเข้าไปสู่ระบบการศึกษาของประเทศไทย ทำให้การสืบทอดศาสนาด้วยการบวชลูกหลานเริ่มมีน้อยลง และสภาพเร่งรัดทางเศรษฐกิจทำให้เยาวชนเหล่านี้เริ่มเข้าสู่ตลาดแรงงานแต่เล็กแต่น้อย วัดจึงขาดแคลนทั้งพระและเณรที่จะมาประกอบพิธีทางศาสนา เมื่อเจ้าอาวาสองค์เดิมอาพาธและได้มรณภาพ ชาวบ้านได้ไปนิมนต์พระมาจากวัดอื่นเพื่อมาเป็นเจ้าอาวาส แต่ดูเหมือนไม่ได้แก้ปัญหามากนัก ทั้งยังก่อให้เกิดปัญหาเพิ่มเติมขึ้นมาอีก

ปัญหาได้ทับถมทวีเหมือนทำให้ศูนย์กลางของหมู่บ้านถูกทำลายไปเมื่อกรมศิลปากรได้มีประกาศให้วัดวิหารและจตุรมุขวัดต้นเกว้นเป็นโบราณสถานเมื่อปี พ.ศ. 2526 ฎีกาพระพุทธรูปไปสร้างนอกบริเวณกำแพงแก้ว การก่อสร้างภายในบริเวณวัดทำไม่ได้หากไม่ได้รับอนุญาตจากกรมศิลปากรล่วงหน้า เรื่องเช่นนี้สร้างความหนักใจและมีข้อวิจารณ์มากมายจากกรรมการวัด ชาวบ้านต้นเกว้นและชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียง

ในขณะที่กรมศิลปากร นักวิชาการจากส่วนกลางและนักวิชาการท้องถิ่นลงความเห็นที่วัดต้นเกว้นมีความงามและมีคุณค่าทางด้านศิลปะและสถาปัตยกรรม อันจัดเป็นหนึ่งในบรรดา ศิลปะและสถาปัตยกรรมล้านนา ถือเป็นโบราณสถานอันทรงคุณค่ายิ่ง ทางด้านคณะกรรมการวัดต้นเกว้นและชาวบ้านต้นเกว้น ต่างมีความเห็นที่แตกต่างออกไปว่า การกระทำของกรมศิลปากรครั้งนี้ โดยเนื้อแท้แล้วก็คือการ “ยึด” วัดของชาวบ้านไปเมื่อพ.ศ. 2526 เมื่อ “ยึด” ไปแล้วก็น่าจะมีงบประมาณมาบำรุงรักษา ไม่ใช่มายึดอย่างเดียว ทุกวันจะมีชาวบ้านมาช่วยกันดูแลอยู่แล้ว ชาวบ้านไม่ยอมให้วัดเป็นของกรมศิลป์ เพราะอยากจะทำอะไรก็สร้างไม่ได้ กรมศิลป์ “เรื่องมากเรื่องแบบแปลน” หากวัดเป็นของกรมศิลป์ไปแล้ว กรมศิลป์ก็ต้องส่งคนมาบำรุงรักษาด้วย ชาวบ้านเองอยากสร้างพระธาตุ ศาลา เพราะอยากจะทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่แคบ และอยากจะทำ

พิพิธภัณฑ์ของเก่าแก่ของวัดด้วย แต่บางส่วนเช่นศาลาข้างวัดด้านใต้ ชาวบ้านได้รื้อถอนและสร้าง ขึ้นใหม่เป็นสองชั้น กรมศิลป์มาสั่งให้รื้อและให้สร้างใหม่ และมีเหตุผลที่มีการเปลี่ยนเส้นทางเดิน เพราะมีการสร้างคันคลองชลประทานทับทางเดินเก่า สภาพวัดจึงหันหน้าไปทางทิศตะวันออก แต่ทางเข้าต้องเข้าทางทิศตะวันตก เพราะมาตัดถนนทางดง-สะเมิงผ่านหมู่บ้านภายหลัง

ชาวบ้านเห็นว่า กรมศิลป์แย่งวัดไปจากชาวบ้าน และยังจะเอาผิดกับชาวบ้านอีก หากกรมศิลป์ดูและและตั้งเป็นวัดของหลวง ควรจะมึงงบประมาณมาดูแลวัดเอง หากวัดชำรุดชาวบ้านยัง ซ่อมแซมรักษาทำนุบำรุงให้ได้

การสร้างศาลาวัดมีปัญหาเพราะไม่มีการประสานงานทำความเข้าใจที่ถูกต้องระหว่างชาวบ้านและกรมศิลป์ ครั้งแรกส่งเรื่องไปปี 2538 เรื่องเจียบหายไป ศรัทธาอยากสร้างต่อ อยากจะทำบุญทำทานเหมือนบ้านอื่นบ้าง สมัยชาวบ้านยังอยู่ก็ไม่มีการก่อสร้างอะไรเลยในขณะที่หมู่บ้านอื่น ได้มีการก่อสร้างโบสถ์วิหาร ศาลาใหม่กันมาก ความจริงแล้วชาวบ้านไม่ขัดข้องและยินดีให้ความร่วมมือมาแต่แรก แต่กรมศิลป์ "ตุงตึก" เรื่องแบบแปลนและขาดการประสานงาน

การที่กรมศิลป์มา "ยึด" วัดไป ก่อให้เกิดความขัดแย้งภายในหมู่บ้านอีกคือ เจ้าอาวาสเดิมที่อยู่มาได้ 8 ปี เมื่อไม่สามารถสร้าง ต่อเติมศาลาอาคารวัดเลย ก็เท่ากับเป็นเจ้าอาวาสที่ไม่มีผลงาน ก่อให้เกิดการต่อต้านจากชาวบ้านด้วย

เกี่ยวกับเรื่องรางวัลที่ได้รับจากพระเทพฯ ชาวบ้านไม่รู้สึกภูมิใจเลยเพราะไม่ได้มีส่วนร่วม ไม่ได้รู้เห็นในการประกวดอะไรเลย รู้สึกแต่เพียงว่าเป็นเพียงแค่เศษกระดาษประดับเสาวัดเท่านั้น

ชาวบ้านเกรงว่าหากกรมศิลป์ห้ามก่อสร้างอาคารใหม่ ห้ามทำลาย วัดจะหม่นหมอง ไม่งามตา ไม่เหมือนวัดในเขตอำเภอเมือง เช่นวัดพระสิงห์ วัดมีแต่ฝุ่น ถูกปิดตาย ชาวบ้านไม่ชอบอย่างนั้น แต่อยากให้วัดสะอาดและเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมตามปกติ

ในการประชุมเรื่องการก่อสร้างศาลาวัดบ้านต้นแก้ว ชาวบ้านเล่าว่า 40 กว่าปีมานี้มีปอยหลวงที่วัดต้นแก้วเพียง 2 ครั้งเท่านั้น คือ ปอยหลวงฉลองศาลาด้านใต้ ซึ่งต่อมาได้รื้อออกไปสร้างกุฏิใหม่นอกเขตวัด และปอยหลวงฉลองศาลาด้านเหนือ ซึ่งถูกลมพัดพังไปแล้ว มาจนถึงปัจจุบันก็ไม่มีการก่อสร้างอะไรอีกเลย ชาวบ้านเชื่อว่า "การพัฒนา" ต้องมีสิ่งปลูกสร้างที่เป็นรูปธรรม ด้วยเหตุนี้เจ้าอาวาสคนก่อนต้องย้ายไปวัดอื่นเพราะชาวบ้านบางคนตำหนิว่าไม่ "พัฒนา" วัดเลย ในขณะที่วัดอื่น ๆ มีปอยหลวงได้กินได้ตานกันเกือบทุกหมู่บ้าน มีบางคนก็เข้าใจเจ้าอาวาสที่ไม่สามารถก่อสร้างอะไรได้เพราะข้อระเบียบของกรมศิลป์

ชาวบ้านและกรรมการวัดได้เล่าต่อไปว่า เมื่อปี 2538 คณะกรรมการวัดได้ยื่นเรื่องขออนุมัติ การก่อสร้างไปยังอำเภอ (เจ้าคณะอำเภอหรือศึกษาธิการอำเภอ? ชาวบ้านไม่แน่ใจเพราะไม่ได้เก็บต้นฉบับจดหมายไว้) และได้รับคำตอบมาว่าให้สร้างได้ ก่อนหน้านั้นได้ทำหนังสือไปยังกรมศิลป์ แต่เรื่องก็เจียบหายไปไม่มีการติดต่อกลับมา ชาวบ้านรอไม่ไหวจึงตัดสินใจก่อสร้างศาลา และเป็น

ช่วงที่ผู้บริจาคเงินขายที่นาได้(นางแก้ว นายอินทร์ สิงห์สาคร) มีฐานะร่ำรวยอยากเป็นเจ้า(หัวหน้า,เค้า) ในการก่อสร้างศาลาให้วัดให้หมู่บ้าน และได้ลงมือสร้างจนเกือบจะมุงหลังคาแล้ว กรมศิลปวิทยาเห็นก็แจ้งว่าชาวบ้านบุกรุกเขตวัด เมื่อกลับไปก็ออกหนังสือให้ระงับการก่อสร้างมายังวัด และให้คำแนะนำว่าให้รอเวลาสักกระยะจะหาเงินมาชดใช้ให้ประมาณ 6 แสนบาท และอาจจะให้เรือถอนไปสร้างด้านอื่นแทน ชาวบ้านมีปฏิกริยารุนแรงมากต่อหน้าเจ้าหน้าที่กรมศิลป์ที่แวะเวียนมาบ่อยครั้งระหว่างการก่อสร้าง มีหลายคนแวะเข้ามาจนชาวบ้านไม่รู้ว่าเป็นใครบ้าง และว่าเจ้าหน้าที่กรมศิลป์ไม่ประสานงานกัน บางคนไม่ยอมรับรู้เรื่องราว แต่ก่อนมาบอกว่าคนเก่าย้ายไปแล้ว หรือเป็นใครไม่รู้บ้าง ทำให้ชาวบ้านเกิดความสับสนมาก บางคนเสนอให้สร้างจนเสร็จและหากจะถูกจับก็ให้จับชาวบ้านทั้งหมู่บ้านเลย ทำไมวัดของเราที่อาศัยกราบไหว้บูชาแต่แต่สมัยใดมาแล้ว ทำไมไม่ต้องตกเป็นของกรมศิลป์ แล้วตั้งแต่กรมศิลป์มายึดวัดของเรา ไม่ได้มาดูแลเอาใจใส่เลย ชาวบ้านต่างหากที่ต้องดูแลถนอมรักษา กวาดต้อนขยะ กวาดกันขโมยตลอดเวลา ชาวบ้านจะก่อสร้างศาลาเพื่อประโยชน์ของชาวบ้านไม่ได้เลยหรือ หากว่าวัดของชาวบ้านเก่าแก่ น่าจะอนุรักษ์ไว้ ชาวบ้านก็จะไม่ต่อต้าน แต่ขอให้กรมศิลป์มาดูแล เช่น มีงบประมาณมาถนอมรักษาและบูรณะซ่อมแซมอย่างจริงจัง และให้ใช้คนของหมู่บ้านซึ่งเป็นช่างช่วยก่อสร้างก็ได้ ถ้าเขาทำไม่เป็นก็ช่วยสอนเขา ไม่ใช่เอาแต่คนของกรมศิลป์มาทำงานแล้ว ปายสองโมงก็กลับบ้านแล้ว ชาวบ้านบอกว่าทำงานอย่างนี้จ้างชาวบ้านดีกว่า ค่าแรงก็ถูกกว่า และชาวบ้านก็จะมีภูมิปัญญาอีกด้วย ชาวบ้านสรุปว่า กรมศิลป์ได้แต่อนุรักษ์แต่ไม่ได้ทะนุบำรุงรักษา

เหตุการณ์ความไม่พอใจของชาวบ้านเหล่านี้ไม่ใช่เพิ่งเกิดขึ้นเพียงจากกรณีการสร้างศาลาวัดเท่านั้น หากได้เกิดขึ้นมาแต่แรก ดังที่ชาวบ้านได้เล่าว่า ครั้งหนึ่งชาวบ้านได้รับแจ้งจากกรมศิลป์ว่าให้ไปปรับรางวัลการอนุรักษ์วัดดีเด่นจากสมเด็จพระเทพฯ ชาวบ้านก็รู้สึกภูมิใจ ดีใจ จึงพร้อมใจกันไปปรับรางวัล แต่ก็รู้สึกไม่พอใจอยู่ลึก ๆ แบบเงิบ ๆ เกือบทุกคน เพราะกลายเป็นว่า ให้แห่ขบวนไปปรับใบประกาศรางวัลที่สะพานคลองชลประทาน ปากทางเข้าหมู่บ้าน ระยะทางแค่ 100 เมตรเอง ทั้ง ๆ ที่เป็นรางวัลจากสมเด็จพระเทพฯ คณะกรรมการและชาวบ้านเล่าว่า กรมศิลป์น่าจะแจ้งให้ชาวบ้านรู้ถึงความเป็นมาของการได้รับรางวัลและควรจะให้ชาวบ้านไปปรับพระราชทานรางวัลกันเอง อย่างน้อยก็ทำการอำเภอก็ได้ จะได้เป็นเกียรติและศักดิ์ศรี จึงจะรู้สึกภูมิใจและเป็นที่ยกย่องกันทั้งหมู่บ้านใกล้เคียงด้วย ถ้าแบบนี้กรมศิลป์เห็นแก่ตัว คิดดูดี ๆ แล้ว หากชาวบ้านไม่อนุรักษ์ไว้ ก็จะไม่มียอดต้นแก้วให้เห็น เพราะมีตัวอย่างวัดหลายวัดที่ความจริงมีอายุเก่าแก่กว่าวัดต้นแก้วอีก แต่ชาวบ้านทุบทิ้งและก่อสร้างใหม่ ชาวบ้านทำถูกต้องแล้ว กรมศิลป์เพียงแค่มาทิ้งหลังต่างหาก

ชาวบ้านได้เล่าอารมณ์ความรู้สึกของพวกเขาต่อเรื่องนี้ต่อไปว่า กรมศิลป์ตั้งระงับการก่อสร้าง เพราะต้องการประชุมกรรมการวัดก่อน ทางด้านกรรมการต่างก็ไม่พอใจและกล่าวว่าชาวบ้านอาจ

มีการประท้วง มีการโต้เถียงกันอย่างรุนแรง กรมศิลปฯจะให้สร้างศาลานอกเขตวัด แต่ศรัทธาชาวบ้านไม่ยอม

วัดที่เคยเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านตามจำนวนคนที่ไม่มากในสมัยก่อน แต่เมื่อเวลาผ่านไป ประชากรของหมู่บ้านเพิ่มจำนวนมากขึ้น จึงมีความจำเป็นต้องขยายที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอันถือเป็นหัวใจของหมู่บ้าน ประกอบกับวัดโดยรอบของหมู่บ้านเพื่อนบ้านล้วนต่างมีโบสถ์ ศาลา วิหาร และกำแพงวัดสร้างใหม่สวยงามตามศิลปะสมัยใหม่ การไม่มีวัดใหม่ที่เหมาะสมกับจำนวนคนทำให้ขาดความสะดวก เรื่องของศักดิ์ศรี หน้าตาของหมู่บ้าน ตลอดจนบทบาทของวัดและชาวบ้านที่ถูกจำกัด ทั้งยังมาถูกห้ามสร้างและต่อเติมแม้จะมีเงินทองมีศรัทธาช่วยเหลืออย่างเต็มใจมากมายเช่นนี้ ก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่ชาวบ้านเป็นอย่างมากดังที่แสดงไว้ข้างต้นนี้

มีการจัดตั้งโรงเรียนประถมเกิดขึ้นในหมู่บ้านเมื่อประมาณ 60 กว่าปีที่ผ่านมาก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ ขึ้นในหมู่บ้าน แม้ว่าแต่เดิมการศึกษาดูจะไม่ใช่ว่าเรื่องสำคัญนักสำหรับชาวบ้าน เพราะการเรียนภาษาไทย อักษรไทย ไม่มีผลและไม่มีประโยชน์ต่อวิถีชีวิตหรือชีวิตประจำวันของชาวบ้านแม้แต่เน้อย เด็ก ๆ ถูกบังคับให้ไปเรียนที่โรงเรียน ทำให้การบวชลูกแก้วหรือการบวชเณรเริ่มลดลง สิ่งนี้เป็นผลประการหนึ่งที่ทำให้เกิดการขาดแคลนพระหรือเจ้าอาวาสวัดจำนวนมากในเขตล้านนาเพราะไม่มีลูกหลานที่จะเข้าไปสืบทอดภารกิจทางศาสนาอีกต่อไป

นอกจากนี้นโยบายลดจำนวนประชากรด้วยการรณรงค์การคุมกำเนิดมีผลอย่างมากต่อจำนวนประชากรรุ่นใหม่ เด็ก ๆ ในหมู่บ้านมีจำนวนน้อยลงมาก มีผลถึงจำนวนหนุ่มสาวของหมู่บ้าน และแน่นอนว่า เด็กในโรงเรียนน้อยมีน้อย ทำให้โรงเรียนหลายแห่งต้องถูกปิดลงไป และกิจกรรมหลายอย่างในหมู่บ้านก็ถูกเปลี่ยนแปลงไปด้วย

ภายหลังชาวบ้านเริ่มเรียนรู้ความสำคัญของการศึกษาและมองเห็นความแตกต่างระหว่างการศึกษากับโรงเรียนในเมืองและการศึกษาจากโรงเรียนในชนบท อันนำไปสู่ค่านิยมใหม่ที่ชาวบ้านส่งลูกหลานไปเรียนโรงเรียนในเมืองมากขึ้น ยิ่งทำให้เด็ก ๆ ทั้งหลายต้องห่างเหินหมู่บ้าน ห่างเหินจากสังคมและวัฒนธรรมพื้นฐานของตนมากขึ้น และมีผลต่อจำนวนนักเรียนในโรงเรียนท้องถิ่นมากขึ้น และการปิดโรงเรียนหลายแห่งเริ่มทยอยเกิดขึ้นเรื่อย ๆ โรงเรียนบ้านต้นแก้วนั้นก็มีการพูดถึงการปิดโรงเรียนในอนาคตหากเหตุการณ์ยังดำเนินอยู่เช่นนี้

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นตัวก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมด้านอื่น ๆ ตามมาอีกมาก โดยเฉพาะเมื่อการเติบโตทางเศรษฐกิจได้ขยายตัวผ่านมาจากหมู่บ้านต้นแก้วและบริเวณใกล้เคียง การสร้างธุรกิจบ้านพักตากอากาศ ธุรกิจการท่องเที่ยว ธุรกิจบ้านจัดสรรในเขตภูเขา ป่าไม้ และเขตใกล้เขตน้ำล้าธาร ก่อให้เกิดปัญหาที่มีผลกระทบต่อบ้านต้นแก้ว ปัญหาทางสังคมเหล่านั้นได้แก่ ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรน้ำ ปัญหามลภาวะ ปัญหาอุบัติเหตุรถยนต์บนเส้นทางหน้าหมู่บ้าน ปัญหาสุขภาพ เป็นต้น

ธุรกิจการท่องเที่ยว การสร้างบ้านพักตากอากาศ (รีสอร์ต) และการสร้างบ้านจัดสรรนำไปสู่การเก็บกักน้ำทางตอนต้นของแม่น้ำลำธารที่ไหลผ่านบ้านต้นแก้ว ทำให้เกิดความแห้งแล้ง น้ำแห้งไม่มีน้ำกินน้ำใช้ ชาวบ้านยังจำเหตุการณ์ครั้งนั้นได้ดีถึงเหตุการณ์การแย่งชิงน้ำอันเป็นทรัพยากรธรรมชาติกันระหว่างนายทุนเจ้าของธุรกิจที่กักเก็บน้ำเพื่อรดสนามหญ้า ไม้ดอกไม้ประดับสำหรับขายความสวยงามให้กับนักท่องเที่ยว กับชาวบ้านตาดำ ๆ ที่ต้องการน้ำไปกินไปใช้ และทำเกษตรกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ

เหตุการณ์การจัดสรรทรัพยากรอย่างไม่เป็นธรรม เป็นการเปิดโอกาสให้นายทุนเข้าครอบครองสาธารณะสมบัติก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านทั่วไป ชาวบ้านเล่าว่าครั้งนั้นชาวบ้านต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นกรณีพิเศษคือ หลังจากมีการสร้างสถานที่พักผ่อนหลายแห่งบริเวณภูเขาต้นน้ำ มีการกักเก็บน้ำเพื่อไว้ใช้รดหญ้า สวนดอกไม้ประดับของสถานที่ท่องเที่ยว ก่อให้เกิดภาวะการขาดแคลนน้ำขึ้นกับชาวบ้านที่อาศัยอยู่ด้านล่างของลำน้ำ เมื่อราวปี 2534-35 เกิดภาวะฝนทิ้งช่วง ทำให้เกิดความแห้งแล้งทั้งตำบลหนองควายและตำบลใกล้เคียงอีกหลายตำบล บ้านต้นแก้วได้รับผลกระทบมากเช่นเดียวกัน คือ น้ำบ่อแห้ง ไม่มีน้ำพอใช้ ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านได้ร่วมกันปรึกษาหารือหาทางออก ตั้งแต่การขุดบ่อแล้วให้ใช้บ่อร่วมกัน เจาะน้ำบาดาล แต่น้ำก็ยังไม่พอใช้ จึงได้มีการเกณฑ์ชาวบ้านไปปล่อยน้ำจากฝายเหมืองเปาและฝายปางช้างทางตอนเหนือของต้นน้ำ ชาวบ้านพากันไปเกือบทั้งหมู่บ้าน พอไปถึงที่นั่นพบว่ามีชาวบ้านบ้านอื่นอีกจำนวนมากที่มีปัญหาอย่างเดียวกัน และคิดกันว่าเมื่อก่อนถึงแม้จะแห้งแล้งอย่างไรก็ยังมีน้ำไหลผ่านลำเหมือง การเพาะปลูกถั่วเหลืองก็ยังทำได้ ด้วยความสงสัยเช่นนี้ชาวบ้านทั้ง 3 ตำบลจึงได้พากันไปเดินดูตามลำน้ำแม่ตาช้าง ก็พบว่าเหตุที่ไม่มีน้ำไหลมากก็เพราะว่ามีพวกรีสอร์ต 3 ราย บ้านพักตากอากาศ ฯลฯ ได้กักเอาน้ำไว้ในสวนใช้รดกล้าต้นไม้ดอกไม้เป็นจำนวนมาก และยังกั้นน้ำไว้ปล่อยให้น้ำไหลไปทางหมู่บ้านข้างล่างไม่มาก แรงของน้ำไม่เพียงพอที่จะไหลไปถึงหมู่บ้านข้างล่างได้

ดังนั้น ผู้นำหมู่บ้านของแต่ละตำบลจึงได้ไปเจรจากับผู้ดูแลรีสอร์ต บ้านพักตากอากาศว่าขอให้เปิดน้ำหรือปล่อยน้ำจากรีสอร์ตที่กั้นไว้เพื่อให้มีน้ำไหลแรงพอที่จะลงไปถึงหมู่บ้านที่อยู่ปลายน้ำด้วย ตอนแรกน้ำมีปัญหาเรื่องการจัดสรรน้ำไม่ลงตัว เจ้าของรีสอร์ตจะเอาน้ำไปบางส่วน ของชาวบ้านไม่ได้ แต่ก็ตกลงกันได้ แม้จะมีชาวบ้านบางส่วนไม่พอใจนักเพราะเห็นว่าพวกที่ทำรีสอร์ตหรือบ้านพักตากอากาศมาอยู่ที่หลัง มาเอาเปรียบชาวบ้านมากเกินไป เพราะว่ามีน้ำที่เอาเข้าไปในสวนมากพอที่จะเอาไปทำอะไรทำสวนได้หลายไร่ แต่พวกนี้เป็นเพียงสวนสนุกหรือรีสอร์ตเอาน้ำเข้าไปใช้ในลักษณะเชิงพาณิชย์เพื่อประโยชน์ส่วนตัว

ต่อมาชาวบ้านทั้ง 3 ตำบลได้จัดสรรปันส่วนเรื่องน้ำที่ฝายข้างวัดบ้านปางว่า หมู่บ้านใดแห้งแล้งมากก็เอาน้ำไปก่อน (น้ำไหลไปตามร่องเหมืองของหมู่บ้านนั้น ๆ) ชาวบ้านต้นแก้วได้ไปเฝ้าเพื่อเอาน้ำกันเป็นเวลา 1 สัปดาห์ และได้จัดเอาผู้ชายในหมู่บ้านไปอยู่เวรยามเฝ้าทั้งกลางวันกลาง

คืน ถ้าไม่เฝ้าไว้ก็จะมีชาวบ้านหมู่บ้านอื่นที่ยังไม่ถึงตาตนเองมาปิดลำน้ำเหมืองของทางหมู่บ้านต้น
 เกว่นอีก จึงต้องมีการจัดเวรยามเฝ้าไว้ ชาวบ้านหญิงและคนเฒ่าคนแก่คอยจัดหาอาหารเครื่องต้ม
 ส่งไปให้ผู้ที่อยู่เวรยามจนมีน้ำไหลเข้ามาในลำเหมืองของหมู่บ้านและกันไว้ไม่ให้ไหลลงคลองชล
 ประทาน ได้กักน้ำไว้ในลำเหมืองประมาณ 1-2 วัน น้ำก็จะซึมเข้าไปในบ่อของชาวบ้าน หลังจาก
 ปลายเดือนเมษายน-พฤษภาคม ฝนเริ่มตกมามากพอทำให้หมู่บ้านไม่ขาดน้ำใช้อีกต่อไป

จากเหตุการณ์ครั้งนั้น ได้มีการประชุมผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อป้องกัน
 และแก้ไขไม่ให้เกิดขึ้นอีก ด้วยการจัดให้มีประปาหมู่บ้าน เพราะหากไม่มี ในอนาคตหากฝน
 แห้ง ผู้ใหญ่บ้านอาจต้องเกณฑ์ชาวบ้านไปหลังน้ำกันอีกและอาจจะเกิดปัญหากับทางรีสอร์ทได้
 ชาวบ้านมองว่าพวกรีสอร์ทมีเงิน ชาวบ้านส่วนใหญ่ยากจน ไม่อยากไปทะเลาะกับคนเหล่านั้นซึ่ง
 เป็นคนมีเงิน อำนาจ และอิทธิพล ผู้ใหญ่บ้านและกรรมการหมู่บ้านจึงได้ทำหนังสือขอประปาหมู่บ้าน
 ขนาดใหญ่จากกรมอนามัยผ่านการประสานงานของสส.และสจ.ในพื้นที่ ในที่สุดโครงการนี้ก็
 ได้รับการอนุมัติเมื่อปลายปี พ.ศ. 2538 และได้สร้างเสร็จและมีการมอบงานเมื่อวันที่ 25 มีนาคม
 2539

การขยายตัวทางเศรษฐกิจและการขยายตัวของเมืองทำให้เกิดโรงงานอุตสาหกรรมหลาย
 แห่งขึ้นบริเวณรอบหมู่บ้านและบริเวณใกล้เคียง มีโรงงานทำผลไม้ดอง โรงงานทำอิฐเผา เป็นต้น
 โรงงานเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดมลภาวะทางด้านกลิ่น เสียงและน้ำเสีย อันมีผลกระทบต่อบ้าน
 ต้นเกว่น บ้านที่เคยอยู่กลางทุ่งนา มีอากาศบริสุทธิ์ บัดนี้ได้เต็มไปด้วยฝุ่นควันและกลิ่นอันไม่พึง
 ประสงค์ ทำให้ชาวบ้านต้องรวมตัวกันร้องเรียน การรับรู้เหตุการณ์ทางสังคมมากขึ้นนี้เองเป็นแรง
 ผลักดันให้ชาวบ้านต้นเกว่นทั้งหมู่บ้านเข้าร่วมการประท้วงกรณีจังหวัดเชียงใหม่ต้องการสร้างเผา
 เผาขยะและโรงงานไฟฟ้าจากถ่านลิกไนท์ ด้วยมีความรู้จากสื่อมวลชนและจากกลุ่มนักศึกษา นัก
 อนุรักษ์ธรรมชาติที่มาเผยแพร่ข้อมูล เต่าเผาขยะนี้อยู่ไม่ห่างจากบ้านต้นเกว่นนัก หากมีการก่อสร้าง
 เกิดขึ้นแน่นอนว่าบ้านต้นเกว่นย่อมต้องได้รับผลกระทบเชิงลบจากโรงงานเต่าเผาขยะไฟฟ้านี้

ชาวบ้านได้เล่าถึงเหตุการณ์นี้ว่า มีการประท้วงขยะ อันหมายถึงการสร้างโรงงานเต่าเผา
 ขยะไฟฟ้า 3 ครั้งแรกพากันไปประท้วงที่บ้านปาง และต่อมาได้พากันย้ายมารวมตัวประท้วงกันที่คัน
 คลองชลประทานตรงสี่แยกถนนหางดง-สะเมิง ต่อมาได้พากันไปที่ศาลากลางจังหวัด ชาว
 บ้านบอกว่าจากเหตุการณ์นี้มีการเอาผู้ใหญ่บ้านบางคนออกด้วยเพราะไม่ได้ทำอะไรเลย เหตุผลที่
 เข้าร่วมประท้วงครั้งนี้ ชาวบ้านกล่าวว่า ชาวบ้านกลัวขยะจะซึมเข้าไปในบ่อน้ำ และกลัวผลกระทบ
 ด้านอื่น ๆ เช่น ฝุ่น ควัน อีก เป็นต้น

ไม่ห่างจากบ้านต้นเกว่นไปทางทิศตะวันตก มีการระเบิดภูเขา และขุดดินเพื่อขายให้แก่หมู่บ้าน
 จัดสรร โครงการก่อสร้างทาง ดึก และอาคารของบริษัทต่าง ๆ ทำให้แต่ละวันมีรถบรรทุกหิน
 ดิน และทรายวิ่งผ่านเป็นจำนวนมาก วันละนับร้อยเที่ยวขึ้นไป บ้านต้นเกว่นซึ่งอยู่ติดกับถนนสายนี้

จึงได้รับผลกระทบโดยตรงจากสิ่งเหล่านี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จำนวนรถที่วิ่งบรรทุกหินดินทรายเหล่านี้มีจำนวนมากก่อให้เกิดอุบัติเหตุบนถนน ทำให้โรงเรียนบ้านต้นเกว่นต้องเสียอาจารย์ใหญ่ไปหนึ่งคนจากเหตุการณ์เช่นนี้ในปีพ.ศ. 2536 ชาวบ้านถึงกับมีการปิดถนนประท้วง และเรียกร้องให้มีการเจรจาต่อรองให้รถบรรทุกวิ่งหลัง 9 โมงเช้าเมื่อเด็กและคนไปทำงานกันหมดแล้ว ซึ่งอาจช่วยลดอุบัติเหตุได้บ้าง ทางบริษัทเจ้าของธุรกิจต้องยอมทำตามข้อเสนอและข้อเรียกร้องของชาวบ้าน

ผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพแก่ประชาชนอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน จากการศึกษาวิจัยของมูลนิธิเกื้ออรุณ เมื่อปีพ.ศ. 2536-7 พบว่าในเขตตำบลหนองควายที่มีบ้านต้นเกว่นอยู่ด้วยนั้น เกิดความเจ็บป่วยและตายมากที่สุดได้แก่ได้แก่ โรคเอดส์ รองลงมาได้แก่โรคระบบทางเดินหายใจ และโรคภูมิแพ้ ชาวบ้านได้รับรู้เกี่ยวกับโรคเอดส์จากสื่อมวลชนค่อนข้างมากทำให้เกิดทัศนคติที่ไม่ดีนักต่อผู้ติดเชื้อ

บ้านต้นเกว่นเป็นหนึ่งในหมู่บ้านของตำบลหนองควายที่มูลนิธิเกื้ออรุณเข้าไปเผยแพร่ความรู้และความช่วยเหลือเกี่ยวกับการป้องกันรักษาผู้ป่วยโรคเอดส์ ทำให้ชาวบ้านเข้าใจโรคนี้มากขึ้น และยอมรับผู้ติดเชื้อเอดส์ กล้าไปงานศพหรือมีกิจกรรมร่วมกับผู้ติดเชื้อได้มากขึ้น ตลอดจนเข้าใจในการดูแลสุขภาพทั่วไปมากขึ้นด้วย พระภิกษุในละแวกใกล้เคียงก็มีบทบาทในการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับโรคเอดส์ให้กับชาวบ้านด้วย

มีครอบครัวหนึ่งติดเชื้อเอดส์ เป็นครอบครัวที่มีฐานะยากจนมาก ไม่ค่อยมีการศึกษา มีสมาชิกในครอบครัวทั้งหมด 7 คน เป็นผู้ใหญ่ 6 คน เด็ก 1 คน มีผู้เสียชีวิตจากเอดส์ไปแล้ว 3 คน ยังเหลือผู้ติดเชื้ออีก 1 คน สมาชิกที่เหลืออยู่มีแม่อายุ 50 กว่าปี เด็กอายุ 3 ขวบ และน้องชายวัยรุ่นอีก 1 คนเท่านั้น ครอบครัวมีเพศสัมพันธ์แบบสำส่อน คือน้องชายมีเพศสัมพันธ์กับภรรยาของพี่ชายที่เสียชีวิตลงด้วยโรคเอดส์ ขณะเดียวกันน้องสาวก็มีสามีถึง 3 คน ซึ่งปัจจุบันยังมีชีวิตอยู่ ส่วนพี่สาวไปหางานทำที่กรุงเทพฯ กลับมาพร้อมกับติดเชื้อเอดส์มาด้วย และมาเสียชีวิตที่บ้าน ทั้งลูกไว้กับสามีเก่าอีก 2 คนที่เขียงราย จากสถานการณ์เช่นนี้ทำให้ต้องมีงานศพถึง 3 ครั้งติดต่อกันในบ้านหลังนี้ และจากงานศพนี้สามารถสังเกตและศึกษาพฤติกรรมของชาวบ้านต่อโรคเอดส์ได้อย่างดีคือ

ครั้งที่ 1 งานศพเมื่อปี 2537 ชาวบ้านรังเกียจเอดส์มากเพราะเป็นโรคที่ยังไม่รู้จักแพร่หลายในงานมีการทำอาหารเลี้ยงพระเพียงอย่างละ 1 หม้อเท่านั้น ไม่มีการทำอาหารเลี้ยงแขกที่มาจากงานศพเลย

ครั้งที่ 2 เมื่อเดือนมกราคม 2539 เป็นรายที่นำเชื้อมาจากกรุงเทพ รายนี้ผู้ติดเชื้อยอมรับก่อนตายว่าเป็นเอดส์ ชาวบ้านสงสารเห็นใจผู้ตายที่สังเสียไว้ว่าหากตายแล้วให้แห่ศพให้ด้วย ชาวบ้านได้ช่วยกันบริจาคหาเครื่องแห่ศพให้ บริจาคผัก ผลไม้ น้ำดื่ม และโลงศพ งานศพลุล่วงไปด้วยดี

ครั้งที่ 3 เมื่อเดือนมีนาคม 2539 ผู้ตายไม่ยอมรับว่าตนติดเชื้อเอดส์ ชอบอยู่คนเดียวเงียบๆ อาจกลัวตายเหมือนพี่ชายพี่สาวก็ได้ มีอารมณ์รุนแรง ชอบกินเหล้าและทะเลาะกับภรรยาจน ภรรยาต้องหนีไปและตายลงด้วยเอดส์ที่อื่น งานศพนี้ไม่ค่อยมีคนช่วยเหลือและเป็นไปอย่างเงียบๆ

งานศพที่บ้านต้นแก้ววนถือว่าการตายด้วยโรคเอดส์เป็นเรื่องธรรมดา จะมีคนมาร่วมงาน มากน้อยเท่าใดขึ้นอยู่กับนิสัยของผู้ตายมากกว่า แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าการแจกดอกไม้จันทน์ในการ ไปเคารพศพนั้นจะไม่มีใครรับแจกนัก

ชาวบ้านนิยมไปหาหมอตามคลินิกหรือโรงพยาบาลมากขึ้นกว่าไปสถานเอนามัยเพราะอยู่ ไม่ไกล สะดวก และมีหมอประจำ อย่างไรก็ตาม บางโรคชาวบ้านยังเชื่อว่ารักษาด้วยหมอบปัจจุบัน ไม่ได้ผล เช่น การมีก้อนเนื้อขึ้นตามร่างกาย อาจจะเป็นต่อมน้ำเหลืองอักเสบ เนื้อร้าย (มะเร็ง) หรือ เป็นก้อนเนื้อปกติ ชาวบ้านเชื่อกันว่าหากตัดออกหรือรักษาโดยแพทย์แผนปัจจุบันจะทำให้ลูกหลาน อย่างรวดเร็ว ต้องรักษาด้วยหมอเมืองด้วยการชมก้อนเนื้อนั้น หรือ “แฮก” ก้อนเนื้อให้ยุบหรือเอา สมุนไพรบางตัวตามความเชื่อของแต่ละคนมาตำแล้วพวกเขาเข้าไปที่ก้อนเนื้อจนมันหลุดออกมาเอง อาจเป็นบทเรียนที่เห็นเพื่อนบ้านไปรักษาที่โรงพยาบาลแล้วมีการฉายรังสี ทำให้เนื้อบริเวณนั้นไหม้ ดำนาเกลียด พออีกไม่นานก็ตาย ชาวบ้านเข้าใจไปว่าตายเพราะฉายรังสีมากกว่าเพราะก้อนเนื้อ ด้วยเหตุนี้ทำให้ชาวบ้านตายด้วยโรคมะเร็งสูงมาก

การที่ชาวบ้านออกไปทำงานเป็นลูกจ้างขัดไม้ ทาสี ในโรงงานทำเครื่องไม้แอนทิกและไม้ ประดับเรือนเป็นจำนวนมาก จึงเกิดปัญหาสุขภาพเกี่ยวกับระบบทางเดินหายใจสูงและเกิดเป็นโรค ภูมิแพ้เนื่องจากต้องอยู่กับฝุ่นละออง และกลิ่นสี ทินเนอร์เป็นเวลานาน ชาวบ้านบางคนเกิดอาการ แพ้จนต้องลาออกจากงานและไปหางานใหม่ที่ยังพอทนทำงานได้ก็ทำต่อไปแม้รู้ว่ามีผลต่อสุขภาพ โดยตรงก็ตามเพราะคิดว่าไม่มีงานอื่นใดที่ตนพอทำได้

อาจกล่าวโดยสรุปเป็นเบื้องต้นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม แม้จะทำให้ ดูเหมือนว่าชีวิตคนชนบทได้กลายมาเป็นชีวิตแบบกึ่งเมืองมากขึ้น มีงาน มีเงิน มีอาชีพใหม่ ๆ เกิด ขึ้น และมีเครื่องใช้ไม้สอย มีการคมนาคมที่สะดวกมากขึ้น แต่การขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคม ก่อให้เกิดผลกระทบเชิงลบที่เป็นปัญหาสังคมและปัญหาสุขภาพหลายอย่างตามมาด้วย

3. การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านโดยแท้จริงแล้วก็คือผลของการเปลี่ยนแปลงความคิด ความเชื่อ และเป็นผลของการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม อันเป็นโครงสร้าง ส่วนบนของสังคม ชีวิตที่เคยพึ่งพาอาศัยลำน้ำลำเหมือง ท้องทุ่งท้องนาเพื่อปลูกข้าว ได้กลายมาเป็นชีวิตของการทำงานในโรงงาน ขับรถรับจ้าง ทำงานขัดสีไม้ ประกอบอาชีพอิสระ ตลอดจนเป็น แรงงานรับจ้างทั่วไป สิ่งที่หายไปจากหมู่บ้านคือวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตแบบการทำนาอัน

เป็นวิถีชีวิตดั้งเดิม ไม่มีการปั้นผ่ายหรือตีผ่ายอีกต่อไปเพราะไม่มีความจำเป็น การไหว้ผีผ่ายก็หายไป เมื่อไม่มีการทำนา การทำขวัญข้าว พิธีทานข้าวใหม่ พิธีแยกนาก็หมดไปโดยปริยาย พร้อม ๆ ไปด้วยกับพิธีกรรมความเชื่อทางด้านผีและไสยศาสตร์อีกจำนวนมากที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและจิตใจของชาวบ้านต้นแถวนี้มาแต่โบราณ

พิธีกรรมทางด้านผีที่ยังคงปฏิบัติอยู่บ้าง เช่น การไหว้ผีปู่ย่า การไหว้ผีบ้าน เป็นต้น แต่ก็เป็นการปฏิบัติตามประเพณีหรือยามที่เกิดเหตุการณ์หรือเคราะห์กรรม ไม่ได้เป็นความผูกพันกันแน่นแฟ้นของคนในหมู่บ้าน หรือพิธีกรรมเพื่อความรักสามัคคีของหมู่เครือญาติตั้งแต่ก่อน หรือการประกอบพิธีกรรมไหว้ผีในช่วงปีใหม่เมือง มีการเข้าทรง ชาวบ้านจะมารดน้ำดำหัว มีขนมนม ฯลฯ มาบูชา คนทรงและคนที่ไม่สบายป่วย ๆ ม้าทรงหรือเป็นร่างของผีเจ้าบ้านถ้ายอมเป็นคนทรงก็จะหายเจ็บป่วย คนนับถือผีเจ้าบ้าน มีศาลสองแห่งสำหรับทำพิธี มีการเลี้ยงในเดือนเมษายน มีเครื่องเช่น เช่น ไก่ หมู ฯลฯ ขอให้เจ้าบ้านคุ้มครองให้อยู่ดีมีสุข การเลี้ยงผีปู่ย่ายังคงมีอยู่ ญาติจะมารวมกันและเลี้ยงเพื่อความสุขในครอบครัว มักทำก่อนเข้าพรรษา อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติพิธีกรรมเหล่านี้ไม่เหมือนกับแต่โบราณอีกต่อไป

ความเชื่อผีในทางการรักษาบางอย่างยังคงอยู่ แต่จำนวนคนเชื่อถือน้อยลงมาก เช่น ในบ้านต้นแถวนี้มี "ม้าขี่" หรือคนเข้าทรง 3-4 ราย รายหนึ่งเป็นเด็กนักเรียนหญิง ทุกคนล้วนมีโรคประจำตัวป่วยบ่อย รายหนึ่งเป็นโรคคอกพอกเป็นพิษ รายหนึ่งเป็นโรคประสาทอ่อน ๆ อีกรายหนึ่งเก็บตัวไม่ค่อยร่วมกิจกรรมกับเพื่อนบ้าน และอีกรายหนึ่งแต่งงานตั้งแต่ยังเป็นนักเรียนและมดลูกอักเสบ ทั้ง 4 รายต่างรักษาโรคด้วยแพทย์แผนปัจจุบันด้วยบางครั้ง คนทรงจะมีการขึ้นครูและทรงเจ้าที่บ้านตนเองก่อนแล้วจึงไปบ้านเจ้าอื่น ต้องปฏิบัติอย่างนี้ตลอดปีจนครบ 3 ปี ร่างทรงจึงจะหยุดทำกิจกรรมได้ หากใครพอใจที่จะเป็นร่างทรงต่อไปก็ทำได้ หากเป็นร่างทรงแล้วจะกินอาหารตามงานสำคัญต่าง ๆ ไม่ได้เพราะถือว่าตนเจ้า ไม่กินอาหารร่วมกับผู้อื่น หากกินเข้าไปแล้วจะเกิดอาการใจสั่น ปวดหัวทันทีเพราะถูกเจ้าลงโทษ ร่างทรงทุกคนเชื่อว่าชาติก่อนเป็นทาสของเจ้า ชาตินี้เจ้าตามมาหา ต้องปฏิบัติตัวให้สมกับเป็นทาสของเจ้า ไม่เช่นนั้นจะทำให้สุขภาพไม่มี มีอาการเจ็บป่วยอันเกิดจากการลงโทษของเจ้า ร่างทรงจะกินอาหารคล้ายอาหารเจ ไม่กินเนื้อสัตว์ ไม่ฆ่าสัตว์ และไม่ได้เดินลอดใต้ถุนบ้าน

การผัดผีผัดประเพณีที่ต้องมีการไหว้ผีเพื่อขอขมาอันเป็นกฎเกณฑ์ประเพณีที่ปฏิบัติสืบมาช้านานแทนกฎหมายบ้านเมืองบัดนี้ได้หายไปสิ้น การผัดลูกเมีย การล่าสอนทางเพศเกิดขึ้นเหมือนเป็นเรื่องปกติที่เห็นได้จากสังคมเมือง หรือที่รับรู้ได้เห็นจากโทรทัศน์ โดยเฉพาะพฤติกรรมของเยาวชนวัยรุ่นที่ไปโรงเรียนในเมือง

การศึกษาสมัยใหม่ ความคิดแนววิทยาศาสตร์ที่สั่งสอนกันในสถาบันการศึกษา และการเห็นห่างจากธรรมชาติ เห็นห่างจากวัดทำให้แนวคิดเชิงไสยศาสตร์ส่วนหนึ่งต้องหายไปจากสังคม

ชนบทที่ได้กลายมาเป็นสังคมกึ่งเมือง ที่เป็นสังคมของการทำงานเพื่อเงิน วันเวลาที่ผ่านไปนั้นส่วนใหญ่อยู่ในโรงงานในที่ทำงาน มีเวลาเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่อยู่ในหมู่บ้าน การเอามือเอาวันที่เป็น การร่วมแรงร่วมใจกันในหมู่บ้านหายไปเกือบหมด งานประเพณีต่าง ๆ ก็ต้องปรับเปลี่ยนเวลาและรูปแบบเพื่อให้เหมาะสมกับรูปแบบและระยะเวลาของสมาชิกในสังคม ก่อให้เกิดความเหินห่างทางสังคม ผู้คนไม่ค่อยมีโอกาสได้พบปะกันมากนักในวันธรรมดา

โรงเรียนในหมู่บ้านที่เคยเป็นสถานศึกษาของชุมชนมายาวนานเกือบร้อยปี บัดนี้ค่อนข้างหมดความสำคัญลงที่ละน้อยเพราะชาวบ้านมองเห็นการศึกษาของโรงเรียนในเมืองว่าดีกว่า และความสะดวกในการเดินทางที่มีรถมารับส่งถึงบ้าน หรือเมื่อพ่อแม่ทำงานในเมืองอยู่แล้ว ก็ถือโอกาสเอาลูกไปเข้าเรียนในเมืองและเดินทางไปพร้อมกันยามเช้า แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงความคิดที่มาให้คุณค่าและประโยชน์จากการศึกษาสูงมากขึ้น และเห็นประโยชน์ของการเรียนภาษาไทยการศึกษาไทย ในขณะเดียวกันก็ละทิ้ง เหนินห่างวัฒนธรรมเมือง วัฒนธรรมท้องถิ่นมากขึ้นทุกที

การต้องการทำงานนอกหมู่บ้าน หนุ่มสาวทำงานในโรงงาน ฯลฯ และเด็ก ๆ ถูกส่งไปเรียนในเมืองก่อให้เกิดปัญหาการสืบทอดวัฒนธรรมหลาย ๆ ด้าน เพราะทั้งวันเด็ก ๆ จะอยู่นอกหมู่บ้าน ขาดการเรียนรู้วัฒนธรรมหลายอย่าง และพวกเขาเองก็ไม่เห็นความสำคัญเพราะไม่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีชาวบ้านต่าง ๆ เริ่มหายไปอย่างไม่มีวันจะหวนคืนมาได้ เยาวชนรุ่นใหม่ที่บ้านต้นแก้วเริ่มมีความคิดและพฤติกรรมเฉกเช่นเยาวชนของเมืองมากขึ้นกว่าแต่ก่อน แม้ว่าบางส่วนจะยังคงความคิด พฤติกรรมของชนบท ซึ่งเริ่มเหลืออยู่น้อยมาก

ทั้งพิธีกรรมทางผีและพิธีกรรมทางพุทธศาสนาสมัยนี้มักกระทำกันอย่างสั้นและรวบรัด ไม่มีความซับซ้อนและใช้เวลาเช่นแต่ก่อน ไม่ว่าจะเป็นพิธีการแต่งงาน งานศพ หรือพิธีกรรมทางศาสนาที่ปฏิบัติกันที่วัด โดยเฉพาะงานเหล่านี้วันสำคัญต้องเกิดขึ้นในวันเสาร์หรือวันอาทิตย์เท่านั้น เนื่องจากวันธรรมดาชาวบ้านที่แรงงานสำคัญต้องไปทำงานนอกหมู่บ้าน

นอกจากชีวิตความเป็นอยู่ บ้านเรือน ยานพาหนะ ฯลฯ ที่เป็นแบบสมัยใหม่ทั้งหมดแล้ว ทางด้านอาหารการกินก็เปลี่ยนไปด้วยเช่นเดียวกัน จากอาหารการกินที่พอหากินได้จากท้องนา และป่าเขา บัดนี้ไม่มีอะไรเหลือให้หากินได้อีกต่อไป ทุกอย่างต้องซื้อจากตลาดหรือจากพ่อค้าแม่ค้า ไร่ อาหารแต่เดิมไม่ใช้น้ำมันหมู เป็นอาหารคั่ว แกง แอ็บ อบ นึ่ง เผา ปิ้ง หมก ย่าง เป็นต้น มาเป็นอาหารประเภทผัดโดยใช้น้ำมันพืชแทนน้ำมันหมูตามสมัยนิยม การใช้เตาแก๊สแทนเตาฟืนหรือเตาผ่าน การใช้น้ำปลาแทนเกลือแต่เดิม และการใช้ถ้วยชามภาชนะสมัยใหม่ โดยเฉพาะในงานปอย งานแต่งงานงานประเพณีที่เคยมีน้ำดื่มเป็นน้ำผลไม้ประจำวัน ได้กลายเป็นน้ำอัดลม และการใช้ภาชนะแบบทิ้งได้ทันที เช่น ถ้วยพลาสติกบาง และจานกระดาษ เป็นต้น

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ก็คือ การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นกับบ้านต้นแก้วที่ถูกดึงออกมาจากหมู่บ้านชนบทในอดีตให้กลายเป็นหมู่บ้านในเขตกิ่งเมืองกิ่งชนบทในปัจจุบัน ประเด็นปัญหาที่น่าสนใจคือ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบเชิงลบต่าง ๆ เหล่านี้ ชาวบ้านต้นแก้วได้เรียนรู้ ปรับตัว เพื่อต่อสู้เผชิญหน้ากับปัญหาสมัยใหม่เหล่านี้อย่างไร และชุมชนชาวบ้านต้นแก้วยังคงมีศักยภาพในการต่อสู้ ยังมีความเป็นชุมชนอยู่หรือไม่ และหากยังมีอยู่ชาวบ้านต้นแก้วมีวิธีการจัดการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้อย่างไร

คำตอบเหล่านี้มีอยู่แล้วในบทต่อไป ที่ว่าด้วยการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนบ้านต้นแก้ว โดยจะมาพิจารณาและวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงที่ได้กล่าวมาแล้วแต่ละหัวข้อและวิธีการเรียนรู้และการปรับตัวของชาวบ้านในกระแสการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ .

การเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนบ้านต้นแก้ว

หากมองย้อนไปในประวัติศาสตร์พัฒนาการทางเมือง สังคมและวัฒนธรรมของหมู่บ้านต้นแก้ว จะมองเห็นความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นมากมาย จากความเป็นหมู่บ้านชนบทเล็ก ๆ ที่อยู่ท่ามกลางทุ่งนาและป่าเขา ได้กลายมาเป็นชุมชนที่ขยายตัวใหญ่ขึ้นและถูกดึงให้เข้าอยู่ในอาณาเขตของเมืองด้วยระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมแบบใหม่โดยมีระบบเครือข่ายของสาธารณูปโภคเป็นตัวเชื่อมโยงและมีเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เป็นรถจักรยานยนต์ รถยนต์และเครื่องจักรต่าง ๆ เป็นยานพาหนะทำให้การติดต่อกับเมืองเกิดขึ้นได้ง่าย สะดวกและรวดเร็ว ขณะเดียวกันอาณาเขตของเมืองก็ขยายออกไปเพื่อมีอิทธิพลครอบคลุมและครอบงำทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมเหนือสภาพดั้งเดิมของหมู่บ้าน

คำถามที่น่าสนใจคือว่า ชาวบ้านมียุทธศาสตร์ในการตั้งรับกับการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้อย่างไร สิ่งใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นและเข้าไปมีอิทธิพลเหนือความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้าน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของเมืองเหล่านี้ได้สะท้อนถึงความพ่ายแพ้ยอมศิโรราบของวัฒนธรรมหมู่บ้านต่อวัฒนธรรมเมือง และยอมพ่ายแพ้ต่ออำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจสังคมแบบเมืองไปด้วยหรือไม่ การสูญเสียที่นา การแปรสภาพวิถีชีวิตแบบชาวนามาเป็นกรรมกรและแรงงานรับจ้างเป็นการถูกดูดกระชากลากถูให้เข้าสู่สังคมเศรษฐกิจแบบทุนนิยมโดยไม่เต็มใจ ทำให้สภาพของชาวบ้านต้องเผชิญกับปัญหาทางการเมืองที่ไม่สามารถปกครองตนเองได้พบกับอุปสรรคทางเศรษฐกิจที่ต้องพึ่งพาโรงงานและนายจ้าง ก่อให้เกิดความเป็นหนี้สิน มีปัญหาทางสังคมไม่ว่าจะเป็นเรื่องของยาเสพติด ปัญหาอุบัติเหตุทางถนน มลภาวะ การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ หรือปัญหาการล่มสลายของวัฒนธรรมหมู่บ้าน ความเงื่อนงำของความเชื่อการนับถือผี พุทธศาสนา และความสัมพันธ์กันฉันพี่น้องในชุมชนชาวบ้านที่เริ่มขาดหายไป การช่วยเหลือเอื้ออาหารซึ่งกันและกันมีน้อยลง ความคิดดังกล่าวนี้ถูกต้องหรือไม่

ประเด็นอาจอยู่ที่วิถีคิด และมุมมองในการพิจารณาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านและการเรียนรู้ ปรับตัว และการต่อสู้ทางสังคมของชุมชนชาวบ้าน และความคิดพื้นฐานในการมองสภาพชีวิตและการปรับเปลี่ยนความคิด วิถีชีวิตของชาวบ้านในภาคเหนือโดยรวม ปกติชุมชน

ชาวบ้านไทยในเขตภาคเหนือมักอยู่ร่วมกันโดยสันติ มีการปกครองดูแลกันเองชั้นพื้น้อง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีองค์กรทางสังคมของหมู่บ้านที่มีหน้าที่สอดส่องดูแลให้กฎระเบียบของสังคมที่เป็นกฎระเบียบประเพณีดำเนินไปเพื่อความสมานฉันท์และสันติสุขของชุมชน ข้อห้ามต่าง ๆ เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อทางพุทธศาสนา และข้อปฏิบัติของชุมชนเป็นระเบียบกฎหมายที่มีการถ่ายทอดผ่านกระบวนการศึกษาและเรียนรู้ทางสังคม ผ่านการให้การอบรมลูกหลานในครอบครัว และการปฏิบัติทางสังคมที่สมาชิกชุมชนทำร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นการทำงานลงแขกสร้างบ้านเรือนเก็บเกี่ยว สร้างทางและสาธารณูปโภคอื่น ๆ หรือแม้แต่การร่วมสังสรรค์ในงานปอยงานบุญประจำปีของหมู่บ้าน ตลอดจนงานพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตและพิธีกรรมความเชื่อผี-พุทธ ล้วนเป็นการให้การศึกษาด้านสังคม การถ่ายทอดประสบการณ์และวัฒนธรรมของชุมชนให้ดำเนินไปตามระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคมเรื่อยมา

ตั้งแต่โบราณกาลมาแล้วที่ชุมชนชาวบ้านได้ปกครองตนเอง ดูแลความสงบเรียบร้อยกันเองโดยไม่ต้องมีกลไกหรือเครื่องมือของรัฐเข้ามาควบคุม ชุมชนชาวชนบทมีแก่บ้านหรือพ่อหลวงทำหน้าที่ผู้ใหญ่บ้าน มีอำนาจในการเมืองการปกครองระดับหมู่บ้าน โดยผ่านการปรึกษาและเห็นชอบของกรรมการหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ แต่เป็นที่ยอมรับของชุมชน นั่นคือ กลุ่มผู้อาวุโสของหมู่บ้าน พระเจ้าอาวาส แก่เมืองฝ่าย ฯลฯ ที่ทำหน้าที่ร่วมกันดูแลลูกบ้านและชุมชนให้อยู่ในความสงบเรียบร้อย ซึ่งโดยแท้จริง ชาวบ้านเป็นชุมชนที่รักความสงบอยู่แล้ว และทุกคนในชุมชนเคารพนับถือกันเหมือนสายเครือญาติเดียวกัน โดยดูได้จากคำเรียกชื่อคนในหมู่บ้านที่นำหน้าด้วยคำเรียกเครือญาติที่เป็นพ่อลุง พี่ ป้า น้า อา ลูก ฯลฯ ที่เป็นภาษาคำเมืองหรือภาษาล้านนา อันสะท้อนถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชนหมู่บ้านได้อย่างดี

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงในรอบหลายสิบปีที่ผ่านมาเป็นความเปลี่ยนแปลงที่ดูเหมือนว่าเข้มข้นและรุนแรงทำให้ชุมชนหมู่บ้านถูกมองว่าเป็นชุมชนที่มีลักษณะเชิงรับต่อการเปลี่ยนแปลง ขาดการเรียนรู้และการปรับตัว ผลที่ปรากฏคือ การสูญเสียที่ดินที่นา ให้กับนักธุรกิจนายทุนที่มากว่านซื้อโดยผ่านตัวแทนนายหน้าจากผู้มีอำนาจหรืออิทธิพลในหมู่บ้าน ชาวบ้านอันเป็นสมาชิกของชุมชนต้องออกไปขายแรงงานราคาถูกตามโรงงานต่าง ๆ และถูกสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมบีบรัดให้ต้องขายแม้แต่เรือนร่างด้วยการประกอบอาชีพโสเภณีเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินเพื่อให้ครอบครัวมีชีวิตรอดอยู่ได้ สมาชิกของชุมชนต้องตกอยู่ภายใต้วงจรของหนี้สินอย่างถวนตัวไม่ขึ้นเพราะถูกครอบงำความคิดด้วยกระแสวัตถุนิยมและลัทธิบริโภคนิยม ชุมชนต้องสูญเสียเยาวชนอันเป็นอนาคตของชุมชนให้ตกเป็นทาสของยาเสพติด ประสบกับปัญหาด้านสุขภาพไม่ว่าจะเป็นโรคเอดส์ โรคทางเดินหายใจ และโรคมุมิแพ้ต่าง ๆ และเยาวชนจำนวนมากได้กลายเป็นเยาวชนของคนในเมืองด้วยรับเอาวัฒนธรรมของชาวเมืองเข้ามาแทนที่วัฒนธรรมชุมชนหมู่บ้าน การมองเช่นนี้ทำให้ดูเหมือนว่าในกระแสการเปลี่ยนแปลงนี้ ชุมชนหมู่บ้านได้ล่มสลายแล้ว

แต่โดยแท้จริง ชุมชนหมู่บ้านมีความเป็นพลวัตสูง มีการเรียนรู้และการปรับตัวเสมอมาหากได้ไปพิจารณาอย่างใกล้ชิดและรอบคอบ ที่กล่าวมาแล้วอาจเรียกได้ว่าเป็นการปรับตัวเชิงรับ หรือกล่าวให้ตรงที่สุดคือ การเรียนรู้และการปรับตัวตามกระแสการเปลี่ยนแปลง ทำให้ดูเหมือนว่าชุมชนชาวบ้านที่อยู่ในเขตกิ่งเมืองกิ่งชนบทได้ตกเข้าไปอยู่ในวังวนของอำนาจรัฐที่เข้ามาควบคุมทางการเมือง ตกเข้าไปอยู่ในวังวนของอำนาจทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ชาวบ้านไม่รู้จักรมาก่อน ทำให้ถูกนายทุนนักธุรกิจเอารัดเอาเปรียบและเอาความเหนือกว่าด้านเงินทุนและการรับรู้ระบบทุนนิยมมากกว่าอันที่ตนชาวบ้านไปเพื่อทำบ้านจัดสรร บ้านพักตากอากาศ และแย่งชิงกักเก็บทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นของส่วนรวมมาเป็นของส่วนตัว เป็นต้น ตกเข้าไปอยู่ในวงจรของสังคมที่เอารัดเอาเปรียบ เต็มไปด้วยปัญหา และการไหลบ่าของวัฒนธรรมทุนนิยมและวัฒนธรรมเมืองหลวงอันไม่พึงประสงค์ทั้งหลาย

ชุมชนหมู่บ้านในเขตกิ่งเมืองกิ่งชนบทได้มีกลไกการเรียนรู้และการปรับตัวที่มีลักษณะเชิงรุกอยู่ในตัว แม้ว่าอาจต้องผ่านการเรียนรู้และการปรับตัวที่เจ็บปวด เสียเลือดเนื้อและชีวิต ผ่านการต่อสู้เรียกร้องและการเผชิญหน้ากับอำนาจรัฐและอำนาจของนายทุนที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐโดยตรงและโดยอ้อม การเรียนรู้และการปรับตัวเช่นนี้เองทำให้ชุมชนกิ่งเมืองกิ่งชนบทอยู่รอดมาได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรง

จากประสบการณ์ที่ผ่านมา ชุมชนชาวบ้านต้นแก้วนี้ได้ผ่านการต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ และได้เรียนรู้และปรับตัวกับกระแสการเปลี่ยนแปลงหลัก ๆ 3 ประการหลัก อันได้แก่ การเรียนรู้และการปรับตัวทางการเมือง การเรียนรู้และการปรับตัวทางด้านเศรษฐกิจและสังคม และการเรียนรู้และการปรับตัวทางด้านวัฒนธรรม

1. การเรียนรู้และการปรับตัวทางการเมือง

การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัวและมีผลกระทบต่อชุมชนโดยตรง ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และได้สร้างเครื่องมือและกลไกเพื่อสร้างความมั่นคง ปลอดภัย และความสงบสุขให้กับชุมชน โดยที่ชาวบ้านอันเป็นสมาชิกของชุมชนเองอาจจะรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตามว่าพวกเขาได้เรียนรู้และได้เข้าไปมีบทบาททางการเมืองอย่างเต็มตัว

จากสภาพของหมู่บ้านที่ชาวบ้านเคยปกครองกันเองมาโดยตลอด จนมาตกอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐชาติสมัยใหม่ ผู้นำของชุมชนแต่เดิมที่เคยเป็นแก่บ้านหรือพ่อหลวงของชาวบ้าน ทำทุกอย่างเพื่อผลประโยชน์ของชุมชน บัดนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องมาจากกลไกทางการเมืองที่แผ่เข้ามาควบคุมความคิด พฤติกรรมของแก่บ้านหรือพ่อหลวงให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของกลไกทางการเมืองของรัฐ ดังนั้นแทนที่ผู้ใหญ่บ้านจะช่วยเป็นหูเป็นตาให้กับชาวบ้านในการป้องกันการรุกรานทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม แต่ผู้ใหญ่บ้านอาจทำในสิ่งตรงกันข้าม คือได้ตกเป็น

เครื่องมือของรัฐในการเข้ามาควบคุมชาวบ้านเผยแพร่ความคิดทางการเมืองและวัฒนธรรมแบบรัฐชาติให้แก่ชาวบ้าน ได้ตกเป็นเครื่องมือของนายทุนธุรกิจด้วยการเป็นนายหน้าติดต่อซื้อขายที่ดินของลูกบ้านให้กับนายทุนนักธุรกิจไปจนกระทั่งยอมให้มีการตั้งโรงงานที่มีผลกระทบต่อการทำลายสภาพแวดล้อมและต่อสุขภาพของชุมชน

ในสถานการณ์เช่นนี้ทำให้ชุมชนชาวบ้านเกิดการเรียนรู้การต่อสู้เรียกร้องเพื่อปกป้องตนเองด้วยการกระทำของตนเอง ด้วยการรวมกลุ่มประท้วง เสนอข้อต่อรอง ข้อเรียกร้องต่าง ๆ ชาวบ้านต้นแก้วนี้ได้ผ่านประสบการณ์เช่นนี้มาด้วยตนเองในหลายเหตุการณ์ดังเช่น การรวมกลุ่มกันปิดถนนเพื่อเรียกร้องให้เจ้าของธุรกิจบรรทุกหินดินทรายจำกัดเวลาในการเดินทางเพื่อป้องกันและลดอุบัติเหตุบนท้องถนนที่ผ่านหมู่บ้าน ชาวบ้านได้ยื่นข้อเสนอมให้รถบรรทุกวิ่งหลัง 9 โมงเช้าเพื่อให้นักเรียนและคนทำงานได้ออกจากหมู่บ้านและไปทำงานแล้ว จึงให้รถบรรทุกออกวิ่งได้และวิ่งได้ในอัตราที่ไม่เร็วมากจนเกิดอันตราย

กรณีต่อมาได้แก่กรณีการเรียกร้องให้เจ้าของธุรกิจบ้านพักตากอากาศและบ้านจัดสรรที่ตั้งอยู่ต้นน้ำเลิกกักเก็บน้ำไว้ใช้ส่วนตัว เพราะถือเป็นการเอาทรัพยากรธรรมชาติของกลางมาเป็นของส่วนตัว สร้างความเดือดร้อนให้กับชุมชน ชาวบ้านต้นแก้วได้ร่วมมือกันทุกรุ่นทุกวัย ชายหนุ่มวัยฉกรรจ์ทำหน้าที่ไปเฝ้าต้นน้ำลำเหมือง ผู้อาวุโสและผู้หญิงทำหน้าที่ส่งข้าวปลาอาหาร

จากกรณีความขัดแย้งครั้งนี้ทำให้ชาวบ้านร่วมกันคิดหาวิธีช่วยเหลือตนเองด้วยการทำข้อเสนอและเรียกร้องขอความช่วยเหลือไปยังกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุขเพื่อให้มีการสนับสนุนจัดการก่อสร้างประปาหมู่บ้าน ซึ่งพวกเขาสามารถทำได้สำเร็จจนมีประปาใช้ในทุกวันนี้

ชาวบ้านต้นแก้วเข้าร่วมประท้วงการสร้างโรงงานเตาเผาขยะที่อาจมีผลต่อสุขภาพของชุมชนและเป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านได้ออกไปประท้วงตามสถานที่ต่าง ๆ ได้ร่วมมือการส่งอาหาร ให้เงินเป็นค่าใช้จ่าย อุทิศและสละเวลาอันมีค่าเพื่อเข้าร่วมการชุมนุม และจากการชุมนุมต่อสู้ครั้งนี้ ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ถึงศักยภาพและพลังของกลุ่มในการต่อรองและการเปลี่ยนแปลง แม้การต่อรองเพื่อเปลี่ยนแปลงผู้นำหมู่บ้านของตนเองที่ไม่ได้สนใจความเป็นอยู่ของสมาชิกของชุมชน ทำให้แก่บ้านหรือพ่อหลวงต้องหันกลับมาสนใจลูกบ้านและเป็นตัวแทนลูกบ้านแทนการอุทิศตัวไปเป็นเครื่องมือของอำนาจรัฐ

กลุ่มแม่บ้านที่ทางอำเภอเคยมาจัดตั้งเพื่อฝึกอาชีพ ล้มลุกคลุกคลานมาโดยตลอด แต่ในยุคใหม่ การรวมตัวของกลุ่มแม่บ้านเป็นไปอย่างคึกคักและเข้มแข็ง โดยการใช้อำนาจและพลังของกลุ่มที่มีบทบาทในการจัดงานและการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน เป็นพลังกองเสบียงและแรงงานที่สำคัญของหมู่บ้าน จนสามารถไปเสนอและเรียกร้องจากกลุ่มผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรให้มาสนับสนุนทางการเงินในการจัดซื้อสิ่งของของกลุ่มเช่น หม้อขามรามไห เต้าแก๊ส และอุปกรณ์อื่น ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกในการจัดกิจกรรมช่วยเหลือชุมชน กลุ่มแม่บ้านได้

กลายเป็นกลุ่มคะแนนเสียงที่ก้าวเข้ามาบีบบังคับทางการเมืองและมีอำนาจในการต่อรองทางการเมืองสูงอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน

กลุ่มหนุ่มสาวที่เคยมีการจัดตั้งมาตั้งแต่ยุคการจัดหมู่บ้านแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองและได้ล้มลุกคลุกคลานมาโดยตลอดเช่นเดียวกับกลุ่มแม่บ้าน บัดนี้พวกเขาได้เรียนรู้และได้พบกับสิ่งใหม่ที่เป็นพลังของกลุ่มในการสร้างสรรค์ความรักสามัคคีของชุมชนหมู่บ้าน หนุ่มสาวและเยาวชนของหมู่บ้านได้หันกลับมารวมกลุ่มเล่นกีฬา ทำกิจกรรมหมู่บ้าน โดยเฉพาะกิจกรรมกีฬาที่จัดให้มีการแข่งขันกันระหว่างทีมฟุตบอลหมู่บ้านต่าง ๆ และชุมชนบ้านต้นแก้วขอเป็นเจ้าภาพจัดการแข่งขันกีฬาประเพณี มีการขอถ้วยรางวัล การสนับสนุนเครื่องอุปกรณ์กีฬา เครื่องแต่งกายชุดนักกีฬา และอื่น ๆ เหล่านี้ เป็นจุดเริ่มต้นของการเข้ามาร่วมกลุ่ม ก่อให้เกิดกองเชียร์ของหมู่บ้าน สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นเหมือนการแข่งขันเพื่อสร้างความสามัคคีในชุมชนหมู่บ้าน และนำไปเป็นข้อเรียกร้อง ข้อต่อรองในการขอความสนับสนุนจากนักธุรกิจ นักการเมืองท้องถิ่น และจากภาครัฐ

การก่อสร้างศาลาวัดที่หากมองจากภาคราชการก็คือการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานของรัฐ แต่จากสายตาของชาวบ้านแล้ว สิ่งที่มีมองเห็นได้ชัดเจนจากคำสัมภาษณ์คือ กรมศิลปากรได้เข้ามายึดวัดของชาวบ้านไป และบัดนี้ก็ช่วงเวลาของการเรียกร้องทวงสิทธิ์คืนนั่นเอง การรวมตัวของชาวบ้าน การบริจาคเงินเพื่อสร้างศาลาวัดในเขตโบราณสถาน (ในสายตาของกรมศิลปากร) การประชุมชาวบ้านและคณะกรรมการวัดที่เสนอให้ดำเนินการก่อสร้างต่อไปคือสัญลักษณ์ของการขอเข้ามามีอำนาจในการปกครองตนเอง การตัดสินใจและการเข้าไปอนุรักษ์เพิ่มเติมสมบัติของชุมชนที่บรรพบุรุษได้ก่อสร้างไว้ให้มาแต่โบราณ และแท้ที่จริงก็คือการเรียกร้องอำนาจ สิทธิอันพึงมีพึงได้ของชุมชน สังคมยุคใหม่ได้ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ถึงพลังและอำนาจตลอดจนสิทธิของชุมชนที่พวกเขาถูกลิดรอน และได้เกิดการปรับตัวเพื่อทำให้ชุมชนที่ถูกบั่นทอนทำลายลงโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของกรมศิลปากรที่เป็นการทำลายศูนย์กลางของความเชื่อทางด้านจิตใจและศูนย์กลางของกิจกรรม ตลอดจนถึงศักดิ์ศรีและความเป็นตัวตนของชุมชนชาวบ้านต้นแก้ว ความไม่พอใจได้สั่งสมมาเป็นเวลานานและได้ระเบิดออกมาในเวลาอันเหมาะสมกับยุคสมัยเช่นนี้

จะเห็นได้ว่าท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่ดูเหมือนว่าชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทจะเป็นฝ่ายตั้งรับ แต่หากพิจารณาจากกิจกรรมที่เกิดขึ้นในยุคใหม่นี้แล้วจะพบว่า ชาวบ้านได้เรียนรู้และปรับตัว และได้กลายเป็นฝ่ายรุกทางการเมือง สามารถทำให้ชุมชนกลายเป็นตัวของตัวเอง มีพลังอำนาจในการตัดสินใจอนาคตและความเป็นอยู่ของชุมชนได้โดยไม่ต้องพึ่งพาอำนาจรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว สามารถเข้าไปจัดการกับปัญหาที่พวกเขาเผชิญหน้าอยู่ได้โดยอาศัยการรวมพลังให้เป็นหนึ่งเดียว ลักษณะเช่นนี้ได้เกิดขึ้นก่อนการกระจายอำนาจให้กับท้องถิ่น และเหตุการณ์ทางการเมืองดังกล่าว ดูเหมือนจะเป็นการทำให้ประจักษ์แก่สังคม แก้อำนาจรัฐที่ขอรับการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางว่า แท้จริงแล้วประชาชนโดยเฉพาะชาวบ้านมีกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัว สามารถดูแลและ

ปกครองตนเองได้ดังที่ได้เคยกระทำมาแล้วในอดีต การกระจายอำนาจออกมาในรูปแบบของการปกครองท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบล ที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านดูแลความเรียบร้อยและปกครองตนเองนั้นเป็นเรื่องปกติที่ชุมชนชาวบ้านได้กระทำเสมอมาอยู่แล้ว และสิ่งเหล่านี้เองทำให้ชุมชนชาวบ้านมีอำนาจเข้มแข็งสามารถใช้เป็นพลังทางการเมืองต่อรองกับรัฐ สามารถเป็นพลังทางเศรษฐกิจเพื่อต่อรองกับนายทุนธุรกิจได้เช่นเดียวกัน และจะเป็นพลังทางสังคมที่ปกป้องคุ้มครองชุมชนและวัฒนธรรมของชุมชนได้อย่างดีอีกด้วย

สิ่งเหล่านี้ได้ยืนยันการเรียนรู้และการปรับตัวทางการเมืองของชุมชนชาวบ้านต้นแก้ว ที่ได้สะท้อนถึงความมีชีวิตเป็นพลวัตและการรวมตัวกันอย่างเข้มแข็งของชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท บทเรียนเหล่านี้ได้มาโดยผ่านความเจ็บปวดและความสูญเสียหลายอย่างของสมาชิกชุมชน

2. การเรียนรู้และการปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคม

การสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ไม่น้อยของชุมชนคือการสูญเสียทางเศรษฐกิจที่คำนวณค่ามิได้ เป็นการสูญเสียที่นา ที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ สุขภาพ และชีวิตอันเกิดมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ฉับพลัน เข้มข้น และรุนแรง ชาวบ้านไม่สามารถเป็นฝ่ายตั้งรับเป็นเวลานาน และไม่มีหนทางอื่นแก้ไขกับสิ่งที่ได้สูญเสียไปแล้ว มีเพียงแต่การเรียนรู้เพื่อการปรับตัวให้ตนเองอยู่รอดท่ามกลางพายุทางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงเช่นนี้

การสูญเสียปัจจัยการผลิตที่เคยเป็นความมั่นคงของชีวิตและสังคมมาหลายศตวรรษ และต้องแปรเปลี่ยนชีวิตเป็นแรงงานรับจ้างที่ขึ้นอยู่กับเจ้าของโรงงาน นายทุน นักธุรกิจ เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุดช่วงหนึ่งของชาวบ้าน พวกเขาเคยเรียนรู้การมีชีวิตแบบยังชีพ พอมีพอกิน และชีวิตที่เงินตรายังไม่มีความหมายต่อชีวิตมากนัก มาเป็นชีวิตที่เงินตราดูเหมือนจะเป็นทุกสิ่งทุกอย่าง กลายเป็นเหมือนอำนาจทางสังคมที่ดลบันดาลให้เกิดในสิ่งที่ต้องการชีวิตที่สะดวกสบายและความทันสมัยต่าง ๆ

สำหรับชาวบ้านแล้ว ดูเหมือนว่าด้านหนึ่งนั้น การหลุดออกจากชีวิตชาวนาจะทำให้พวกเขาได้เงินมีรายได้ประจำ ไม่ต้องประสบกับภาวะที่ต้องพึ่งฟ้าฝน ไม่รู้ว่าผลผลิตในแต่ละปีแต่ละฤดูกาลจะออกมาเป็นเช่นไร และในระยะหลังมักประสบกับการขาดทุนจากการทำนาเนื่องจากต้องวางจ้างตั้งแต่การไถ การดำนา การใช้ปุ๋ย สารเคมี ยาฆ่าแมลง และการเก็บเกี่ยว แต่ค่าจ้างรายวันรายเดือนเป็นเงินจำนวนน้อยพอประทังชีวิตแบบชนบทไปได้เท่านั้น ไม่เพียงพอที่จะซื้อหาลำของที่จำเป็นหลายอย่างได้ โดยเฉพาะการได้เรียนรู้ชีวิตแบบสมัยใหม่ที่การศึกษาเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นสำหรับลูกหลาน การคมนาคมที่รวดเร็ว การตรงต่อเวลา และการทำงานขึ้นกับเวลา ทำให้พวกเขาต้องซื้อหายานพาหนะและเครื่องมือเครื่องใช้และอุปกรณ์ราคาแพงต่าง ๆ ความมั่นคงในชีวิตอนาคตของตนเองและครอบครัวแขวนอยู่กับนายจ้าง เจ้าของโรงงาน ฉะนั้นหากดูโดยถ้อยถ้วนแล้ว

พวกเขาก็รู้ดีว่า การพึ่งพากับการขายแรงงานเพียงอย่างเดียวนั้นเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอนและยังคงมีความเสี่ยงสูง สิ่งหนึ่งที่ชาวบ้านต้นแก้วได้เรียนรู้และปรับตัวก็คือการช่วยเหลือตนเอง การสร้างธุรกิจของตนเอง และการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยผ่านความสัมพันธ์อันเครือญาติในชุมชนหมู่บ้าน

จากการศึกษาวิจัยพบว่า ชาวบ้านได้เรียนรู้และปรับตัวด้วยวิธีการหลายอย่างหลังจากที่เปลี่ยนวิถีชีวิตจากชาวนาไปเป็นลูกจ้างโรงงานเซรามิค โรงงานทำเครื่องไม้ ชาติสี ทาสี เป็นเครื่องไม้ประดับหรือแอนติคในยุคที่ธุรกิจการท่องเที่ยวและธุรกิจการส่งออกรุ่งเรือง หลังจากทำงานในโรงงานเหล่านี้มาได้ระยะหนึ่ง ชาวบ้านก็ได้เรียนรู้ที่จะมาประกอบธุรกิจของตนเองโดยทำเป็นอุตสาหกรรมครัวเรือนในหมู่บ้าน และใช้แรงงานครอบครัวและแรงงานของหมู่บ้านมาช่วยเหลือ ดังที่พบเห็นได้จำนวนมากไม่น้อยในหมู่บ้านต้นแก้วก็คือ การทำธุรกิจรับจ้างขัดไม้ ชาติสี การทำเซรามิค การทำธุรกิจประเภทไม้แกะสลัก คนรับมาทำเป็นชาวบ้านต้นแก้ว และมีชาวบ้านมาช่วยทำด้วย โดยไปรับตุ๊กตาไม้จากบ้านบานเย็นแล้วนำมาแต่งสี แต่งเครื่องประดับ และเอาไปส่งที่เดิม ธุรกิจส่วนตัวระดับครัวเรือนเช่นนี้มีการทำมาได้ 4-5 ปี และเป็นธุรกิจที่ทำรายได้ค่อนข้างดี ต่อมาไม่เพียงแต่ทำส่งร้านในเมืองเชียงใหม่เท่านั้น หากยังได้พัฒนาไปไกลถึงขั้นการติดต่อส่งออกไปขายยังต่างประเทศด้วยตนเองอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีร้านค้าขายของชำและร้านอาหารในหมู่บ้าน อันเป็นธุรกิจพื้นฐานเพื่อขายของให้กับคนในหมู่บ้านและคนเดินทางนักท่องเที่ยวที่ผ่านไปมาบนเส้นทางถนนสายหางดง-สะเมิงอันเป็นถนนท่องเที่ยวสายหนึ่งของเชียงใหม่

ส่วนหนึ่งที่มีทุนมากขึ้นก็อาจจะซื้อรถรับจ้างรับส่งผู้โดยสารระหว่างเมืองกับอำเภอรอบนอก รับส่งนักเรียน รับจ้างบรรทุกดิน ขนของ หรือมีอาชีพอิสระทำงานบริการที่เปิดร้านส่วนตัว เป็นต้น

สภาพทางภูมิศาสตร์ที่อยู่ใกล้กับเมืองตามเส้นทางคมนาคมที่สะดวกทำให้ชาวบ้านจำนวนหนึ่งสมัครทำงานกับหน่วยราชการและหน่วยงานบริษัทเอกชนในเมือง และใช้ชีวิตเดินทางไปกลับเข้า-เย็นดจเช่นชาวเมืองทั่วไป

การปรับองค์กรทางสังคมกลุ่มเดิมหรือการตั้งองค์กรหรือกลุ่มทางสังคมใหม่เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับชีวิตและครอบครัว ปรับเปลี่ยนกิจกรรมของกลุ่มแต่เดิมให้มีลักษณะคุณภาพใหม่ มีเกิดขึ้นให้เห็นหลายกลุ่มดังเช่น กลุ่มฅาปนกิจ กลุ่มแซร์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มหนุ่มสาว เป็นต้น

กลุ่มฅาปนกิจสงเคราะห์บ้านต้นแก้วกลุ่มนี้มีมานาน โดยมีจุดประสงค์เพื่อช่วยเหลือญาติพี่น้องผู้ตายให้มีเงินจัดงานศพและอาจมีเงินเหลือให้กับลูกหลานญาติพี่น้องอีกด้วย ชาวบ้านเกือบทั้งหมดทุกครัวเรือนเป็นสมาชิก และจ่ายเป็นค่าทำศพของสมาชิกผู้เสียชีวิตเป็นครั้งคราวในจำนวนเงินไม่มากนัก เมื่อมีงานศพ สมาชิกของกลุ่มฅาปนกิจ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือสมาชิกของชุมชนต่างก็จะไปร่วมพิธีด้วยการนำเงินไปร่วมทำบุญ ช่วยงานทุกด้านที่ช่วยเหลือได้ ทำให้งาน

ศพลมัยใหม่มีคนมากกว่าแต่ก่อน การไปงานศพด้านหนึ่งจึงเป็นการพบปะสังสรรค์กันในหมู่สมาชิกของชุมชนที่มีบทบาทมากกว่าพิธีกรรมทางศาสนา

การมีกลุ่มฌาปนกิจช่วยผ่อนเบาภาระของสามี ภรรยา ลูกหลาน ญาติพี่น้องในการจัดการเกี่ยวกับงานศพได้มาก เป็นเหมือนหนึ่งการสร้างความมั่นคงให้กับครอบครัวยามเมื่อสมาชิกคนใดคนหนึ่งจากไป แต่เดิมนั้น ภาระการจัดงานศพก่อให้เกิดหนี้สินต่อผู้ยังมีชีวิตอยู่ เพราะต้องหาเงินจำนวนไม่น้อยมาจัดงาน รับแขก และจัดพิธีกรรมทางศาสนาให้กับผู้ตาย และการเป็นสมาชิกของกลุ่มฌาปนกิจทำให้ชาวบ้านทั้งหมดรู้สึกว่าเป็นหน้าที่ของสมาชิกชุมชนที่ต้องไปร่วมงาน เป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์และความสามัคคีของชุมชนทั้งโดยตรงและโดยอ้อมด้วย

องค์กรทางสังคมของชาวบ้านที่เข้ามามีบทบาทในทางเศรษฐกิจและสังคมระดับหมู่บ้านมากในปัจจุบันคือ กลุ่มแม่บ้าน ลักษณะของกลุ่มไม่เป็นทางการ ทุกหลังคาเรือนเป็นสมาชิกของกลุ่มแม่บ้านโดยปริยาย กลุ่มแม่บ้านมีประธาน รองประธานและเลขานุการ สมาชิกกลุ่มแม่บ้านบ้านต้นแก้วคนหนึ่งเล่าว่า ตำแหน่งประธานนั้นเพียงตั้งขึ้นเป็นรูปแบบ ส่วนใหญ่เมื่อทำงานทุกคนให้ความร่วมมือกันเองอยู่แล้ว บางครั้งเกี่ยงกันไม่ยอมเป็นประธาน หากมีสมาชิกบ้านใดไม่ให้ความร่วมมือ เวลาถึงงานของบ้านหลังนั้นก็ให้ยืมของใช้ตามปกติแต่สมาชิกของกลุ่มแม่บ้านก็จะไปช่วยตามความพอใจ อาจไม่ไปทุกคน หากได้รับความร่วมมือดี ทุกคนก็จะเต็มใจไปช่วยเหลือทำงานอย่างเต็มที่ การตั้งกลุ่มแม่บ้านได้วางวัตถุประสงค์เลียนแบบหมู่บ้านอื่น เห็นเขามีกกลุ่มแม่บ้านมีชุดเครื่องแต่งกายประจำกลุ่มแม่บ้าน ก็มาตั้งบ้าง นี่แสดงถึงกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านถึงสิ่งที่บ้านอื่นได้กระทำ และเมื่อเห็นว่าจะทำให้เกิดผลดีกับชุมชนของตนเองก็จะนำมาเป็นแบบอย่าง ดังเช่นกรณีตั้งกลุ่มแม่บ้านนี้ กลุ่มแม่บ้านมีการเก็บเงินค่าสมาชิกจากทุกครัวเรือนเพื่อเก็บไว้ซื้อของ เช่น ถ้วยชาม หม้อ เต้าแก๊ส ฯลฯ สำหรับใช้ในงานต่าง ๆ จะได้ไม่ต้องไปเช่าของหมู่บ้านอื่นของใช้ประจำหมู่บ้านของกลุ่มแม่บ้านมีไว้ก็เพื่อใช้ยามถึงงานเช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานศพ งานวันเกิด งานเลี้ยงส่งวันเกณฑ์ทหาร เป็นต้น

กลุ่มแม่บ้านบ้านต้นแก้วตั้งมาได้กว่า 10 ปีแล้ว กิจกรรมส่วนใหญ่ เช่น ช่วยจัดงานเลี้ยงฉลองประจำตำบล แม่บ้านต้นแก้วได้ทำแกง 1 หม้อไปร่วมในงานนั้นด้วย เมื่อปี พ.ศ. 2537 โรงเรียนบ้านต้นแก้วมีงานเลี้ยงศิษย์เก่าของโรงเรียน กลุ่มแม่บ้านก็ได้ช่วยทำอาหารร่วมจัดงาน และจัดขายแก้วนํ้าร้อนเพื่อหาเงินบริจาคให้แก่โรงเรียน นอกจากนี้ยังได้ไปร่วมกิจกรรมกับกลุ่มแม่บ้านหมู่บ้านอื่นอีกด้วย มีการเต้นรำ ร้องเพลงในกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มแม่บ้านลักษณะใหม่มีความคิดว่า สมาชิกกลุ่มต้องกล้าหาญ ไม่เรียบร้อยเหมือนผ้าพับไว้เหมือนแต่ก่อน และจะต้องผลัดเวียนกันไปช่วยงานต่างหมู่บ้าน ต้องติดต่อกันกับต่างหมู่บ้านได้ ด้วยแนวความคิดลักษณะของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านแบบใหม่ทำให้สามีสมาชิกแม่บ้านบางคนไม่เข้าใจ และไม่พอใจที่แม่บ้านไม่เรียบร้อย มีการทะเลาะ หึงหวงและหย่าร้างก็มี แต่ก็เป็นส่วนน้อย

มีการเปลี่ยนแปลงฐานะกลุ่มผลิตภัณฑ์ ผู้นำเก่าจะไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวหรือแสดงความคิดเห็น แต่ยังให้ความร่วมมือจ่ายค่าสมาชิกและมาทำงานให้ วิธีการเก็บเงินคือ เก็บทุกหลังคาเรือนเท่ากันหมด เก็บจากสส.ที่มาหาเสียง พอได้รับเลือกตั้งก็จะได้รับเงินมาสนับสนุนกลุ่มแม่บ้านเพิ่มเติมอีก และตั้งผ้าป่าหมุนเวียนกันกับต่างหมู่บ้าน

กลุ่มแม่บ้านได้กลายเป็นกลุ่มที่มีพลังทางการเมืองและพลังทางสังคมอย่างสูงในหมู่บ้านที่นักการเมืองท้องถิ่นต้องติดต่อขอความช่วยเหลือ และเป็นกลุ่มกิจกรรมที่คึกคัก เข้าถึงมวลชนสมาชิกของชุมชนได้ดี ขณะเดียวกันความช่วยเหลือของกลุ่มแม่บ้านก็เป็นการผ่อนภาระทางเศรษฐกิจของชุมชนทั้งในระดับส่วนบุคคลและระดับชุมชนส่วนรวม เพราะความช่วยเหลือของกลุ่มเป็นการแบ่งเบาภาระทางการเงิน ไม่ต้องเสียค่าจ้างค่าแรงงาน กลุ่มแม่บ้านด้านหนึ่งจึงเหมือนการกลับมาของกลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงานแบบเอามื้อเอารวันตามประเพณีดั้งเดิม

กลุ่มแชร์หรือวงแชร์เป็นองค์กรทางสังคมที่ช่วยเหลือค้ำจุนเศรษฐกิจระดับครัวเรือนเพื่อให้สมาชิกมีเงินค่าเล่าเรียนบุตรหลาน ค่าเบี้ยประกันชีวิต เงินผ่อนส่งรถจักรยานยนต์ โทรทัศน์ ตู้เย็น และเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ของครัวเรือน หากปราศจากกลุ่มนี้ ชาวบ้านก็อาจพบกับความยากลำบากทางการเงินกันไม่น้อย แม่เต๋มอ้ายแก้วเล่าว่า แต่ก่อนมีเงินผ่อนมาก่อนวงแชร์ เพราะคนเริ่มฉลาดและคิดคำนวณได้ว่าซื้อเงินสดดีกว่าเงินผ่อน บางรายหัวใสผ่อนของแล้วเอามาขายในราคาเงินสดที่ถูกลงกว่าที่ซื้อมา ทั้ง ๆ ที่ยังผ่อนไม่หมด ถือว่าได้ใช้ประโยชน์ไปแล้ว วงแชร์มีมา 20 กว่าปีแล้ว โดยเริ่มจากกลุ่มผู้หญิงแม่บ้านที่เริ่มหาเงินช่วยสามีจนเจ็ครอบครัว เพราะไม่ได้ไปทำงานนอกบ้าน ก็เลยคิดหาวิธีหาเงินมาใช้ในครอบครัว และเอาเงินที่สามีให้มาเป็นค่าแชร์แต่ละเดือน หากเดือนใดต้องการเงินก็จะใส่ดอกเบี้ยยมากกว่าคนอื่น ในหมู่บ้านมีวงแชร์ 2-3 วง ชาวบ้านไม่ได้ทำราชการ แต่นิยมส่งลูกหลานไปเรียนต่อตามโรงเรียนเอกชนที่เสียค่าเล่าเรียนแพงในอำเภอเมือง จึงมีกลุ่มที่มุ่งเก็บเงินสำหรับค่าเล่าเรียนลูกเพิ่มขึ้น และมีกลุ่มเก็บเงินซื้อทอง จ่ายค่าประกันชีวิต ผ่อนส่งดาวน์รถจักรยานยนต์ เป็นต้น

ชาวบ้านได้เล่าต่อไปว่ามีเท้แชร์รายหนึ่งได้ตั้งวงแชร์มาหลายรอบแล้ว ความเป็นอยู่ของเขาดีขึ้นเรื่อย ๆ มีสิ่งของเครื่องใช้อำนวยความสะดวกทุกอย่าง สามีมีเงินเดือนประจำและเล่นการพนัน แต่ต่อมาเกิดโกงวงแชร์ และไม่สามารถอยู่ในหมู่บ้านได้ต้องประกาศขายบ้าน แต่ราคาสูงขายไม่ได้จึงให้เช่าไว้แทน และต้องเก็บค่าเช่ากันนอกหมู่บ้าน เพราะถูกขู่จะยิงทิ้ง และญาติพี่น้องเป็นที่รังเกียจของชาวบ้าน

แม้วงแชร์นี้จะล้มไป ชาวบ้านยังสามัคคีกัน ยังมีการตั้งกลุ่มใหม่ จนถือว่ากลุ่มแชร์เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในการดำรงชีวิตประจำวันของชาวบ้านไปแล้ว และการตั้งวงแชร์ขึ้นได้สะท้อนให้เห็นการจัดการบริหารการเงินและการควบคุมดูแลกันเองภายในหมู่บ้านโดยไม่ต้องพึ่งพาเจ้าหน้าที่ของรัฐ กฎระเบียบที่เป็นประเพณีของสังคมยังใช้ได้ผล

กลุ่มหนุ่มสาวในปัจจุบันนับได้ว่าเป็นกลุ่มที่มีบทบาทเด่นในหมู่บ้านต้นแก้ว แต่เดิมนั้น กลุ่มหนุ่มสาวเกิดมาพร้อม ๆ กับหมู่บ้านแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง เป็นเงื่อนไขของทางการให้มีโดยทางการพยายามจะส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การตัดผม เย็บผ้า ซ่อมรถ ฯลฯ เพื่อป้องกันหญิงสาวจะถูกหลอกไปขายตัว เป็นต้น เมื่อสิบกว่าปีก่อนนั้นมีสมาชิกกลุ่มหนุ่มสาวจำนวนมาก ต่อมาแต่งงานกันไปมากแล้ว เหลือแต่ประธานกลุ่มที่ทำหน้าที่ติดต่อประสานงานกับกลุ่มอื่น ๆ ปกติกลุ่มหนุ่มสาวมี 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มเรียนหนังสือต่อชั้น ม. 1 กลุ่มหาเงินแต่งงาน-กลุ่มมีครอบครัว หลังเรียนจบ และกลุ่มบ่าวเคঁ็นสาวเคঁ็น คือกลุ่มหนุ่มสาวอายุมากแต่ยังไม่ได้แต่งงาน แต่ละกลุ่มไม่คบหาสมาคมกันเพราะเวลามักไม่ตรงกันและความคิดต่างกัน กลุ่มที่มีครอบครัวมักพูดถึงกลุ่มบ่าวเคঁ็น-สาวเคঁ็นว่า “เอ็น” “เห็นมีเงินมากทำเอ็นทำหยิ่ง” กลุ่มเรียนต่อบางคนเรียนไม่จบเพราะมีแฟน ถูกจับแต่งงาน มีลูกให้พ่อแม่เลี้ยงแทน ปัจจุบันสมาชิกของกลุ่มหนุ่มสาวมีไม่มากนักเพราะจำนวนเด็กแรกเกิดมีน้อยมาก อันเนื่องจากนโยบายการคุมกำเนิดที่ได้ผล มีผลทำให้มีนักเรียนในโรงเรียนน้อยด้วย

แต่เดิเมียวชนหนุ่มสาวในบ้านต้นแก้วมีการแยกเป็นหลายกลุ่มหลายพวก เช่น กลุ่มบ้านหลายเหมือง ด้านลำเหมืองแม่ตาช้าง มักถูกพวกในบ้านดูถูกว่าเป็นพวกไม่ทำงานทำการ เทียวกลางคืน จับกลุ่มคุยกัน ดมกาว เสพกัญชา แต่ปัจจุบันเลิกกันหมดแล้ว และพวกเขาารวมกลุ่มได้เหนียวแน่นและช่วยเหลือกัน ในขณะที่กลุ่มดมกาว ดิดยา ดิดเฮดส์กลายเป็นกลุ่มวัยรุ่นในบ้านแทน

กลุ่มเยาวชนกลุ่มนี้ช่วยตัวเองมาตลอดเพราะมีปัญหาทางบ้าน แต่รอดพ้นเฮดส์เพราะมีเจ้าหน้าที่ของรัฐกับมูลนิธิเกื้อหนุนเข้าไปดูแลให้ความรู้ตั้งแต่ปี 2537 เป็นต้นมา ในขณะที่กลุ่มวัยรุ่นในบ้านมีพ่อแม่สงเสีย ซื่อรดให้ พ่อแม่ทำงานไม่มีเวลาดูแล ทำให้เกิดการมั่วสุม ดมกาว มีแฟนไม่ซำหน้า ต้องแต่งงานก่อนเรียนจบ เห็นเป็นความโก้ ด้วยขาดประสบการณ์

กลุ่มในบ้านได้รับการชักชวนให้มาเล่นกีฬา ตั้งทีมฟุตบอลประจำหมู่บ้าน แข่งขันกันเอง และระหว่างหมู่บ้านหลังเลิกงานที่สนามโรงเรียนทุกวัน จนปี 2539 ฟุตบอล 7 คนได้จัดแข่งขันชิงถ้วยเกียรติยศของสส.สุรพล เกียรติไชยากรคัพ มีการหาเงินสนับสนุนเป็นเสื้อทีม รองเท้า ฯลฯ จากบริษัทบ้านจัดสรร ฯลฯ จนคิดจะทำเป็นประเพณีต่อไป

กิจกรรมนี้ก่อให้เกิดความสามัคคีกันในกลุ่มวัยรุ่นของหมู่บ้าน มีกองเชียร์ประจำหมู่บ้าน นอกจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่ริเริ่ม สนับสนุนการตั้งทีมกีฬาแล้ว ต่อมา ครูโรงเรียนบ้านต้นแก้ว ที่เป็นชาวบ้านต้นแก้วก็ได้สนับสนุนงบประมาณ จัดหาอุปกรณ์กีฬา เช่น ลูกบอล ประตู ตาข่าย ไม้ปะป้อง สร้างสนามบาสเก็ตบอล

กลุ่มหนุ่มสาวปัจจุบันได้กลายเป็นกลุ่มที่สร้างความเป็นหน้าเป็นตาเป็นศักดิ์ศรีของหมู่บ้าน ก่อให้เกิดการรวมกลุ่ม เล่นกีฬา ก่อให้เกิดการรวมตัวทางสังคมอันนำไปสู่ความสามัคคีเป็น

อันหนึ่งอันเดียวกันของหมู่บ้าน กลุ่มหนุ่มสาวจึงเป็นองค์กรทางสังคมที่มีความหมายไม่เพียงแต่จะช่วงยับยั้งป้องกันเรื่องยาเสพติด เอดส์ การลักเล็กขโมยน้อย หรือสิ่งไม่ดีงามเท่านั้น หากยังเป็นกลุ่มสำคัญที่เป็นแรงกระตุ้นให้วัยรุ่นด้วยกันได้ตระหนักถึงบทบาท ความสำคัญ และพลังของพวกเขาในเชิงสร้างสรรค์อันมีผลดีต่อชุมชนบ้านต้นแก้ว

กลุ่มที่มีบทบาททางสังคมในการดูแลเรื่องสุขภาพได้แก่กลุ่มเจ้าหน้าที่อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ที่สามารถเข้าถึงสมาชิกของชุมชนเพื่อไปแนะนำเรื่องการดูแลสุขภาพ การป้องกันการโรคและการเจ็บไข้ได้ป่วยต่าง ๆ เผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องโรคเอดส์ และความรู้เกี่ยวกับสาธารณสุขเบื้องต้น จากรายงานการวิจัยของมูลนิธิเกื้อดรุณพบว่า การทำงานของเจ้าหน้าที่อาสาสมัครกลุ่มนี้เป็นไปอย่างได้ผล ชาวบ้านเชื่อถือ ระวัง และปฏิบัติตาม ทำให้สภาพทางด้านสุขอนามัยของบ้านต้นแก้วเป็นไปอย่างได้มาตรฐาน

การที่มีสถานอนามัยประจำตำบลอยู่ในเขตบ้านต้นแก้วนับว่าเป็นผลดีต่อชุมชนโดยตรง เพราะสามารถเข้ารักษาเยียวยาได้รวดเร็วทันการ และการที่อยู่ใกล้กับชุมชนเมือง ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งหันไปรักษาโรคภัยไข้เจ็บตามโรงพยาบาลในเมืองมากขึ้นด้วย นับเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านทัศนคติเกี่ยวกับการรักษาแพทย์แผนใหม่ของชาวบ้านในชุมชนกิ่งเมืองกิ่งชนบท ที่กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขทำงานอย่างได้ผล แม้ว่าจะยังมีการรักษาแบบความเชื่อทางไสยศาสตร์อยู่บ้างแต่ก็มีเพียงจำนวนน้อยเท่านั้น

การเข้าทำงานในหน่วยงานของรัฐและเอกชนปัจจุบัน วุฒิการศึกษาและคุณภาพการศึกษาเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็น ชุมชนบ้านต้นแก้วก็เริ่มตระหนักในความจริงข้อนี้ทำให้เกิดการส่งลูกหลานไปเรียนต่อในโรงเรียนในเมืองมากขึ้นเรื่อย ๆ และมีตัวอย่างให้เห็นได้ชัดเจนว่าผู้ที่มีการศึกษามากได้งานประกอบอาชีพที่มีความมั่นคงและได้เงินเดือนสูงกว่า

อาจกล่าวได้ว่าในกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ชาวบ้านต้นแก้วได้เรียนรู้และปรับตัวมาตลอดเวลา ไม่เพียงแต่เป็นการเรียนรู้และการปรับตัวเพื่อการอยู่รอดเท่านั้น หากเป็นการเรียนรู้และปรับตัวเพื่อชีวิตที่ดีว่าทางเศรษฐกิจและสังคม โดยมีการปรับเปลี่ยนความคิด ทัศนคติ การตั้งกลุ่มและองค์กรทางสังคมเพื่อช่วยเหลือครอบครัวและช่วยเหลือชุมชนโดยรวมโดยมีรูปแบบดั้งเดิมที่ปรับเปลี่ยนเนื้อหาใหม่ หรือการตั้งกลุ่มหรือองค์กรทางสังคมใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางสังคมในปัจจุบัน

3. การเรียนรู้และการปรับตัวทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมล้านนาได้สืบทอดสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน วัฒนธรรมนี้ได้สะท้อนความคิดและวิถีชีวิตของชาวบ้านล้านนาที่เป็นความเชื่อเกี่ยวกับผีมาแต่ดั้งเดิม และรับอิทธิพลศาสนาพุทธในเวลาต่อมา ความคิดความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวนาที่สะท้อนออกเป็นพิธีกรรมต่าง ๆ ใน

การทำนา ปั่นเหมืองฝาย การเก็บเกี่ยว การไหว้ผีต่าง ๆ ตั้งแต่ผีบรรพบุรุษ ผีเหมืองฝาย ผีน้ำ ผีดิน และผีธรรมชาติอื่น ๆ อีกจำนวนมาก

เมื่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้แพร่กระจายเข้ามายังสังคมชุมชนหมู่บ้าน วิถีชีวิตถูกปรับเปลี่ยนไป แน่นนอนว่าความคิด วิถีคิดของคนในชุมชนก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไปด้วย ยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ และการยกเลิกประเพณีพิธีกรรมดั้งเดิมหลายอย่างที่ไม่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตแบบใหม่ เช่น ประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำไร่นาที่ ได้กลายเป็นอดีตไปแล้วสำหรับคนส่วนใหญ่ในบ้านต้นแก้วนี้ ไม่มีการไหว้ผีฝายอีกต่อไป เป็นต้น

บทบาทของวัดและพระที่เคยเป็นผู้นำชุมชนมาแต่อดีตถูกลดบทบาทไปมากเมื่อมีการก่อตั้งโรงเรียนขึ้นเป็นสถานศึกษาของลูกหลานในชุมชน ยังผลให้เกิดการขาดแคลนพระตามมา และการที่วัดได้รับการประกาศเป็นโบราณสถาน ที่ชาวบ้านมองว่ากรมศิลปากรมายึดวัดไป ทำให้บทบาทของพระและวัดสำหรับชาวบ้านต้นแก้วนี้แล้วลดน้อยไปอีก

ในวิถีชีวิตแบบใหม่ มีที่อยู่บ้านเรือนแบบสมัยใหม่ มีอาหารการกินที่ต้องซื้อหามากกว่าการออกไปเก็บหาตามท้องนาป่าเขา ทำให้วัฒนธรรมหลายด้านที่เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย อาหารการกิน เปลี่ยนไป แน่นนอนว่าทั้งหมดนี้ได้รวมไปถึงการแต่งกาย กิริยามารยาททุกอย่างที่แตกต่างไปจากเดิม และมีลักษณะเป็นแบบคนสังคมเมืองมากขึ้น

ดูเหมือนว่าวิถีชีวิตทางการงานที่ออกไปรับจ้างขายแรงงานหรือการประกอบอาชีพอิสระทำให้ผู้คนสมาชิกของชุมชนดูเหมือนว่ามีความสัมพันธ์กันน้อยลง และห่างเหินกันมากขึ้น แต่หากได้พิจารณาอย่างถ่วงถ่วงแล้ว ชาวบ้านในเขตกิ่งเมืองกิ่งชนบทได้มีการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมโดยยังสามารถรักษาวัฒนธรรมอันดีงามของตนไว้ได้ไม่น้อย แต่ออกมาในรูปแบบหรือเนื้อหาใหม่ เช่น ความสัมพันธ์ช่วยเหลือซึ่งกันและกันอาจกล่าวได้ว่ามีมากหรือน้อยไปกว่าแต่ก่อนโดยผ่านกิจกรรมกลุ่มทางสังคม เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มฅนปณกิจ กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข เป็นต้น กลุ่มเหล่านี้เข้ามาแทนที่กลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงานแต่เดิม สามารถทำกิจกรรมได้อย่างคึกคักและมีชีวิตชีวาไม่แพ้กิจกรรมดั้งเดิม

กิจกรรมประเพณีทางศาสนา เช่น กฐิน งานฉลอง การทำบุญ ตลอดจนงานแต่งงาน งานศพ และกิจกรรมสมัยใหม่ เช่น การฉลองวันเกิด ยังคงมีอยู่ แต่จัดในวันที่สะดวกสำหรับทุกคน นั่นคือวันสุดสัปดาห์แทนวันธรรมดาทั่วไป มวลสมาชิกของชุมชนยังคงมาร่วมกันอย่างหนาแน่นและให้ความช่วยเหลือกันอย่างอบอุ่นเช่นเดียวกัน

การร่วมแรงร่วมใจกันทำความสะอาดหมู่บ้าน พัฒนาวัด และสถานที่สาธารณะอื่น ๆ ยังคงมีการเกณฑ์แรงงานด้วยการขอความช่วยเหลือยังคงได้รับความร่วมมืออย่างดี แม้จะไม่มีคนมากเช่นเดิม แต่หากนับจากพลังใจที่เข้ามาช่วยเหลือแล้วคงไม่น้อยไปกว่าเดิม เนื่องจากมีข้อตกลงร่วมกันของชุมชนว่า หากผู้ใดติดธุระมาไม่ได้ ขอให้จ่ายเป็นเงิน หรือซื้อของ เช่น น้ำ ขนม มาให้กับ

ผู้ที่มาทำงาน กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มแม่บ้านได้เข้ามามีบทบาทในการบริการอาหารและน้ำดื่ม บรรดาสมาชิกของชุมชนตั้งแต่เด็ก ๆ หนุ่มสาวที่หยุดงาน และคนเฒ่าคนแก่ต่างก็ยังคงออกมาช่วยเหลือกันอย่างเนืองแน่น ทำให้การทำงานเป็นไปอย่างสนุกสนาน

แม้ว่าสังคมจะยอมรับนับถือกันทางวัตถุมากขึ้น ได้เรียนรู้แนวคิดวิทยาศาสตร์มากขึ้น สำหรับชุมชนบ้านต้นแก้วแล้ว ความสัมพันธ์ทางเครือญาติโดยการนับญาติสายผู้หญิงและการนับถือผีปู่ย่าจาก “เค้าผี” ร่วมกันยังคงได้รับการยอมรับนับถืออย่างเหนียวแน่น การไหว้ผียังคงดำรงอยู่และเป็นที่พึงทักใจของบรรดาเหล่าญาติพี่น้อง ในวันปีใหม่เมืองหรือช่วงสงกรานต์ พิธีกรรมเหล่านี้ยังคงดำเนินไปเป็นปกติ เช่นเดียวกับการไหว้ผีเจ้าบ้านเพื่อความเป็นสิริมงคลและการอยู่ร่มเย็นเป็นสุขของหมู่บ้าน แม้ว่าเป็นการไหว้ระดับบุคคล ไม่ได้ร่วมใจไปเช่นไหว้พร้อมกันก็ตาม การ “ไขว้ผี” ในประเพณีการแต่งงานยังคงได้รับการปฏิบัติเช่นเดิม จนอาจกล่าวได้ว่า การนับถือผียังคงสืบทอดต่อมาในจิตใจของชาวบ้าน

เช่นเดียวกับการปฏิบัติพิธีกรรมทางพุทธศาสนาในเทศกาลสำคัญ ยังมีคนเฒ่าคนแก่ คนหนุ่มคนสาว และเด็ก ๆ ไปร่วมงานในวัดเช่นเดิม ยังคงมีการสืบชาติตารายบุคคล การสืบชาติตาบ้าน และพิธีกรรมอื่น ๆ ที่พระสงฆ์ยังเข้ามามีบทบาทนำอยู่

ชาวบ้านกล่าวว่าแม้จะแต่งตัวเปลี่ยนไป อยู่บ้านเรือนสมัยใหม่ และขับรถเก่งไปทำงานนอกหมู่บ้าน ชาวบ้านต้นแก้วก็ยังกินข้าวหนึ่งเหมือนเดิม นัยของคำกล่าวนี้ก็คือ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ชาวบ้านต้นแก้วก็ยังเป็นชาวบ้านต้นแก้ว ยังเป็นคนเมืองอยู่นั่นเอง ที่ยังคงสืบทอดประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ หลายอย่างที่ถ่ายทอดมาแต่บรรพบุรุษ

4. ศักยภาพของชุมชน

หากมองดูจากสภาพภายนอกและการเดินเข้าไปในสำรวจในหมู่บ้านกิ่งเมืองกิ่งชนบท สิ่งที่เห็นคือพื้นที่ของหมู่บ้านจัดสรรสองแห่งล้อมขนบอยู่สองด้าน บ้านสมัยใหม่ของหมู่บ้านจัดสรรดูเด่นเป็นสง่าเหนือสภาพบ้านเรือนทรงล้านนาและทรงนิยมกันทั่วไป บ้านเรือนในหมู่บ้านไม่มีหลังคาตองตึงให้เห็นกันอีกต่อไป หมู่บ้านเจียบเหงา มีบ้านคนมีเงินจากต่างถิ่นมาตั้งอยู่ภายในหมู่บ้าน ที่จอดรถเก๋ง รถบรรทุกเล็ก-ใหญ่มีให้เห็นหลายแห่ง ในวัดยังเจียบเหงา เพราะมีพระอยู่จำนวนน้อยมาก ภาพทั้งหมดนี้ทำให้ดูเหมือนว่า ชุมชนหมู่บ้านกิ่งเมืองกิ่งชนบทได้ถูกสังคมเมืองดูดกลืนจนหมดสภาพ กลายเป็นชุมชนที่ล่มสลายไปเสียแล้ว

หลังจากการวิจัยในหมู่บ้าน เก็บข้อมูลต่าง ๆ ดังได้เสนอมานี้แล้วนั้น พบว่า โดยแท้จริงแล้วบ้านต้นแก้วยังคงเป็นชุมชนที่เหนียวแน่น ชาวบ้านมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันท่ามกลางความขัดแย้งและการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่ แต่สภาพเช่นนี้ไม่ได้ปรากฏให้เห็นในรูปแบบเดิมที่เคยพบเห็นกันแต่ก่อน หากเห็นได้ในรูปแบบและเนื้อหาใหม่ที่ต้องผ่านการพิเคราะห์พิจารณา

ชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทในกระแสการเปลี่ยนแปลงยังคงมีศักยภาพในการรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ได้เกิดองค์กร กลุ่ม และความร่วมมือแบบใหม่ให้เข้ากับยุคสมัยได้มากขึ้นเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ความเป็นชุมชนยังดำรงอยู่ แม้อุทกายนอกอาจจะไม่ดูเหนียวแน่นสามัคคีดังอดีต แต่เมื่อใดก็ตามที่ได้รับผลกระทบเชิงลบ ก็พร้อมที่จะรวมตัวกันก้าวออกมาเรียกร้องทวงสิทธิ การมีผู้นำกลุ่มที่มีความรอบรู้ มีสำนึกทางสังคมสูง และอุทิศตนเพื่อส่วนรวมมีผลต่อการรวมกลุ่ม การสร้างกิจกรรม และผลงานที่เป็นไปเพื่อชุมชนหมู่บ้าน ชุมชนจะมีการตรวจสอบ มีมาตรการลงโทษกันเองโดยไม่ต้องพึ่งพาอำนาจหรือกฎระเบียบจากรัฐ

สังคมแบบจารีตประเพณีที่มีแรงเกาะเกี่ยวของสังคมผ่านความคิดความเชื่อแบบผีและพุทธศาสนายังคงดำเนินอยู่ต่อไป แม้ว่าวิถีชีวิตของชาวบ้านเกือบทั้งหมดได้แปรเปลี่ยนไปแล้ว ชุมชนบ้านต้นแก้วน่าจะดูเหมือนว่าได้ถูกรอบงำจากระบบสังคมการเมืองการปกครองของไทยอย่างแน่นแฟ้น แต่ในความเป็นจริง ชุมชนยังคงปกครองกันเองดูแลความสงบเรียบร้อย และตัดสินใจปัญหาด้วยกฎจารีตประเพณีดั้งเดิม กลุ่มผู้อาวุโส คณะกรรมการวัด ยังคงทำหน้าที่เหมือนกับที่ผ่านมามีบทบาทและอิทธิพลในการตัดสินใจ ในขณะที่ลูกบ้านที่เป็นสมาชิกได้รวมกันเป็นกลุ่ม องค์กรทางสังคมเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันอย่างเหนียวแน่น จนกล่าวได้ว่า บ้านต้นแก้วในสภาพการณ์ปัจจุบันยังมีศักยภาพในการพัฒนาชุมชนให้ก้าวไปข้างหน้าได้อีกยาวไกลภายใต้การสนับสนุนและการร่วมมืออย่างแข็งขันของมวลสมาชิก และยังสามารถสืบสานวัฒนธรรมความเชื่อเรื่องผีและพุทธศรัทธาไปอีกราวพันปี หากชุมชนยังมีกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวที่เหมาะสมดังเช่นที่ผ่าน.

สรุป

บ้านต้นแก้วเป็นชุมชนชาวล้านนาที่ได้มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มายาวนาน ชุมชนที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นชุมชนชนบทที่ห่างไกลจากเวียงเชียงใหม่ การคมนาคมไม่สะดวก เป็นชุมชนหมู่บ้านชาวนาที่สมาชิกดำรงชีพด้วยการทำนาและหาของป่า มีเศรษฐกิจแบบยังชีพ ยังไม่มีการค้าขาย และวิถีชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในหมู่บ้านและท้องถิ่น มีความคิดความเชื่อฝังแน่นอยู่กับความเชื่อเรื่องผีและพุทธศาสนา วิถีชีวิตและความเชื่อดังกล่าวก่อให้เกิดพฤติกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และพิธีกรรมทางความเชื่อและพุทธศาสนาที่ดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติและความเป็นไปของหมู่บ้านและชีวิตของผู้คน

ประเพณีและพิธีกรรมหลักของชุมชนนี้เกี่ยวข้องกับผีและธรรมชาติส่วนใหญ่ เช่น การไหว้ผีเจ้าบ้าน ผีบรรพบุรุษ ผีฝ่าย ผีป่า ผีน้ำ และผีเขา ในประเพณีและพิธีกรรมการดำนา เก็บเกี่ยว และการนำข้าวเข้ายุ้งฉางก็จะขาดพิธีไหว้ผีเสียมิได้ การเกิด แต่งงาน เจ็บป่วย เคราะห์ดี เคราะห์ร้าย และตาย ล้วนต้องมีพิธีกรรมเช่นไหว้ผีเสมือ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศาสนาก็มีพิธีกรรมมากมาย เจกเช่นคนไทยทั่วไป แต่มีความเชื่อความศรัทธาที่เคร่งมากกว่า และมีวัดเก่าแก่ที่สวยงามเป็นศูนย์กลางกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมของชุมชน

ชีวิตแบบจารีตได้ดำเนินมาเป็นเวลาหลายศตวรรษจนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อยจนถึงการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านต้องเปลี่ยนจากเกษตรกรชาวนามากกลายเป็นแรงงานรับจ้าง และเลิกทำนาไปในที่สุด การเปลี่ยนแปลงที่ดึงเอาหมู่บ้านในชนบทแต่เดิมให้เข้ามาใกล้เขตเมืองและสัมพันธ์กับเมืองมากขึ้น และได้กลายเป็นหมู่บ้านที่ต้องขึ้นต่อเมืองในทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในที่สุด

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้สามารถวิเคราะห์ออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ที่เป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอันมีผลกระทบไปถึงการเปลี่ยนแปลงด้านอื่น ๆ มากมาย จากเชียงใหม่ที่เป็นอาณาจักรอิสระมาเป็นประเทศราช มณฑลและจังหวัดหนึ่งของไทย และการจัดระเบียบการปกครองท้องถิ่นของไทย

ประเภทที่สองคือการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ที่มาพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เป็นการเปิดโลกเปิดตลาดการค้าข้าวและสินค้าท้องถิ่นไปยังตลาดกรุงเทพฯที่ห่างไกล

เป็นการดึงหมู่บ้านรอบเมืองเชียงใหม่ให้เข้ามาอยู่ในเครือข่ายทางธุรกิจที่ใหญ่โต เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรม ธุรกิจท่องเที่ยว การสร้างถนนเครือข่ายเชื่อมโยงหมู่บ้านให้ใกล้ชิดกับเมือง และการดึงเอาแรงงานภาคเกษตรกรรมเข้าสู่โรงงาน ชุมชนบ้านต้นแก้วได้รับผลกระทบโดยตรง ทำให้พวกเขากลายเป็นส่วนหนึ่งของโรงงานไปด้วย และต้องสูญเสียที่ดินรอบหมู่บ้านและในหมู่บ้านให้กับนายทุนนักธุรกิจไป ทั้งยังต้องต่อสู้กับปัญหาทางสังคม เช่น การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหามลภาวะ ปัญหาอุบัติเหตุ โรคภัยสมัยใหม่ เช่น เอชส์ โรคภูมิแพ้ และโรคทางเดินหายใจอักเสบ เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงประเภทที่สามคือการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม จากวัฒนธรรมของผู้มีวิถีชีวิตแบบชาวนา มีความเชื่อผีสง และนับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด มีจารีตประเพณีแบบดั้งเดิม บัดนี้ได้เปลี่ยนไปตามอิทธิพลของวัฒนธรรมเมืองแบบสมัยใหม่มากขึ้น วัฒนธรรมหลายอย่างถูกยกเลิกไป

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทั้งสามอย่างดังกล่าวนี้ ทำให้ชาวบ้านต้นแก้วเกิดการเรียนรู้และปรับตัวเพื่อความอยู่รอดและมีชีวิตอย่างสันติสุข โดยที่พวกเขาได้เรียนรู้และปรับตัวทางการเมือง เรียนรู้อำนาจและพลังของชุมชนในการต่อสู้ ต่อรอง และเรียกร้องสิทธิประโยชน์เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างความปลอดภัยให้กับชุมชน และการเป็นเจ้าของพื้นที่และวัฒนธรรม

ชาวบ้านต้นแก้วยังได้เรียนรู้และปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อที่จะมีอาชีพและดำเนินชีวิตต่อไปได้ในสังคมแบบใหม่ พวกเขาได้คิดสร้างอาชีพขึ้นเอง เป็นเจ้าของกิจการบ้าง ตั้งกลุ่มและองค์การทางสังคมต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือครอบครัวและชุมชน เช่น กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มหนุ่มสาว และกลุ่มวงแชร์ เป็นต้น

และประการสุดท้าย ชุมชนบ้านต้นแก้วได้เรียนรู้และการปรับตัวทางวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมถูกยกเลิกไปบ้าง ที่เหลือก็ปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสังคมกึ่งเมืองกึ่งชนบท การนับถือผีและศาสนาพุทธยังคงมีควบคู่กันไป และยังคงเป็นความเชื่อที่กำหนดวิถีคิดและมีบทบาทมากเช่นเดิมในสังคม ในขณะที่เดียวกันพวกเขาก็รับเอาวิถีชีวิตแบบคนเมืองส่วนหนึ่งมาถือปฏิบัติด้วย

ผลของการวิจัยได้บ่งชี้ว่า ชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทเป็นชุมชนที่มีพลวัตและมีศักยภาพสูงสามารถเรียนรู้และปรับตัวไปตามสังคมได้ แม้จะต้องสูญเสีย เจ็บปวด และละทิ้งบางสิ่งบางอย่างไปบ้าง ชุมชนยังมีการเกาะกลุ่มรวมตัวกันได้อย่างเหนียวแน่น มีพลัง และสามารถปกครองดูแลกันเองได้ด้วยกฎระเบียบประเพณีที่เป็นจารีตดั้งเดิมที่ยอมรับปฏิบัติสืบต่อกันมา.

หนังสืออ้างอิง

- จุฑารัตน์ เมืองแก้ว. 2537. การปรับตัวของชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทในภาคเหนือ: กรณีบ้านบ่อ อำเภอลำดอง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2540. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ 4. สร้างสรรค์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2540. บ้านกับเมือง. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2540. ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนและชนชาติไทย. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2537. วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 2. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. (บรรณาธิการ). 2539. ทิศทางวัฒนธรรมไทย. ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. 2537. วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย. สถาบันพัฒนาชนบทมูลนิธิหมู่บ้านและสำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- สถานีอนามัยตำบลหนองควาย. 2537. ผลการดำเนินงานพัฒนาสาธารณสุข ประจำปี 2537 ของสถานีอนามัยตำบลหนองควาย อำเภอลำดอง จังหวัดเชียงใหม่. มูลนิธิเกื้อตรุณ.
- สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. 2539. ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. อมรินทร์.
- สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. 2539. วัฒนธรรมและการเมืองล้านนา. ต้นอ้อ-แกรมมี่.